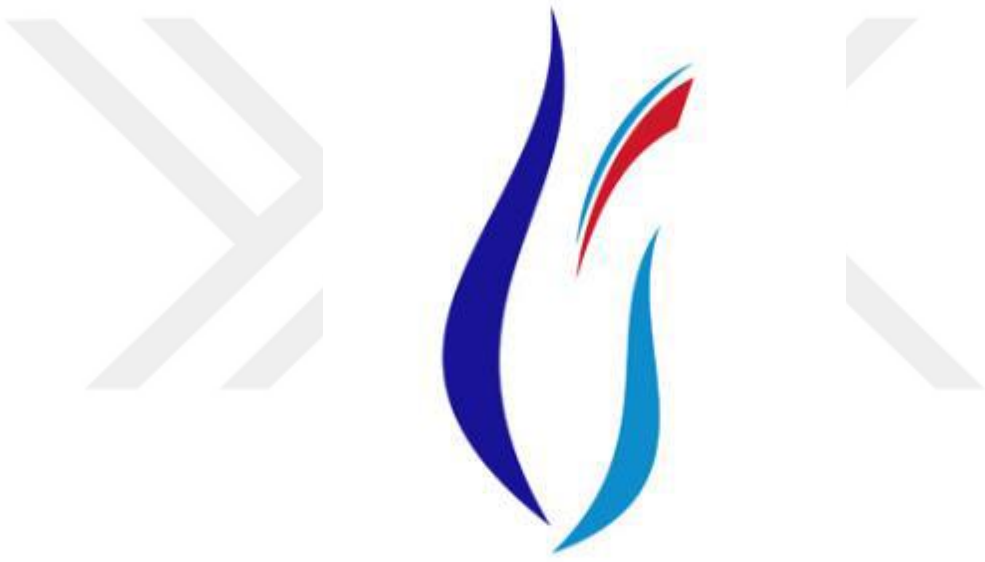

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MANİSA, 2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA TÜRKİYE EKONOMİSİNDE
TİCARİ AÇIKLIK, İSTİHDAM VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

Hazırlayan
DENİZ ŞİMŞEK

Danışman
DOÇ. DR. C. ERDEM HEPAKTAN

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26/02/2019 tarih ve 6/8 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Yüksek Lisans Programı öğrencisi Deniz ŞİMŞEK'in "**Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisinde Ticari Açıklık, İstihdam ve Enflasyon Arasındaki İlişki**" Konulu tezi incelenmiş ve aday 29/03/2019 tarihinde saat 09.45'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra **75** dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE
Doc. Dr. Ece EROL
E. D. K.

BAŞKAN
Doc. Dr. C. Erdem HEPAKTAN

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Seda KURT
A. S. K.

Evet **Havır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ	
Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Tez Savunma Tutanağı	
Tarih No:	01.04.2019
Sayı No:	15748
Dosya No:	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisinde Ticari Açıklık, İstihdam ve Enflasyon Arasındaki İlişki**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/03/2019

Deniz ŞİMŞEK

İmza

ÖZET

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TİCARİ AÇIKLIK, İSTİHDAM VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ticari açıklık, ülkelerin dış dünya ile bütünleşmelerinin ne kuvvette olduğunun bir göstergesidir. Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçerek ekonomisini büyük ölçüde dışa açık hale getirmiştir. Dışa açık ülkelerde, özellikle ticari açıklığın ülkenin makroekonomik göstergeleri üzerinde etkisi birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye'nin 1980 öncesi ve 1980 sonrası dış ticarete uyguladığı politikaların işsizlik ve enflasyon gibi makroekonomik göstergeler üzerinde bir etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde, Küreselleşme ve ticari açıklık kavramları üzerinde durulmuş ve Türkiye'nin kuruluş yıllarından günümüze kadar uyguladığı dış ticaret politikaları ve ticari açıklık oranlarının değişimi değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, işsizlik ve enflasyon göstergelerinin kavramsal, teorik temelleri ile Türkiye'de uygulanan politikaların tarihsel süreçte işsizlik ve enflasyon göstergelerine olan etkilerine yer verilmiştir.

Çalışmada, 2005Q1-2018Q1 dönemlerinde ticari açıklığın, enflasyon ve işsizlik gibi makro değişkenler üzerindeki ilişkisi incelenmiştir. Analiz için kullanılan değişkenler, TÜİK ve TCMB resmi sitesinden temin edilmiştir. Analizlere başlamadan önce serilere standart birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testlerinin ardından, Johansen eş-bütünleşme testi, Granger nedensellik testi yapılarak, değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanması için VAR Modeli kurulmuştur. VAR modeline ilişkin etki-tepki ve varyans ayrıştırma sonuçları yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Açıklık, İstihdam, Enflasyon

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE OPENNESS, EMPLOYMENT AND INFLATION IN THE TURKISH ECONOMY WITHIN THE CONTEXT OF A GLOBALIZING WORLD

Trade openness is an indication of the ability of a country's integration with the outside world. With the decisions of January 24, 1980, Turkey made its economy considerably outward-oriented with export-oriented industrialization policies instead of import substitution industrialization policies. The impact of trade openness on the macroeconomic indicators of a country has been the subject to many studies in foreign countries. In this study, it is investigated if the foreign trade policies before 1980 and after 1980 applied by Turkey have had any impact on macroeconomic indicators such as unemployment and inflation.

In this context, in the first part of the study, the concepts of globalization and trade openness are highlighted, and the changes in the rates of foreign trade policies and trade openness applied by Turkey from its founding years to today are evaluated. In the second part of the study, the conceptual and theoretical basis of the indicators of unemployment and inflation and the effects of the policies applied in Turkey on the indicators of unemployment and inflation in the historical process are included.

In this study, the relationship between trade openness and macro variables such as inflation and unemployment in 2005Q1-2018Q1 periods has been examined. The variables used for analysis have been obtained from TurkStat and CBRT official site. Before the analysis is conducted, standard unit root tests are applied to the series. After the unit root tests, VAR model is established to explain the relationship between variables by doing Johansen cointegration test, Granger causality test. Effect-response and variance parsing results of VAR model are interpreted.

Key Words: Trade Openness, Employment, Inflation

ÖNSÖZ

Türkiye’de, 1980 sonrasında önem kazanan ticari dışa açıklık ve uygulanan yeni politikalar ışığında ekonomide köklü değişimleri yaşanmıştır. 24 Ocak İstikrar Kararları ile başlayan bu değişimler, dışa açılma sürecini hızlandırmış ve ekonomide birçok makro ekonomik değişken üzerinde etkilere yol açmıştır. Küreselleşmenin günümüzde her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da bir boyut kazanması ve ticari açıklığın ülkelerin ekonomik ilişkileri üzerindeki etkisinin önem düzeyinin artması, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Çalışma sürecimde deneyimlerini, hoşgörüsünü ve zamanını ayıran Sayın hocam Doç. Dr. C. Erdem HEPAKTAN’a, tez süresince yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Ayşe KIRMAN’a, bu süreçte manevi desteğini hissettiğim tüm sevdiklerime ve her zaman yanımda olan benden maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Deniz ŞİMŞEK

Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
TEZ VERİ GİRİŞ VE TEZ YAYINLAMA İZİN FORMU	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMI

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	3
1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı.....	3
1.1.2. Küreselleşmenin Önemi.....	5
1.1.3. Ekonomik Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Ticari Açıklık...5	
1.1.3.1. Ticari Küreselleşme.....	8
1.1.3.2. Finansal Küreselleşme.....	11
1.1.3.3. Üretimin Küreselleşmesi.....	13
1.1.4. Küreselleşmenin Ekonomi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	15
1.1.4.1. Küreselleşmenin Olumlu Etkileri.....	15
1.1.4.2. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri.....	16
1.2. DIŞA AÇIKLIK VE TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMLARI.....	17

1.2.1. Dışa Açıklık Kavramı.....	17
1.2.2. Ticari Açıklık Kavramı.....	17
1.2.3. Ülkeler İçin Ticari Açıklığın Ölçütleri	18
1.2.3.1. Ticari Açıklığın Ticaret Yoğunluk Oranı (Ticaret Payları) ile Ölçülmesi.....	19
1.2.3.2. Ticari Açıklığın Tarifeler ile Ölçülmesi.....	20
1.2.3.3. Ticari Açıklığın Tarife Dışı Engeller ile Ölçülmesi.....	20
1.2.3.4. Ticari Açıklığın Düzeltilmiş Ticaret Akımları İle Ölçülmesi.....	21
1.2.3.5. Ticari Açıklığın Nitel Ölçütler ile Ölçülmesi.....	22
1.2.3.6. Ticari Açıklığın Bileşik Endeksler ile Ölçülmesi.....	22
1.2.3.7. Ticari Açıklığın Fiyata Dayanan Ölçütler ile Ölçülmesi.....	23
1.2.4. Ticari Açıklığın Ülke Ekonomileri İçin Önemi.....	24
1.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TİCARİ AÇIKLIK.....	26
1.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Ticari Açıklık.....	26
1.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Ticari Açıklık.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIĞIN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİSİ

2.1. İŞGÜCÜ PİYASALARINA İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	38
2.1.1. İstihdam Kavramı.....	39
2.1.1.1. Tam İstihdam.....	39
2.1.1.2. Eksik İstihdam.....	40
2.1.1.3. Aşırı İstihdam.....	40
2.1.2. İşsizlik Kavramı ve İşsizlik Türleri.....	40
2.1.2.1. İradi İşsizlik.....	41
2.1.2.2. Gayri İradi İşsizlik.....	41
2.1.2.3. Gizli İşsizlik.....	42
2.1.2.4. Mevsimsel İşsizlik	43
2.1.2.5. Friksiyonel (Arızı - Geçici) İşsizlik	43
2.1.2.6. Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik.....	44

2.1.2.7. Yapısal İşsizlik	44
2.1.2.8. Teknolojik İşsizlik	45
2.1.2.9. Doğal İşsizlik	45
2.1.2.10. Sürekli Durgunluk İşsizliği	46
2.1.3. İstihdama Yönelik Teorik Yaklaşımlar	46
2.1.3.1. Klasik Teori	47
2.1.3.1.1. Mahreçler Kanunu (Say Yasası)	47
2.1.3.1.2. Faiz Teorisi	48
2.1.3.1.3. Ücret Teorisi	49
2.1.3.2. Neo-Klasik Teori	50
2.1.3.3. Keynesyen Teori	50
2.1.3.4. Monetarist (Parasalcı) Teori	51
2.1.3.5. Arz Yanlı İktisat Teorisi	52
2.1.3.6. Yeni Klasik Teori	53
2.1.3.7. Yeni Keynesyen Teori	54
2.1.4. İşsizliğin Ölçülmesi	55
2.1.4.1. Aktif Nüfus	56
2.1.4.2. İşgücü ve İşgücüne Katılım Oranı	56
2.1.4.3. İstihdam Oranı	56
2.1.4.4. İşsizlik Oranı	57
2.1.5. İşsizliğin Maliyeti	57
2.2. ENFLASYON KAVRAMI	58
2.2.1. Enflasyon Tanımı	59
2.2.2. Ekonomide Görülen Enflasyon Türleri	59
2.2.2.1. İlmli Enflasyon	59
2.2.2.2. Dört Nala Enflasyon (Aşırı Enflasyon)	60
2.2.2.3. Hiper Enflasyon	60
2.2.2.4. Talep Enflasyonu	60
2.2.2.5. Maliyet Enflasyonu	61
2.2.2.6. Fiyat Enflasyonu	61
2.2.2.7. Beklenti Enflasyonu ve Sürpriz Enflasyon	61
2.2.2.8. Çekirdek Enflasyon ve Manşet Enflasyonu	62
2.2.3. Enflasyonun Ölçülmesi ve Enflasyon Teorileri	62
2.2.3.1. Klasik Teori ve Neo-Klasik Teorinin Enflasyon	

Konusundaki Görüşleri.....	64
2.2.3.2. Keynesyen Teorinin Enflasyon Konusunda Görüşleri...	65
2.2.3.3. Monetarist Teorinin Enflasyon Konusunda Görüşleri ..	66
2.2.3.4. Arz Yanlı İktisat Teorisinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri.....	66
2.2.3.5. Yeni Klasik Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri.....	67
2.2.3.6. Post Keynesyen Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri	67
2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İŞSİZLİK VE ENFLASYON SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	68
2.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1923 – 1949 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon.....	68
2.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1950 – 1959 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon.....	70
2.3.3. Türkiye Ekonomisinde 1960 – 1979 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon	72
2.3.4. Türkiye Ekonomisinde 1980 – 1999 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon.....	75
2.3.5. Türkiye Ekonomisinde 2000 Sonrası Dönemde İşsizlik ve Enflasyon	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ AÇIKLIĞIN EKONOMİK GÖSTERGELER İLE İLİŞKİSİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. TİCARİ AÇIKLIĞIN İŞSİZLİK VE ENFLASYON GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİSİ.....	84
3.1.1. Ticari Açıklık ve İşsizlik Arasındaki İlişki.....	84
3.1.2. Ticari Açıklık ve Enflasyon Arasındaki İlişki.....	86
3.2. TÜRKİYE’DE TİCARİ AÇIKLIĞIN ENFLASYON ORANI VE İŞSİZLİK ORANI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: VAR ANALİZİ (2005Q1-2018Q1).....	87

3.2.1. Literatür Taraması	87
3.2.2. Uygulanan Yöntem ve Veriler	100
3.2.3. Uygulama Bulguları	101
3.2.3.1. Birim Kök Testi	101
3.2.3.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi	103
3.2.3.3. Granger Nedensellik Testi	106
3.2.3.4. Vektör Otoregresif (Vector Autoregression (VAR))	109
Modeli	109
3.2.3.5. Varyans Ayrıştırması	114
3.2.3.6. Etki-Tepki Analizi	117
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
EMP	Enflasyon ile Mücadele Programı
GATS	The General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)
GATT	General Agreement On Tarrifs And Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	The United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNCAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
VAR	Vector Autoregression (Vektör Otoregresyon)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Ticaret Hacmindeki Büyümenin GSYH'ya Oranı (1981-2017).....	9
Tablo 2: Ülke Gruplarına Göre 2014-2017 Yılları Arasında İhracat ve İthalatın Yıllık Yüzde Değişimi(%)	10
Tablo 3: 1923-1949 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)	28
Tablo 4: 1950-1979 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)	30
Tablo 5: 1980-1999 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)	34
Tablo 6: 2000-2017 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)	36
Tablo 7: 1938-1949 Dönemi Fiyat Endeks ve Yüzde Değişim Oranları	69
Tablo 8: 1950-1959 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Yüzde Değişim Oranları....	71
Tablo 9: 1960-1979 Dönemi Fiyat Endeks ve Yüzde Değişim Oranları	73
Tablo 10: 1980-1999 Dönemi Fiyat Endeks ve Yüzde Değişim Oranları	76
Tablo 11: TCMB Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşen Oranlar	80
Tablo 12: 2000-2017 Dönemi Fiyat Endeks ve Yüzde Değişim Oranları	81
Tablo 13: Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri	82
Tablo 14: Literatür Taraması.....	88
Tablo 15: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Karakteristik Bilgileri	100
Tablo 16: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	102
Tablo 17: VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	103
Tablo 18: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları	104
Tablo 19: Vektör Hata Düzeltme Modeli.....	106
Tablo 20: Granger Nedensellik Testi Sonuçları	107
Tablo 21: VAR Modeli Sonuçları	110
Tablo 22: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	111
Tablo 23: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları	112
Tablo 24: Normal Dağılım Testi Sonuçları.....	113
Tablo 25: White Testi.....	113
Tablo 26: Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Granger Nedensellik Test Sonuçları.....	109
Şekil 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri.....	112
Şekil 3: Model İçin Etki-Tepki Fonksiyonları.....	118

GİRİŞ

Dünya’da küreselleşmenin ilk etkileri, ekonomi alanında görülmüştür. Küreselleşmenin ilk olarak ekonomik alanda yaşanmasına sebep olarak, ülkeler arasında geçmişten beri süregelen ticaret ilişkileri gösterilebilir. Ticaretin küreselleşmesi, uluslararası mal ve hizmet ticaretinde görülen artışa paralel olarak, bu alandaki ticari ilişkilerin serbestleşmesine yol açmıştır. Dünya’da küreselleşmenin etkisi ile 1970’li yıllarda yaşanan dönüşüm, ülkeleri dışa açık ekonomi politikaları uygulamaya itmiştir. Ülkelerin, dışa açık politika uygulamaları, özellikle dış ticaret ilişkilerinde dışa açıklık olarak, önemli bir yere sahiptir. Ticari olarak dışa açıklık, bir ülkenin, dış ticaret ilişkilerini serbest bırakması ve diğer ülkelerle olan ticaretini kısıtlayacak herhangi bir önlem almaktan kaçınması olarak açıklanabilir. Yani, ticari açıklık, uluslararası piyasalarda, bir ülkenin ticari ilişkileri üzerinde ne ölçüde serbest ne ölçüde katı politikalar uyguladığının göstergesi olarak ifade edilir.

Türkiye’de ise ticari dışa açıklık politikaları, sanayileşme amacıyla uyumlu politikalar olarak uygulanmıştır. Bu bakımdan, Türkiye’de dış ticaret politikaları, 1980 öncesi ve sonrası olarak, iki dönem içinde incelenmektedir. Türkiye’de, 1980 öncesi dönemde, zaman zaman dışa açık politikalar uygulansa da, çoğunlukla ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenmiştir. Diğer taraftan, ekonomide yaşanan darboğazlar, dış ticareti de olumsuz etkilemiş ve söz konusu dönemde, istikrar kararları uygulanarak darboğazlar aşılmıştır. Ancak, 1980 yılına gelindiğinde, yaşanan ekonomik sorunların aşılammaması, ekonomide köklü değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak 1980 yılında alınan istikrar kararlarıyla, politika değişikliğine gidilmiş ve ithal ikameci sanayileşme politikaları terk edilerek, ihracata dayalı sanayileşme politikaları benimsenmiştir. 1980 İstikrar Kararları ile ekonomi, tamamen dışa açılmıştır. Dış ticarete yönelik alınan karar kapsamında, ithalata konan kısıtlamalar azaltılarak zaman içinde kaldırılmış ve ihracatın artırılması için teşviklere ağırlık verilmiştir.

Genel ekonomi politikaları ise, dış denge ile birlikte iç dengenin sağlanması koşulunu da taşımaktadır. Ekonomide dış dengenin sağlanması, ödemeler bilançosu denkliliğine ulaşılması ile mümkün olmaktadır. Diğer taraftan, enflasyon ve işsizlik oranlarının kontrol altına alınması ile iç denge sağlanmaktadır. Bu nedenle, işsizlik ve enflasyon göstergeleri, bir ülkenin politika kararlarında önemli yere sahiptir.

Türkiye’de işsizlik sorunu, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından başlayarak günümüze kadar gelmektedir. 1960’lı yıllarda planlı ekonomiye geçiş sonucu hazırlanan kalkınma planlarında, işsizliğin kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ile kendiliğinden çözüleceği görüşü hakimdir. Türkiye’de, uygulanan planların çoğu zaman başarısız olması ya da çeşitli sebeplerle uygulanamaması nedeniyle, işsizlik sorunu bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Türkiye’de enflasyon sorunu ise, 1970’lere kadar ciddi bir durum sergilememiştir. Ancak, 1970 yılı sonrasında, iç ve dış piyasalarda yaşanan ekonomik gelişmelerin de etkisi ile, enflasyon oranı yükselmiş ve 1970’lerde, çift haneli rakamlara çıkarak, kronik bir hal almıştır. Enflasyonun aşırı yükselmesi sorunu, zaman zaman alınan istikrar kararları ile yavaşlatılsa da, 2002 yılında uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’na kadar yükselerek gelmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş ve Enflasyon Hedeflemesi uygulamasına başlanması ile, çok uzun yıllar süren yüksek kronik enflasyon, tek haneli rakamlara düşürülmüştür.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikalarının ne ölçüde ticari açıklığa izin verdiği ve ticari açıklık düzeyinin, enflasyon ve işsizlik gibi makro ekonomik göstergelerle ilişkisini ortaya koymak, ticari açıklığın işsizlik ve enflasyon üzerinde bir etkisinin olup olmadığını zaman serileri yardımı ile analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda yapılacak çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşme ve küreselleşmenin bir ürünü olarak ticari hayatın küreselleşmesi sonucu ortaya çıkan ticari açıklık kavramı üzerinde durulmuştur. Ticari açıklığın tanımı ve ticari açıklığın ölçülmesinde kullanılan yöntemler ile Türkiye’de ticari açıklığın gelişimine yer verilmiştir. Çalışmada, dış ticaret dengesi, ihracatın ithalatı karşılama oranı, dış ticaret hacmi, ihracat ve ithalatın GSMH’den aldığı paylar ve dış ticaret hacminin GSMH’den aldığı paya ilişkin dış ticaret göstergeleri, tablolar olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, ekonomiler için iki temel sorun olan işsizlik ve enflasyon kavramlarının tanımına, çeşitlerine ve bu kavramları açıklayan teorik yaklaşımlara yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de işsizlik ve enflasyonun tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise, Türkiye ekonomisine ait, 2005Q1-2018Q1 dönemine ilişkin verilerle, ticari açıklığın işsizlik ve enflasyon göstergeleri üzerindeki etkileri VAR modelinden yararlanılarak analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE TİCARİ AÇIKLIK KAVRAM

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

1970-1980 yıllarında kendini hissettirmeye başlayan bir kavram olarak küreselleşme, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle, hayatın pek çok alanına yayılmış bir olguyu somutlaştırmakta kullanılan bir kavram olmuştur. Küreselleşme kavramı, başta ekonomi olmak üzere askeri, teknolojik, çevresel, sosyal ve kültürel birçok alanda kavramsal olarak kullanılmaktadır. Buna rağmen, küreselleşme için yapılmış kesin bir tanım bulunmamaktadır. Bu özelliği nedeni ile küreselleşme için, göreceli bir kavram olduğunu söylenebilir (Aydemir ve Kaya, 2007: 261).

Yazın alanında küreselleşmeyi ifade ederken liberalizasyon, globalleşme, evrenselleşme, uluslararasılaşma, batılılaşma, modernizasyon gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Küreselleşme kavramını tam olarak, yeni dünya düzenini tanımlamak için kullanmak mümkündür. Küreselleşme ile, daha çok ülkeler arasındaki uzaklık yakınlık durumunu ortadan kaldıran sınırların sadece fiziki haritalarda yer aldığı bütünleşmiş bir dünya ortaya çıkmıştır. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olay hakkında, dünyanın her tarafından aynı anda çok kolay bir şekilde bilgi edinilmektedir. Bu açıdan küreselleşme, temelde sermayenin, insanların veya bir değer, dünyanın büyük bir kısmına çok kısa sürelerde ulaştığı ve bir takım sonuçlar doğurduğu süreci ifade etmekte kullanılan bir kavramdır (Bayar, 2008: 25).

1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme; ekonomik, siyasi, sosyal, teknolojik ve kültürel boyutlara sahip olan bir kavram olduğu için, tanımı üzerinde de bir fikir birliği sağlanamamıştır. Küreselleşme için en basit ifadeyle, gelişen iletişim, haberleşme ve ulaşım teknolojileri ile dünyanın dört bir yanından bireyleri ortak bir yaşam biçiminde

birleştiren yeni bir düzeni yaratan kavram olarak nitelendirilmektedir (Şimşek ve Ilgaz, 2007: 192).

Strateji ve Bütçe Başkanlığına (SSB) göre küreselleşme; ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içermektedir (SSB, 1995: 23).

IMF küreselleşmeyi, World Economic Outlook (1997) raporunda, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ile teknolojik alandaki ilerlemelerin hızla artması ve serbestleşmesi sonucunda ortaya çıkan ekonomik gelişmeler olarak ifade ederken; World Economic Outlook (2002) raporunda ise küreselleşmeyi, en sade ifade ile, ticaret ve finansman entegrasyonu olarak tanımlamaktadır.

Dünya Bankası'nın küreselleşme tanımı ise, dünyadaki ekonomilerin ve toplumların devam eden bütünleşme süreci şeklindedir.

Küreselleşme; kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin üstlendiği sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesi, ulusal pazarın gelişmesi ve ulusal sınırların dışına geçmesi, dünyanın tek pazar halini almasıdır (Şaylan, 1997: 9).

Hasan Tutar'a göre ise küreselleşme, dünyanın tek bir mekan olarak algılanması şeklinde küçülmesi anlamına gelen bir süreci ifade etmektedir (Tutar, 2000: 18).

Bir diğer tanıma göre ise küreselleşme; tek bir küresel kültürün ortaya çıkmasını veya toplumların kendi kimliklerini ve farklılıklarını ifade etmek için kullandığı; dünyanın sıkışması, küçülmesi ve ulusal olan her şeyin anlamını yitirmesi gibi dünyanın tek bir mekân olarak algılama bilincinin yükselmesi sürecini tanımlamak için de kullanılmaktadır (Tutar, 2000: 17 - 18).

Küreselleşme, birbirine uzak yerleşimlerin birbirleri ile ilişkilendirilmesi, yerel oluşumların çok uzaklardaki olaylarla biçimlendirilmesi ile dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olduğunu söyleyen Giddens, küreselleşmeyi, politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan karmaşık bir süreç olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2000: 40-45).

O'Rourke tanımında küreselleşmeyi; ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, doğrudan

yabancı sermaye hareketliliğinin olduğu ve teknoloji transferlerinin hız kazandığı bir ortam olarak ifade etmektedir (O'Rourke, 2001: 56-57).

Bir diğer tanımı ile küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda oluşan ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılmasıdır (Karluk, 2006: 224).

Küreselleşme, belirli bir fikri, görüşü, politikayı, teknolojik gelişmeyi, kurumları, sınırlar dışına yayılması veya dünya üzerinde, ulusal kimliklerin, ekonomilerin ve sınırların çözülmesi, sosyal hayatın küresel süreçler tarafından belirlenmesi, dünyanın ekonomik bir bütün oluşturması, toplumların birbirine benzemesi olarak ifade edilmektedir (Aydemir ve Kaya, 2007:261).

1.1.2. Küreselleşmenin Önemi

Küreselleşme, uluslararası alandaki gücün bir devletin elinde olmasına izin vermeyen, bununla birlikte çok uluslu şirketler, örgütler, sivil toplum kuruluşları, medya kuruluşları, akademisyenler, yazarlar, sanatçılar ve bilim adamları gibi bireylerin gücünü yükseltip bireyselliği ön plana çıkararak, bireylerin uluslararası ilişkilere yön vermesine olanak sağlamıştır. Küreselleşme, iletişim ve ulaşım gibi dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir zaman diliminde yaşanan olaylardan haberdar olmayı ve ülke sınırlarını aşarak seyahat etmelerini sağlayan buluşlar ile insan hayatında yer edinmeyi başaran bir kavram olmuştur. Toplumların farklı bölgelerde, farklı kültürlerde yaşayan diğer toplumlarla iletişime geçmekle ulaşabildikleri her yere kendi siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik değerlerini de götürmüşler ve o bölgelerdeki toplumlara etkileyerek sınırları kaldırmış ve bütünleşmiş bir dünya var etmişlerdir (www.libertedownload.com/Piyasa/, Erişim Tarihi: 17.03.2017).

1.1.3. Ekonomik Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Ticari Açıklık

Günümüzde atılan her adımın küreselleşme ile ilişkilendirilmesi, kaçınılmaz olmuştur. Daha çok ekonomi ile paralel ilerleyen küreselleşme, paranın aktığı yolu izleyerek de olsa hayatımızda yer edinmiştir. Ekonomide, serbestleşme hareketlerinin hız kazanması ve yayılması, ekonomik küreselleşme olarak ifade edilmiştir. Küreselleşme çok uluslu şirketlerin ülkeleri yönettiği, hükümetlerin daha geri planda

kaldığı, uzaya gönderilen uydular yardımı ile anlık iletişimin kurulduğu, tüm gelişmelerin yakından takip edildiği, etkilendiğimiz ve etkilediğimiz bir süreç olmuştur (Aydemir ve Kaya, 2007: 267).

Küreselleşme, yeni bir kavram olmaktan çok, bir süreci ifade etmektedir. Geçmiş konusunda kesin bir tarih belirlenememekle birlikte, kimi araştırmacılara göre insanlık tarihi kadar eski, kimi araştırmacılara göre 500 yıllık geçmişe sahip bir kavramdır. Küreselleşme kavramının ilk defa 1959'da The Economist dergisinde de yayınlanan W. Foter (1833)'ın "Dünya Üzerindeki Kaynakların Dağılımı ve Kullanımı" konulu makalesinde yer aldığı bilinmektedir. Kavram olarak ise küreselleşme, 1963 yılında Kanadalı bir Sosyolog olan Profesör Marshall McLuhan'ın Global Köy kavramıyla ilk kez yazın tarihinde yer bulmuştur (Şener, 2015: 4). Yine bazı kaynaklara göre küreselleşme kavramı, ilk kez 1980'lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi itibarlı Amerikan Okulları'nda kullanılmaya başlanmış ve popüler hale getirilmiştir. (Erbay, 1998:145-146)

Küreselleşmenin tarihsel sürecine bakacak olursak, Orta Çağ'da Dünya hakkındaki bilgileri az olan Avrupalıların ticaret yollarını Müslümanlara kaptırmaları, onları yeni ticaret yolları aramaya zorlamıştır. Çinlilerden ele geçirilen pusulanın geliştirilmesi ve gemi yapımındaki ilerlemeler ile başlayan coğrafi keşifler, dünyanın sanılandan daha geniş bir coğrafya olduğunu ortaya çıkarmıştır. Coğrafi keşiflerle başlayan dünyayı keşfetme serüveni ve 15. yy itibari ile Portekiz, İngiliz, İspanyol, Fransız sömürgeciliğinin başlaması, dünya ticaret hacmini arttırmış ve sermayenin büyümesine neden olmuştur. İngiltere'de 18. yy'ın ikinci yarısında buharlı makinanın icadı ile başlayan gelişmeler ve buharlı makinanın sanayide kullanılması ile, üretimde insan gücü yerine makinaların kullanılması, sanayi toplumlarının ekonomik yapısında değişmelere neden olmuştur. Sanayide makinelere yer verilmesi, demir ve deniz yolu taşımacılığının gelişmesi, elektrik, telgraf gibi buluşların da eklenmesi ile ulaşım ve haberleşme kolaylaşmış, toplumlar dış dünya ile bütünleşmiştir. 18. yy'da İngiltere'de başlayarak önce Avrupa'ya, daha sonra Dünya'ya yayılan Sanayi Devrimi, sermayenin uluslararası düzeyde serbestleşmesinin önünü açmıştır. Sanayi Devrimi ile geleneksel üretim yöntemlerinin yerini seri üretim almış ve üretim miktarında artış meydana gelmiş, modern şehirler kurulmuş ve kırsalda yaşayan nüfus, şehirlere yerleşmeye başlamış, üretim-tüketim alışkanlıkları değişmiş, uluslararası ticaret gelişmiştir. 1914 yılına gelindiğinde, I. Dünya savaşının etkisiyle hükümetlerin ekonomi hayatına

müdahaleleri artmış, dünya ekonomisi zayıflamış, mal ve sermaye hareketleri kısıtlanmıştır (Elçin, 2012: 8).

1914-1945 dönemleri, küreselleşmenin yavaşladığı savaş dönemleri olmuştur. I. Dünya Savaşı, 1929 Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı ile bir süreliğine kendi içine dönmüş sermaye üzerinde kısıtlamalar artmış, dış ticarete dünya ticaret hacmini düşürecek yüksek tarife ve kotalar gibi koruyucu politikalar izlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında zarar gören dünya ekonomik düzenini yeniden kurmak ve savaştan olumsuz etkilenen bölgeleri yeniden yapılandırmak ve kalkındırmak amacıyla, gelişmiş ülkeler 1944'te Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nı düzenlemiştir (Erdoğan, 2007: 100). Bu konferanstan sonra, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), GATT'ın mirasçısı olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün kurulmasının ardından, dış ticarete uygulanan tarife ve kotaların kısmen ya da tamamen kaldırılması ile, dünya ticaretinde serbestleşmenin adımları atılmıştır. Bu örgütlerin kurulması, daha çok ekonominin küreselleşmesini hızlandırmış olsa da, ulusları tüm kurumsal yapılar açısından birbirine bağlamıştır.

20. yy'ın son çeyreğine gelindiğinde, bilgi işlem, iletişim, teknoloji alanındaki gelişmeler ve değişmelerle, hükümetlerin politikaları, uluslararası kuruluşların desteğiyle gerçekleştirilen serbestleşme hareketleri, firma stratejilerindeki değişmeler ve tüketici tercihlerindeki değişmeler, tüm toplumların ortak sorunlarına çözüm bulma zorunluluğu, küreselleşmeyi bugüne taşımıştır.

Özetle küreselleşmeyi ortaya çıkaran etmenler;

- Kitle iletişim ve ulaşım araçlarında yaşanan gelişmeler,
- Gelişmiş ülkelerde toplanan sermayenin riskini dağıtmak,
- Gelişmiş ülkelerin pazar doyumunun yeni pazarlara ulaşma isteği yaratması,
- Gelişmiş ülkelerde yatırım maliyetlerinin artmasının karlılıkları düşürmesi,
- Sanayi ülkelerinde artan çevre sorunlarını nedeniyle yatırımları az gelişmiş ülkelere kaydırma isteği,
- Ülkeleri kontrol etmenin yolunun uluslararası sermaye ile mümkün olduğunun görülmesi,
- Yeni teknolojileri kullanmaya başlayan gelişmiş ülkelerin eski teknolojilerini GOÜ'lere pazarlamak istemesi olarak sıralanabilir (Parasız ve Ekren, 2013:111).

Ekonomik küreselleşme, ticari küreselleşme, finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi olarak üç başlığa ayrılabilir.

1.1.3.1. Ticari Küreselleşme

Küreselleşme denildiğinde ekonomi ile ilişkilendiriliyor olması, küreselleşmenin daha çok ekonomik alanda hissedilmeye başlamasından kaynaklıdır. Ticaret alanında küreselleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması sürecini kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2003:142).

Ticari serbestleşmenin tarihine bakıldığında, Merkantilist dönem öncesinde dünyada yaygın bir ticaret söz konusu değildir. Merkantilist dönemde ise dış ticaretin temel amacı, ihracatın teşvik edilip ithalatın kısıtlanması yoluyla altın stokunun artırılması yönündeydi (Bilgili, 2012: 19-20). A. Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ve D. Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi", Merkantilist görüşlerin sonu olmuştur. Klasik Görüş'te ticaretin, ülkelerin gelirlerini arttıracığı ve böylece tüm dünyada gelir artışı olacağı yönündeydi. Klasik Görüş'ün dünya servetini arttıracığı serbest ticaret görüşü, I. Dünya Savaşı'na kadar iyi giden bir süreçken II. Dünya Savaşı'na kadar durağan bir dönem olmuştur. İki dünya savaşı sonrasında ekonomide uygulanan müdahaleci devlet politikaları, dünya ticaretini daraltmış ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkilerini daha da derinleştirmiştir. II. Dünya savaşından sonra, 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kasabasında, zarar gören dünya ekonomisini yeniden düzenlemek, savaştan zarar gören bölgeleri kaldırmak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla, Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı düzenlenmiştir (Soyak ve Bahçekapılı, 1998: 2). 44 ülkenin katıldığı bu konferansta, Bretton Woods kurumları olarak bilinen Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) kurulmuştur. O yıllarda IMF'ye, ülkeler arası mal ve para akımlarının üzerinde meydana gelen dengesizlikler için kısa vadeli krediler sağlayarak yeniden istikrar sağlama görevi yüklenmişti. Daha sonra Dünya Bankası Grubu'nda yer alacak IBRD ise, ülkelerin kalkınması için kredi sağlayacaktı. Uluslararası para sisteminin ve dünyada az gelişmiş ülkelerin kalkınması konularında sağlanan işbirliği yanında, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde de benzer adımların atılmasına ihtiyaç duyulmuştur. 1947'de Küba'da 50 ülkenin temsilcilerinin katıldığı toplantıda, uluslararası ticaretin serbestleşmesi adına, Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat, ITO'nun yasal olarak onaylanmasına kadar geçecek süre boyunca Dünya mal ticaretinde belli mallar üzerinde yapılan

indirimlerin uygulanmaya konması adına, 1947'de Cenevre'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. GATT geçici olarak nitelendirilse de, daha sonra ITO'nün onaylanmaması ile, 1994'te Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün kurulmasına kadar geçen sürede, uluslararası mal ticaretinin serbestleşmesi görevini sürdürecektir. Bu örgütlerin kurulması ile, dış ticarete uygulanan tarife ve kotalar kısmen ya da tamamen kaldırılmış, uluslararası ticaretin serbestleşme çalışmaları başlamıştır. 1970'li yıllarda yeni üretim teknolojilerinde gelişmeler yaşanması, artan üretim miktarı ile birlikte ticarete dışa açılma isteği yaratmış ve yeni pazar arayışları, artan rekabet olarak kendini göstermiştir (GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009).

Ticari serbestleşme, diğer bir ifade ile, ülkelerin ticari olarak dışa açılması, 1945 yılı sonrasında yeniden yükselmeye başlamış, 1980'li yıllarda tekrar canlanıp günümüze kadar artarak gelmiştir. Mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest dolaşımı, tüm ülkeler için ekonomik anlamda pozitif bir kaynak sağlayacak ve ekonomik temelli çatışmaların azalmasına sebep olacaktır.

Tablo1: Dünya Ticaret Hacmindeki Büyümenin GSYH'ya Oranı (1981-2017)

	Dünya ticaret hacmi büyümesi (%)	Dünya Reel GSYİH büyümesi (%)	Ticaret büyümesinin GSYH'ye oranı (%)
1981	0,2	2,0	0,1
1982	-1,1	0,4	-2,6
1983	2,8	2,8	1,0
1984	9,1	4,6	2,0
1985	3,6	3,7	1,0
1986	4,3	3,3	1,3
1987	5,6	3,7	1,5
1988	8,3	4,7	1,8
1989	6,6	3,8	1,7
1990	4,1	2,8	1,5
1991	3,4	1,4	2,4
1992	5,8	2,0	2,8
1993	4,4	1,6	2,8
1994	9,3	3,1	3,0
1995	7,6	2,9	2,6
1996	5,1	3,3	1,5
1997	9,3	3,6	2,6
1998	4,5	2,6	1,7
1999	5,3	3,3	1,6
2000	11,0	4,3	2,5

2001	-0,4	1,8	-0,2
2002	3,1	2,1	1,5
2003	5,5	2,9	1,9
2004	10,1	4,1	2,5
2005	6,5	3,6	1,8
2006	8,3	4,0	2,1
2007	6,2	3,9	1,6
2008	2,1	1,4	1,4
2009	-12,7	-2,1	6,1
2010	13,9	4,1	3,4
2011	5,4	2,9	1,8
2012	2,0	2,3	0,9
2013	2,4	2,4	1,0
2014	2,7	2,7	1,0
2015	2,5	2,7	0,9
2016	1,8	2,3	0,8
2017	4,7	3,0	1,5

Kaynak: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm

Tablo 1’de, uluslararası ticaretin uluslararası GSYH içindeki yıllık yüzde değişimi verilmektedir. Uluslararası ticaretin, GSYİH büyümesine oranı, yani dünya gelirine göre dış ticaret esnekliği, 1990’larda % 2’nin üzerine çıkmış, 2000’li yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. Uluslararası ticaret esneklik ölçümü, 2016’da % 0,8, 2017’de % 1,5’e gerilemiştir. Uluslararası ticarete, son altı yılda en yüksek büyüme oranı, 2017 yılında gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat ortalaması ile ölçülen ticari işlem hacmi, 2011’den bu yana % 3’lük artış göstermiştir. 2016 yılında % 1,8 olan dünya mal ticareti hacminin artışı, 2017 yılında % 4,7’ye yükselmiştir. Bu durum özellikle, artan ithalat talebi nedeniyle gerçekleşmiştir (Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ticaret Raporu 2018: Erişim Tarihi: 05.09.2018).

Tablo 2: Ülke Gruplarına Göre 2014-2017 Yılları Arasında İhracat ve İthalatın Yıllık Yüzde Değişimi (%)

Ülke Grupları	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
	İhracat				İthalat			
Gelişmiş ekonomiler	2,1	2,3	1,1	3,5	3,4	4,3	2,0	3,1
Gelişmekte olan ekonomiler	2,7	2,4	2,3	5,7	2,4	0,6	1,9	7,2
Kuzey Amerika	4,6	0,8	0,6	4,2	4,3	5,4	0,1	4,0
Güney ve Orta Amerika, Karayipler	-2,1	1,8	1,9	2,9	-2,7	-6,4	-6,8	4,0
Avrupa	1,6	2,9	1,1	3,5	3,0	3,7	3,1	2,5
Asya	4,5	1,5	2,3	6,7	3,7	4,0	3,5	9,6
Diğer Bölgeler	-1,0	5,5	2,6	2,3	0,5	-5,6	0,2	0,9

Kaynak: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm

Tablo 2’de ülke gruplarına göre ihracat ve ithalat hacimlerinin yıllık yüzde değişimi verilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, mal ticaret hacmi 2017 yılında artmıştır. Özellikle, ithalat hacminde 2016 yılından, 2017 yılına önemli boyutta bir artış görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde ithalat hacmi, ihracat hacmi ile aynı oranda artarken, gelişmekte olan ekonomilerde 2016 yılında %1,9 olan ithalat hacmi, 2017 yılında hızla artarak %7,2’ye yükselmiştir (Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Ticaret Raporu 2018: Erişim Tarihi: 05.09.2018).

1.1.3.2. Finansal Küreselleşme

Finansal anlamda küreselleşme, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesini, sermayenin coğrafi sınırlar içinde hapsolmeden uluslararası piyasada işlem yapmasını ifade etmektedir. Dünyada finansal anlamda küreselleşme, ticaretin küreselleşmesinden daha sonra gelişme göstermiştir. 1980’li yıllarda başlayıp 1990’lı yıllarda hızlanan finansal küreselleşme tarihinin, ticari küreselleşmeden sonra gerçekleşmesine neden olarak, 1944 yılında ortaya çıkan Bretton Woods Sisteminin sabit kur sistemine dayanıyor olması gösterilebilir (Seyidoğlu, 2003: 144). Bretton Woods Sistemi’nde diğer ülke para birimleri dolara, dolar ise altına bağlanmıştı, yani, altın ve Amerikan doları temel rezerv araçlarını oluşturmaktaydı. Bretton Woods Sisteminde hükümetlerin kur ayarlamaları, açık veren ülkenin devalüasyon uygulamasına, fazla veren ülkenin de revalüasyon uygulamasına kolaylık sağlarken, aynı zamanda sabit kur sistemi gereği çok sık kur değişimine de izin vermemektedir. Kurlarda gerekli müdahaleyi yapamamak, hükümetleri para ve maliye politikası araçlarına başvurmaya yönlendirmekteydi. 1950’li yıllara kadar uygulanan bu sistem, ABD’nin Avrupa ülkeleri ile Japonya’ya açtığı dış krediler ve Marshall Yardımları sonucu Dünya’da dolar arzını arttırmış ve ABD’nin dış açıklarının artmasına neden olarak Bretton Woods Sistemine olan güveni sarsmıştır. Aynı zamanda hükümetler, devalüasyon aracını etkin bir şekilde kullanamayınca, dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları gibi daraltıcı politikalar uygulamak durumunda kalmaktaydı. Dış ticaret ve kambiyo üzerine konan bu kısıtlamalar da, ticarete açıklık mekanizmasına zarar vermekteydi. Tüm bunların sonucunda, 1971 yılına gelindiğinde sisteme olan güvenin de sarsılması ve çoğu ülkenin parasını dalgalı kur sistemine geçirmesi ile, sabit kur sistemi çökmüştür. 1971 yılında Bretton Woods Sistemi’nin çökmesi ve sabit kur sisteminin terk edilmesiyle, sermayenin ülke sınırları dışındaki hareketliliği artmıştır. Sanayileşmiş

batılı ülkeler, döviz kurları ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak finans piyasalarını dış dünya ile birbirine bağlamıştır. Finansal olarak dünya piyasalarında bütünleşme sağlanması, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için hem olumlu hem de olumsuz bir zemin hazırlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme ve kalkınma için yatırımlarını finanse edecek sermayeye ihtiyaç duyarlar. O bakımdan birçok ülke, yatırımlarını ulusal tasarrufların yetersiz kaldığı noktada, küresel piyasalarda dış kaynak kullanım aracına başvurmuştur (Adıyaman, 2006: 22-23).

İç kaynakların yetersizliği, kamu ve özel sektörü, dış kaynak kullanımına hizmet veren uluslararası kuruluşlara yöneltmiştir. Bu kuruluşlardan biri olan IMF, finansal piyasaların küreselleşmesinde hizmet veren uluslararası bir örgüttür. Örgütün kuruluş amacı, uluslararası ticaretin gelişimini sağlamak ve bu amaçla açık veren ülkelere fon sağlamaktır.

Aşamalarına bakıldığında, finansal alandaki liberalleşmenin ilk olarak, dolaysız sermaye yatırımları alanında ortaya çıktığı görülür. Çoğu ülke, sürdürülebilir büyüme gibi amaçlarla, öncelikle dolaysız yabancı sermaye girişlerini özendirici mali politikalar izlemişlerdir. Bu gelişmeyi, uluslararası piyasalardaki tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yapılan portfolyo sermayesi yatırımlarının liberalleştirilmesi izlemiştir. Bu sürece son olarak, “Sıcak Para” fonları da denilen, kısa süreli sermaye akımları katılmıştır. Finansal küreselleşme, hem önemli fırsatlar ve olumlu gelişmeler sağlarken hem de ekonomik anlamda ciddi problemlere neden olmaktadır. 1980’li yıllarda bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler, fonların serbest piyasada daha kolay ve daha uygun maliyetlerle hareket etmesinin önünü açmıştır. Bunun en büyük getirisi, ülkelerin ödemeler bilançolarındaki açıkların finansmanını oluşturan bir kaynak yaratmasıydı. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan finansal kaynaklar, uluslararası finansal piyasa aracılığı ile bu ülkelere kayacak ve bu gelişmekte olan ülkelerin refah düzeyini arttıran bir gelişme olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 142-143).

Ancak bu pozitif etkilerin yanında, finansal açıdan küreselleşme, birbirine bu kadar kenetlenmiş bir piyasada oluşacak finansal bir krizin dünyaya yayılmasına yol açacaktır. Finans piyasalarında dengeyi sağlayamayan ülkeler için, krizler kaçınılmaz olacaktır. Sınırları dışındaki ekonomik iyileşmenin Meksika sınırları içindeki finansal dengeyi bozması 1994 Meksika Krizine, finansal piyasalarındaki istikrarsızlığın ekonomide makro etkilere sıçrayarak 1997 Güneydoğu Asya Krizine

neden olmuştur. Bunun gibi 2001 yılında ABD’de finans piyasasında ortaya çıkan krizin Türkiye dahil birçok ülkeye yayılması, küresel bir finans piyasasının olumsuz etkisi olması, piyasaların birbirine sıkı sıkıya bağlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Finansal küreselleşme ile krizlerin hangi ülke piyasasında çıkmış olması, önemini yitiren bir konudur (Seyidoğlu, 2003: 144).

Olumlu ve olumsuz koşulları altında dengeleri sürekli değişmekle birlikte, bugün Dünya finansal piyasaları birbirine bağlanmış haldedir. Finans piyasalarının, kurumlarının ve piyasa araçlarının yasal açıdan serbestleştirilmesi ile finansal kurum, araç ve hizmet çeşitliliğinin artırılması ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi, ulusal finans piyasalarında yapılan uluslararası nitelikteki işlemlerin daha da artmasına ve ulusal finans piyasalarının bütünleşmesine katkıda bulunmuştur (Aydemir ve Kaya, 2007:275). New York ve Tokyo’da işlem yapan kişiler, yerel borsayla ve o borsanın çalışma saatleri ile sınırlı olmadan işlem yapabilme imkanına sahiptirler. Herhangi bir zaman diliminde, gece ve gündüz işlem yapabilmektedirler. Bilgi işlem teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası telekomünikasyonda maliyetlerin düşmesi, ülke sınırları dışında yatırım yapmayı daha kolaylaştırmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda yatırımcılar, günün her saati işlem yapabilecekleri hisse senedi, bono ve tahvil gibi değerli kağıtların olduğu piyasalara yönelmeye başlamışlardır (Kaplan, 1999: 9).

1.1.3.3. Üretimin Küreselleşmesi

1950-1960 yıllarına gelindiğinde, küresel üretim ve küresel ticarete artışların başlaması ve bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımlarda da artışlar oluşmaya başlamıştır. Dünya üzerinden sınırların silinmesi, ulusal sınırlar içinde faaliyet gösteren işletmelerin de üretimlerini sınır ötesine taşımaya yol açmıştır. Üretici işletmeler düşük maliyetler ile üretim yapmak amacıyla, dünyadaki büyük hammadde ve emek pazarında yer edinme gayesine girmiştir (SSB, 1995: 19). Üretimin girdi maliyetlerinin getirdiği avantajların yanında ulusal pazarın dışında daha geniş bir tüketim pazarının varlığı, üreticilerin yüksek kar hedeflerine ulaşmasında kolaylık sağlayacaktır. Küreselleşme ile birlikte bugün çoğu şirket, kendi iç pazarı için üretim yaparken dış pazarların talebini karşılayacak ölçekte üretim planlaması yapmaktadır. Üretimin küreselleşmesi konusuna en çok hizmet veren kuruluşlar, Çok Uluslu Şirketler’dir. Çok Uluslu Şirketler, fiziki üretim birimlerinin

bazen tamamını, bazen de belirli bölümünü, sınır ötesine taşımaktadır. Çok uluslu şirketlerin üretimlerini sınır ötesine taşıma kararı üzerinde hammadde, yardımcı madde, emek vb. maliyetleri önemli yer tutar. Birden fazla ülkede faaliyet gösteren bu küresel şirketler, pazarlarına yüksek oranda standardize edilmiş ürünler sunarak tek tip bir tüketim alışkanlığı oluşmasına neden olmuştur (Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2017, UNCTAD)

Bugün dünyanın her yerinde satışa sunulan Nike spor ayakkabı ve aksesuar markası, küresel şirketlere verilebilecek bir örnektir. Merkezi ABD’de bulunan Nike şirketi, burada maliyet ve karlılık hesapları yapıp, yeni model tasarımları konusunda çalışıp pazarlama stratejilerini planlarken, kendisine ait tek fabrikada da spor ayakkabıları için hava tabanlarını üretmektedir. Fiziki üretiminin büyük bir kısmını, Uzak Doğu Asya’daki atölyelerde yaptırmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi konusunda Robert Reich’in verdiği örnek, küreselleşmenin üretim boyutunu özetler niteliktedir. Şöyle ki, bir Amerikan vatandaşı, uluslararası otomotiv şirketi olan General Motors’dan 20.000 dolar ödeyerek bir Pontiac Le Mans marka otomobil satın aldığı anda, bunun yaklaşık 6.000 dolarını emek ve montaj işlemleri için Güney Kore’ye öderken; 3.500 dolarını gelişmiş komponentler (motor, dingil, elektronik parçalar) için Japonya’ya, 1.500 dolarını stil verme ve tasarım mühendisliği için Almanya’ya, 800 dolarını küçük komponentler için Tayvan, Singapur ve Japonya’ya, 500 dolarını reklam ve pazarlama hizmetleri için İngiltere’ye ve yaklaşık 100 dolarını veri işleme için İrlanda ve Barbados’a ödemektedir. Geriye kalan 8.000 dolardan azını ise, Detroit’deki stratejistlere, New York’taki avukat ve bankacılara, Washington’daki lobicilere, tüm ülke sathındaki sigorta ve sağlık çalışanlarına ve birçoğu Birleşik Devletler’de yaşayan, ancak giderek artmakta olan (bir bölümü yabancı uyruklu olan) General Motors hissedarlarına pay edilir. Örnekte de görüldüğü üzere, General Motors’dan bir araba alan tüketici, aynı anda on ülkenin ortak üretimi için bir ödeme yapmıştır (www.noktavirgul.com, Erişim Tarihi: 18.01.2018). Günümüzde satın aldığımız birçok ürün, menşei tek bir ülke çıkışlı da olsa, birden fazla ülkenin ortaklığının sonucunda üretilmektedir.

1.1.4. Küreselleşmenin Ekonomi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Dünyada hızla küreselleşme döngüsü ilerlerken, küreselleşmenin ulusal ekonomiler için kazanç sağlayacağını düşünenler ve küreselleşmenin ulusal ekonomiler için olumsuz etkiler doğuracağını düşünenler, şeklinde kutuplar oluşturmuştur.

1.1.4.1. Küreselleşmenin Olumlu Etkileri

Küreselleşme insan zihninde daha çok pozitif bir kavram düşüncesi geliştirmiştir. Küreselleşmenin dünya çapında yoğun bir şekilde hissedilmesi, azımsanmayacak derecede önemli bir olgudur. Siyasal, sosyal, kültürel ve çevresel alanlardaki etkilerinin yanında, küreselleşmenin en çok hissedilen ekonomik anlamdaki etkileri, insan yaşamının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Küreselleşme, ülkeler arasında ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal ve teknolojik ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerin artması gibi etkilere yol açmıştır (Çelik, 2012: 58). Maddi konuların yaşamsal süreçler üzerinde etkisi olduğu düşünüldüğünde, küreselleşmenin ekonomik getirileri değer kazanmıştır. Küreselleşme sürecinde, gelişen teknoloji, firmaların üretim ve dağıtım ağlarında olumlu katkılarda bulunmuştur (Özel, 2011: 92). Ülkelerin de makro ekonomik hedeflere ulaşma isteği, her daim politika kararlarında etkilidir. Bu anlamda, küreselleşmeye ayak uydurmak ve kazanç getireceği düşüncesi cezbedici etken olmuştur. Küreselleşme sürecini iyi yöneten bir ülke, bu süreçten olumlu etkilenir. Ülkeler arasında sınırların kalkması yani küreselleşme; haberleşme ve iletişim alt yapılarının gelişmesine, bilginin ve teknolojinin sınır ötesine geçmesine, ekonomik anlamda dışa açık ulusal ekonomilerin gelişmesine, bütünleşmiş piyasalarda iş imkanlarının artmasına ve yine ulusal sınırlarına çekebildikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üretim ve istihdama kattığı olumlu değer artmasına, ticaretin serbestleşmesine ve dünya gelirinin artmasına yol açan olumlu etkileri bulunmaktadır.

1.1.4.2. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Küreselleşme, ülkeler arasında ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel bütünleşmeyi arttırmıştır. Toplumsal yapılarda, görünürde olumlu etkiler ortaya konması beklentisi vardır. Fakat sonuçlarına bakıldığında, çoğu düşünürre göre temelde kapitalizmin şekil değiştirmesi olarak gösterilmiştir (Ersoy, 2008: 143).

Küreselleşmenin güçlü ekonomiler lehine hareket eden bir olgu olduğu görüşü hakimdir. Bu yanı ile eleştiri aldığı noktaların başında, artan dünya gelirinin gelişmiş ülkelerin elinde toplanması gelmektedir. Bu açıdan, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından sonuçlar olumsuz olmaktadır. Gelişmişlik düzeyi farklı ülkeler arasında gelir eşitsizliğinin kapanması beklenirken, bu fark giderek artış göstermiştir. Küreselleşen dünyada sistem, fakiri daha fakir, zengini daha zengin yapan bir döngüye sıkışmıştır. Ticaretin önündeki engellerin kalkması ile, artan ticaret hacmine sanayileşmiş ülkeler yön vermektedir. Küreselleşme ile birlikte ulus devletler, politika kararlarını tek başına alma yetkisini uluslararası kuruluşlara bırakmıştır. Bu durum, hükümetlerin gücünü ve etkinliğini azaltmıştır (Özpınar ve Şimşek, 2003:3-4).

Bütünleşmiş dünyada kazançlar kadar, yaşanan sorunlar da bütün ülkelerin ortak sorunu olma özelliği taşır. Bir ülkede yaşanan ekonomik krizin, iç savaşların, bir bölgenin kıtlık veya hastalıkla mücadele etmesi gibi tüm dünya ülkelerini etkileyen ve tedbirler almaya iten sorunlar bulunmaktadır. Üretimin küreselleşmesi, ucuz girdi ile üretim yapmanın peşinde olan çok uluslu şirketlerin kurulması ve bu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere emeği sömürmesi, çevreyi tahrip etmesi ve buldukları ülkelere ulusal şirketlerin rekabet gücünü zorlar hale gelmiştir. ÇUŞ'lar, kendi koşullarını korumak için, yerleştiği ülkenin hukuki yapısını da aşip kendi yasalarını idari yapısını dayatır duruma gelmiştir. Yerli üretici, çoğu zaman üretimde yüksek teknolojiyi kullanan gelişmiş ülkelerin ürünleri ile uluslararası pazarlarda rekabet edemez duruma gelmiştir. Üretim yapısında, kaynak kullanımını doğru planlayamayan ve serbest ticarete rekabet güçlüğü çeken ülkeler, yüksek oranda ödemeler açığı sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında, spekülasyon yüklü hareket eden sıcak para da, ülkeler için krizlerin kapısını aralayan etken olmuştur (Kazgan, 2015: 56).

Ekonomik etkilerin yanında, ulusların kültürel değerleri de, küreselleşmenin geri plana attığı, zamanla yok olmaya ittiği bir diğer olumsuz sonuçtur. Yerel

kültürel değerlerin yerine, batı kültürü adıyla yerleşen yozlaşmış kültür değerlerine sarılmış gelecek kuşaklar yetişir olmuştur. Yine çevresel açıdan üretmek ve kazanmak isteyen gelişmiş ülkelerin dünyanın her yerinde doğal yaşamı tahrip eden uygulamaları, bütün dünya insanların geleceğini tehdit eden sorunlara yol açmaktadır. Dünya, küreselleşme ile birlikte sınırları olmayan tek bir ülke halini almıştır. Küreselleşmenin, ülkeler üzerinde ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve çevresel anlamda olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Uluslar, bu kadar karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme göstermiş dünyadan kendilerini soyutlayamayacaklarına göre, küreselleşmenin olumsuz yönlerini kontrol altına alarak olumlu yönlerinden daha fazla yararlanacak bir yol izlemek gerekmektedir.

1.2. DIŞA AÇIKLIK ve TİCARİ AÇIKLIK KAVRAMLARI

Bu başlık altında, dışa açıklık ve dışa açıklığın bir kolu olarak ticari açıklık kavramı açıklanarak, literatürde ticari açıklığın ölçümünde kullanılan ölçüm yöntemlerine yer verilmektedir.

1.2.1. Dışa Açıklık Kavramı

Dışa açıklık, bir ülke için ticari ilişkilerinin dış dünya ile olan bağlılığını ortaya koyan bir ölçüttür. Dışa açıklık; bir ülkenin diğer ülkelerle hangi koşullarda bütünleştiğini, dışa ya da içe dönük olarak hangi ekonomi politikasını uyguladığını veya bunlardan hangisine daha fazla önem verdiğini ve birbirleri ile olan ticari ilişkilerinin büyüklüğünü ortaya koymak adına kullanılan bir kavramdır (Şahbaz vd., 2016: 107). Dışa açılmak, ülkelerin ekonomi politikalarının serbest dolaşıma ne kadar izin verdiği ile ilgili bir konudur. Dışa açıklık; ticarete tarife, kota, lisans ve döviz kontrollerinin ve engellerinin olmaması olarak ifade edilir (Edwards,1998: 383).

1.2.2. Ticari Açıklık Kavramı

Ticari açıklık, dış ticaret üzerinde uygulanan her türlü kısıtlamanın kaldırılmasını temel almaktadır. Ticaretin serbestleşmesi, ithalat ve ihracata karşı yapılan uygulamaların tamamen kaldırılması gerektiğini ifade eder (Saçık, 2009:

532-533). Ticari açıklık kavramı, ticaretin küreselleşmesi, diğer bir ifade ile serbestleşmesi sürecinin sonucudur. Ticari açıklık kavramı, ülkelerin dış dünya ile yapılan ticarete ne kadar yer alacağını ifade etmek için kullanılan bir ölçüttür. Ticari açıklık; ülkeler arasında ticareti sınırlandıran görünür ve görünmez engellerin ortadan kaldırılması olarak ifade edilir. Ülkeler için en genel ticari açıklık ölçütü ise, ithalat ve ihracatlarının GSYH'dan aldıkları payla ifade edilmesidir (İlter ve Doğan, 2018: 90).

1.2.3. Ülkeler İçin Ticari Açıklığın Ölçütleri

Ülkeler için, ticari açıklığın ölçütleri üzerinde de bir fikir birliği sağlanamamıştır. Hesaplanmasının kolaylığı nedeni ile literatürde en çok kullanılan ticari açıklık ölçütü, ihracat ve ithalatın gayri safi yurt içi hasılaya oranı olarak ifade edilir. Aynı zamanda bu oran, bir ülkenin dış ticarete bağımlılığını ölçen bir orandır (Seyidoğlu, 2013: 4). Bunun dışında, ticari açıklık için genel kabul görmüş tek bir ölçüm oranından bahsetmek söz konusu değildir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, birçok farklı ticari açıklık ölçütü kullanılmıştır. Literatürde ticari açıklık ölçütü olarak, ticaret payları (ihracatın ya da ithalatın GSYH'ya oranı, ihracat ve ithalat toplamının (dış ticaret hacmi) GSYH'ya oranı), tarife oranları, tarife dışı engeller, fiyat temelli ölçütler, bileşik endeksleri, kara borsa primi, ihracat vergileri ve teşvikleri gibi hesaplamalar kullanılmaktadır (Mercan ve Göçer, 2014: 30).

David (2005), çalışmasında ticari açıklığın ölçüm alternatiflerini; ticaret payları, ayarlanmış ticaret payları, fiyat temelli yaklaşımlar, tarifeler, tarife dışı engeller ve bileşik endeksler olarak altı başlık altında toplamıştır.

Rose ve Frankel (2000) ise, dışa açıklığa literatürde sık kullanılan dış ticaretin GSYH'dan aldığı payı ifade eden açıklık ölçütüne tersten yaklaşmış ve dışa kapalılık ölçütünü kullanmıştır. Bunu kullanmasının nedenini, küçük ülke ekonomileri için klasik açıklık ölçütünün daha büyük sonuçlar vereceği ve dışa açıklık için hatalı bir hesaplama olacağı görüşüne dayandırmıştır. Frankel, dışa kapalılık oranını şu şekilde formüle etmiştir;

$$\text{Dışa Kapalılık} = \left(1 - \frac{X + M}{\text{GDP} \times 2}\right) \times 100$$

Wacziarg (1999)'a göre ticari açıklık ölçütleri, üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; çıktı ölçütleri, politika göstergeleri ve sapma ölçütleridir. Çıktı ölçütleri, ticaret miktarının GSYH'dan aldığı payı ifade eder. Politika göstergeleri, tarife oranları, tarife dışı engeller, tarifelerden elde edilen gelir vb. uygulamalarla bir ülkenin diğer ülkelere yönelik tutumlarını ortaya koyan gösterge oranlarıdır. Sapma ölçütleri ise, tahmin edilen serbest ticaret miktarından sapmalara dayanan serbest ticaret rejiminin ne derece kısıtlandığını ortaya koyan bir göstergedir. Bunlardan hangisinin seçileceği konusunda, ticari kazançlar doğrultusunda en uygun bileşimin seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Edwards'ın 1998 yılında dışa açıklığın büyüme ve verimlilik üzerinde etkisini belirlemek için yaptığı çalışmasında, dışa açıklığı; Sachs ve Warner Açıklık Endeksi (SW indeksi), World Development Report Dışa Dönüklük Endeksi (WDR), Leamer Açıklık Endeksi, Kara Borsa Döviz Kuru, Ortalama Tarife Dışı Engeller'in kapsamı, Uluslararası Ticaretteki Bozulmalar Endeksi, Toplanmış Dış Ticaret Vergileri Oranı ve İthalattaki Bozulma Endeksi (Wolf Endeksi) olarak dokuz farklı yöntemle ölçmektedir.

Rose (2002) WTO üyelerinde ticari liberalizm politikaları hakkında yaptığı çalışmasında, ticari dışa açıklığı ölçmek adına kullandığı yöntemleri yedi kategoride ele almıştır (Rose, 2002: 5). Rose'un ticari açıklık göstergeleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır;

1. Ticaret yoğunluk oranı (ticaret payları),
2. Tarifeler (politika sıklığı temelli),
3. Tarife dışı engeller,
4. Düzeltilmiş ticaret akımlar (ülke özellikleri için),
5. Gayri resmi veya niteliksel önlemler,
6. Bileşik endeksler,
7. Fiyat sonuçlarına dayanan önlemler.

1.2.3.1. Ticari Açıklığın Ticaret Yoğunluk Oranı (Ticaret Payları) ile Ölçülmesi

Ticari açıklığı hesaplamada en sık kullanılan yöntem, ticaret yoğunluk oranı, diğer bir ifade ile, ticaret paylarıdır. Ticaret payları, ihracat ve ithalatın (ticaret hacmi) GSYH'dan aldığı pay olarak ifade edilir. Bu oranın literatürde sık

kullanılmasının nedeni, verilerin elde edilmesinin ve ölçümünün basit hesaplanabilir olmasının sağladığı kolaylıktır. Fakat, en sık kullanan ölçüm yöntemi olmasının yanında, çok sık eleştirilen bir yöntemdir. Özellikle büyüme ile karşılıklı etkileşiminden dolayı, yani ticari açıklığın büyümeye etki ettiği gibi, büyümenin de ticari açıklığa etki etmesine dayanan içsellik sorunu olduğu yönünde eleştirilmiştir.

Frankel ve Romer (1996)'a göre, ticaret payları yönteminin coğrafi faktörlerden etkilendiği (ülkelerin büyüklükleri, ticaret ortaklarının birbirlerine olan uzaklıkları, ticaret yapan tarafların sınır komşusu olup olmadıkları, kıyı bağlantısı olup olmadığı) bu nedenle ticari açıklığın bu faktörler göz önüne alınarak hesaplanması gerektiği vurgulanmaktadır. Coğrafi faktörlerin modele dahil edilmesi, ticari açıklığın ölçülmesindeki içsellik sorununu ortadan kaldıracaktır.

1.2.3.2. Ticari Açıklığın Tarifeler ile Ölçülmesi

Tarifeler, dış ticarete koruma politikası aracı olmasının yanında, aynı zamanda ticari açıklığın ölçülmesinde kullanılır. Ticari açıklığın ölçülmesinde; basit ortalama tarife oranları, ağırlıklandırılmış ortalama tarife oranları, tarife gelirlerinin toplam ticaretten aldığı pay, tarife gelirlerinin toplam ithalattan aldığı pay, tarife gelirlerinin GSYH'dan aldığı pay, efektif koruma oranları, tarifelere konu olan ticaret miktarının toplam ticarete oranı gibi çeşitli tarife hesaplamaları kullanılır. Bu yöntemde verilerin kolay elde edilememesi, ticari açıklığı ölçmede kullanımını zorlaştırmaktadır. Bir diğer sorun ise, tarife oranlarının tüm malları aynı tür mallar olarak kabul etmesi ve malların tarife kodlarında oluşan değişmeye duyarlılık göstermesi, bu ölçümün olumsuz sonuçlar vereceği yönündedir (Şahin, 2015: 459).

1.2.3.3. Ticari Açıklığın Tarife Dışı Engeller ile Ölçülmesi

Tarife dışı engeller, resmi ve şeffaf ticari engeller olmadığı, aynı zamanda ticarete uygulanan engelin etkisinin miktar olarak ifade edilemediği ve bu engellerin düzenlendiği sağlıklı verilerin elde edilmesinin kolay olmadığı için, kullanımı çok yaygın değildir. Tarife dışı engeller daha çok kısıtlayıcı ticaret politikası aracı olarak, bir ülkede ticarete getirilen kısıtların varlığının göstergesidir (Şahin, 2015:460). Anderson ve Neary (1996), kısıtlamanın uygulandığı ülkeden daha çok uygulayan ülke üzerinde etkisinin belirlenmesinin önemine değindikleri çalışmalarında,

Merkantilist ticari kısıtlayıcılık endeksini oluşturmuşlardır. Fakat tarife dışı engellere ait verilerin kolay ulaşılabilir olmaması, bu endeksin kullanımı açısından dezavantaj oluşturmuştur.

1.2.3.4. Ticari Açıklığın Düzeltilmiş Ticaret Akımları ile Ölçülmesi

Düzeltilmiş ticari akımlar yaklaşımı, ülkelerin fiziki büyüklüğü ve sahip olduğu üretim faktörlerinin de ticari açıklık ölçüsünde dikkate alınması düşüncesinden ortaya çıkmıştır.

Leamer (1988) yaptığı çalışmasında, ticari açıklık ölçütü olarak, düzeltilmiş ticaret yoğunluk oranını kullanmıştır. Leamer'in ticaret yoğunluk oranı, Heckscher ve Ohlin'in öncülük ettiği faktör payları yaklaşımına dayanmaktadır. Leamer kullandığı faktör modeli ile, tahmin ettiği ticari akımlar ile gerçekleşen ticari akımlar arasındaki farkın GSMH'dan aldığı pay düzeltilmiş ticari yoğunluk oranını vermektedir. Leamer düzeltilmemiş ticari yoğunluk oranları, sadece faktör yoğunluğundan kaynaklı arzı yükselen ülkelerin dışa açık ülkeler olduğunu ifade etmektedir. Düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı, kaynak arzındaki farklılıklara izin vermektedir (Leamer,1987: 4-5).

Bir diğer düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı ise, coğrafi mesafeleri hesaplamalara katan, çekim (gravity) modelidir. İlk kez 1962 yılında Jan Tinbergen tarafından kullanılan çekim modeli, iki ülke arasındaki ticaret hacmini tahmin etmek için kullanılmıştır. Modelde, ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin gayrisafi milli hasılası ve bu iki ülke arasındaki uzaklık değişkenleri kullanılmıştır. Tinbergen çalışmasında, iki ülke arasındaki mesafenin taşıma maliyetlerinin belirleyicisi olduğu ve ticaret hareketleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011:288-289). Çekim modeli;

$$\ln M_{ij} = \alpha + \beta \ln Y_i + \gamma \ln Y_j - \delta \ln D + \varepsilon_{ijt}$$

M_{ij}: j ülkesinden i ülkesine gerçekleşen toplam ticaret akımı,

Y_i ve **Y_j** sırasıyla: i ve j ülkelerinin milli geliri,

D: ülkeler arasındaki uzaklık.

Çekim modeli, daha sonra birçok araştırmacı tarafından çalışmalarında geliştirilerek kullanılmıştır. Özellikle, ekonomik bütünleşme içinde bulunan iki ülke arasındaki ticaretin analizinde kullanılan bir modeldir.

1.2.3.5. Ticari Açıklığın Niteliksel Ölçütler ile Ölçülmesi

Nitel ölçüler, modelde kukla değişken olarak yer alan, ancak, sayısal olarak ifade edilemeyen ölçülerdir. Rose (2002), Dünya Bankası'nın ticaret yönelim endeksi ve Miras Vakfı'nın oluşturduğu ekonomik özgürlük endeksini, niteliksel ölçüt olarak kullanmıştır. Ayrıca, Sachs-Warner (1995) endeksi, içerisinde bulunan "sosyalist bir ekonomik sistemin bulunması ve ihracatta kamu tekelinin varlığı" ile Dollar ve Kraay (2002) "DTÖ'ye üyeliği" değişkenleri de, ticari açıklığı ölçen niteliksel ölçütlere örnek olarak verilebilir (Saçık, 2008: 57).

1.2.3.6. Ticari Açıklığın Bileşik Endeksler ile Ölçülmesi

Ticaretin tek bir faktörden etkilenmediği varsayımı altında (ülkelerin kendine ait yapısal özellikleri olması gibi), ticari açıklık ölçümlerinin daha sağlıklı sonuçlar vermesi için bileşik endeksler kullanılmıştır. Dünya Bankası Endeksi ve Sachs-Warner Endeksi, bu ölçüm yönteminin örnekleridir.

Sachs ve Warner, 1995 yılında yaptıkları çalışma ile, bazı kriterleri belirlemişlerdir. Bu kriterler, ülkeler için ticaretin ne ölçüde dışa açık olduğunu ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilir. Bu kriterler;

- Dış ticarete konu olan malların yüzde 40 ve daha fazlasına tarife dışı engeller uygulanmış olması,
- Tarife oranları ortalaması yüzde 40 ve üzerinde olması,
- Döviz kurunun karaborsa fiyatı, resmi döviz kurunun yüzde 20 ve üzerinde olması (1970 ve 1980 yılları ortalamasına göre),
- Sosyalist ekonomik sistemi benimsemiş olması,
- İhracatının yüksek oranda kamu kesiminin elinde olmasıdır.

Bir ülke bu kriterlere göre, 0 ve 1 arasında puanlanır. Kriterlere sahip ülkelere 0, kritere sahip olmayanlara 1 verilir ve Sachs-Warner Endeksi oluşturulur. Bu endeksle, ülkeler açıklık derecelerine göre sıralanır (Sachs ve Warner, 1995: 22).

Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Raporu (1987)'na göre ülkeler, ticaret politikaları temel alınarak; etkin koruma oranı, doğrudan kontrollerin kullanımı, ihracat teşviklerinin kullanımı, döviz kurunun aşırı değerlendirilme derecesi kriterlerine göre dört sınıfa ayrılmıştır. Dünya Bankası bu çalışma ile, ülkelerin ticarete

yönelmelerini derecelendirmiştir. 41 ülke verileri ele alınarak yapılmış çalışma sonucunda; ticari kısıtlamaların olmadığı ya da az miktarda olduğu ülkeler güçlü şekilde dışa yönelik, ticari kısıtların ılımlı olduğu ülkeler ılımlı şekilde dışa yönelik, ticari kısıtlamaların olduğu ve yerli üreticinin korunduğu ülkeler için ılımlı şekilde içe yönelik, son olarak da ticari kısıtlamaların en yüksek olduğu ülkeler ise güçlü şekilde içe yönelik ekonomiler olarak gruplandırılmıştır (World Bank, 1987: 82-83).

Ayrıca, Utkulu ve Seymen, AB pazarı ve Türk firmalarının ithalat ve ihracat talebini incelediği çalışmalarında, ihracat mal kompozisyonu endeksini (XCC) kullanmışlardır. XCC ile, ihracat malları dört gruba ayrılmış ve ilk gruptan son gruba doğru yüksek teknoloji içeren mallar sınıflandırılmıştır (Utkulu ve Seymen, 2004: 24).

1.2.3.7. Ticari Açıklığın Fiyata Dayanan Ölçütler ile Ölçülmesi

Fiyat temelli ölçütler olarak ticari açıklığı, yurtiçi fiyatlar ile uluslararası fiyatların karşılaştırılmasına dayanan ölçütlerle ya da karaborsa döviz kuru primi ile ölçen çalışmalar da bulunmaktadır.

David (2005), nispi fiyatlar, reel döviz kuru sapması ve reel döviz kuru değişkenliği; Harrison (1996), ticarete konu olan malların uluslararası nispi fiyatları, yatırım mallarının uluslararası nispi fiyatlarını (Penn Dünya Tablosu verileri kullanılarak kıyaslama olarak türetilmiş), Bhalla ve Lau (1992) ticarete konu olan malların nispi fiyatlarını, Williamson (1994) temel denge döviz kurunu, Stein (1995) doğal döviz kuru oranını, fiyat temelli ticari açıklık değişkeni olarak kullanmıştır.

Dollar (1992) ticaret payları ölçümü konusunda en çok eleştirilen çalışmasında ticari açıklığı, fiyat bozulma endeksinin hata teriminden hareketle hesaplamıştır. Dollar'ın fiyat bozulma endeksi, satın alma gücü paritesine göre ayarlanmış döviz kuru ile yine aynı pariteye göre ayarlanmış gayri safi yurt içi hasıla arasındaki bir regresyona dayandırılmaktadır. Dollar, fiyat temelli ölçütler olarak, reel döviz kuru çarpıklık endeksi ve reel döviz kurundaki istikrar endekslerini kullanmıştır (Dollar, 1992: 525).

$$RPL_i = 100 \times eP_i / P.U.S.$$

RPL_i: i ülkesinin nispi fiyat düzeyini,

e: döviz kurunu (dolar / ulusal para),

P_i: i ülkesinin tüketici fiyat endeksini ifade etmektedir.

Barro ve Lee (1994) ile Edwards (1992, 1998) ise, ticari açıklığın bir göstergesi olarak, karaborsa döviz kuru primini kullanmışlardır. Kara borsa döviz kuru primi, döviz kurunun karaborsa fiyatı ile resmi fiyatı arasındaki sapmayı veren bir göstergedir. Döviz kurunun ticari açıklık ölçütü olarak kullanılması, kurun tarife gibi kısıtlayıcı etkilerinin ticarete yansımından kaynaklıdır. Aşırı değerli döviz kuru, ihracatçı ülke açısından pozitif bir tablo çizmektedir. Bu da döviz kurunun ticari açıklık göstergesi olarak tercih edilmesine neden olmaktadır. Karaborsa primi, döviz kontrolünün bir ölçüsüdür. Resmi döviz kuru ve karaborsa döviz kuru arasında oluşan primin yükseldiği bir durumda, serbest ticaretten bahsedilemez.

Sonuç olarak, literatürde ticari açıklığın ölçümü konusunda tek bir göstergenin olmadığı görülmektedir. Bu da, ticari açıklığın ölçümü için kullanılacak ölçütün seçilmesi konusunda, ülkelerin ticaret politikalarının ve ticarete etkili diğer faktörlerin göz önünde bulundurulmasını önemli kılmaktadır.

1.2.4. Ticari Açıklığın Ülke Ekonomileri İçin Önemi

Günümüz şartlarında sonsuz insan ihtiyaçlarını, kıt doğal kaynaklarla karşılamak zordur. Ülkelerin sahip oldukları üretim olanakları ve hammadde rezervleri düşünüldüğünde, kendi kendine yetebilen bir ülkeden bahsedilemez. Dünya üzerinde üretim faktörlerinin (doğal kaynak, teknolojik bilgi, uzmanlaşmış emek, sermaye) eşit dağılmamış olması, ülkeleri üretim konusunda birbirine bağılı kılmaktadır. Uluslararası fiyat farklılıkları ve uluslar arası mal farklılaştırması, ülkeleri dış ticaret yapmaya iten diğer bir nedendir. Bu nedenler, ülkelerin ihtiyaç duydukları tüm malların üretimini kendilerinin gerçekleştirmesine izin vermez. Kaynakların yeryüzünde dengesiz dağılımından, kalifiye işgücü yetersizliğinden veya üretimde kullanılan teknolojinin eski ve verimsiz olmasından kaynaklanan yerli üretimin yetersiz olduğu durumlarda ithalat kaçınılmazdır. Bir ülke üretimi için gerekli olan üretim girdilerine sahip değilse ya da sahip olduğu faktörler yetersiz kalıyorsa, bu açığı dış ticaret yoluyla kapatabilmektedir (Utkulu, 2005: 7). Dışa açık ekonomilerde, ulusal gelir dengesi hesaplanırken, ithalat ve ihracat da dikkate alınmaktadır. Bu ekonomilerde, ihracat ve ithalat düzeyi üretim, gelir ve istihdam seviyesini etkilemektedir. İhracat ülke ekonomisinde üretim, gelir ve istihdam artışı yaratırken; ithalat ise, ulusal gelir hesaplamaları için bir sızıntı oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 2013:493).

Dış ticaretin dışa açık ekonomilere en büyük getirisi, iş bölümü ve uzmanlaşmayı artırması ve kaynak verimliliğini yükseltmesidir (Seyidoğlu, 2013: 5). Bir ülke karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, sahip olduğu üretim faktörlerini, üretiminde uzmanlaştığı ürünün endüstrisine yönlendirdiğinde, daha az avantajlı olduğu ürünleri ise diğer ülkelerden ithal ettiğinde, kaynaklarını daha etkin kullanmış olacaktır. Teoride dış ticaretin statik kazançları dediğimiz bu durum, ülkenin refah düzeyi için olumlu bir tablo çizecektir. Ayrıca ülkeler, sanayileri için önemli olan sermaye malları ve ara malları ithal etmek için, ihracat oranlarını yükseltmek amacı taşırlar, ihracatın artmasıyla elde edilen döviz, sermaye malları ithalatında kullanılacaktır. İhracattaki artış, üretim hacminde genişleme yaratacak ve ilave yatırımlar gerektirecektir. Dış ticaret gelirlerinde meydana gelecek bir artış, yurt içi yatırımları finanse edecek sermayenin oluşumuna da katkı sağlayacaktır. Artan yatırımlar, aynı zamanda istihdam olanaklarını da arttıracaktır. Yerli üreticiler için verimlilik ve karlılık, üretim kararları üzerinde önemli rol oynar. Bu doğrultuda, yüksek kar hedefi olan yüksek kapasiteli üretim yapabilecek üreticilerin dış pazarlardaki talebe yönelmesi, tam kapasite ile çalışmasının önünü açacaktır (Şimşek, 2003: 2).

Günümüz şartlarında, dış ticarete statik etkilerin katkısından daha çok, dinamik etkilerin katkısı önem kazanmıştır. Serbest ticaret ortamında ülkeler, korunaklı dünyalarından çıkıp rekabetin yüksek olduğu bir piyasada varlık göstermeye çalışacaklardır. Rekabet, dış piyasaya ihracat yapan firmaların sürekli gelişmesini ve yenilenmesini zorunlu kılmıştır. Bir ülke, ticaretini dışa açarak üreticisine, ölçek ekonomilerin olanaklarından faydalanmak, yeni teknolojilerin kullanımını teşvik etmek, üreticilere daha geniş bir pazar imkanı sunmak, ülke içinde tekelleri önlemek ve daha sağlıklı rekabet ortamı yaratmak, üretim faktörlerinin etkin kullanımını sağlamak, verimlilik artışı ve yatırımların genişlemesine zemin hazırlamak gibi hem ülkesinin hem de toplam dünya refahının yükselmesinde olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu dinamik etkilerin sağladığı olumlu katkılar, ulusal ve küresel ekonomiye de canlılık katmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 538).

Sonuçta, ticaretin küresel sonuçlarının getirisine odaklanan hemen hemen her ülke, dünya pazarlarında alıcı ya da satıcı olarak dış ticaret yapmaktadır. Açık ekonomilerde amaç, ihracatı arttırarak ülke ekonomileri için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı, dış ticaret ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandıracaktır.

1.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TİCARİ AÇIKLIK

Uluslararası ticaretin dünya refahını arttıracığı görüşü ne kadar vurgulanırsa vurgulansın, ülkelerin dış ticaret ilişkilerini tamamen serbest bırakmadığı görülmektedir. Ülkelerin dış ticaret işlemlerine, kısıtlayıcı veya özendirici yönde yaptıkları müdahaleler, dış ticaret politikalarını oluşturur. Ticari açıklık, dünya üzerindeki ülkeler arasında, mal ve hizmet akımlarının serbest bırakılması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, ticari olarak dışa açık olmayı kabul eden ülkelerin, dış ticaret politikalarını bu amaçla uyum içinde oluşturması ve uygulaması gerekmektedir. Türkiye’de dış ticaret politikaları genellikle, sanayileşme çabaları ile uyumlu politikalar olarak oluşturulmuştur. Türkiye tarihinde, Cumhuriyet’in ilanından bugüne kadar uygulanan dış ticaret politikaları, 1980 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. 1980 öncesinde, zaman zaman serbest dış ticaret politikaları denenmiş olmakla beraber, ithalata dayalı sanayileşme politikası uygulanmıştır. 1980 sonrasında ise, dış ticaret politikasında değişikliğe gidilmiş ve ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulanmaya başlamıştır (Seyidoğlu, 2013: 551-553).

1.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Ticari Açıklık

1923-1932 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarıdır. Savaştan henüz çıkmış bir ülke olarak, toparlanma sürecine girmiş ve bu dönemde ulusal ekonomi politikalarını oluşturmaya başlamıştır. Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilk yıllarında sanayileşme girişimleri özel sektörün eline bırakılmış, fakat özel sektör bu konuda yetersiz kalmıştır. Bu duruma, bu dönemde özel sektörün elinde yatırım yapacak yeterli sermayenin bulunamaması yol açmıştır. Bu nedenle, devletin müdahalesi olmadan kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği düşünülerek, 1930’lardan itibaren hazırlanan sanayi planları ile ekonomi politikaları uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün payı, sanayi ve hizmet sektörlerine göre oldukça yüksekti. Ülke ekonomisinin, tarıma bağlı olması ve teknoloji bakımından yetersiz kalması, dış ticaretin yapısını da etkilemekteydi. 1923-1929 yılları, Türkiye’nin, zorunlu olarak dış ticareti serbest bıraktığı yıllar olmuştur. Kurtuluş savaşı sonrasında yapılan Lozan anlaşmasında, Osmanlı

Devleti'nden kalan kapitülasyonlar sorunu çözüme kavuşturulsa da, 1929 yılına kadar uzatılan geçiş dönemi nedeniyle, gümrük tarifelerine beş yıl süresince müdahale edilememiştir. Bu nedenle, 1929 yılına kadar, yerli üretici dış rekabetten korunamamış ve ithalat miktarı ihracatın üzerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde tarım ürünleri ihracatı ön plandadır. Bu dönemde yapılan ithalatın, yatırım mallarından oluşması, ileriki dönemlerde yerli üretimin artmasına kaynak yaratmıştır (Özdemir vd., 2016: 151).

1929-1939 yılları arasında uygulanan devlet eliyle kalkınma ve korumacı dış ticaret politikalarının nedeni, 1929 Büyük Buhranı'dır. 1929 yılı, tüm dünyada ekonomik bir bunalımın başladığı yıl olmuştur. Bu dönemde birçok ülke, krizin yarattığı ortamdaki korunabilmek için, içe dönük korumacı politikalar izlemiştir. 1929 Büyük Buhranı, Türkiye'de de devlet müdahalesinin önünü açmıştır. Türkiye'de, Lozan Anlaşması'nda belirtilen beş yıllık sürenin dolmasıyla, 1929 yılında gümrük tarifelerine müdahale edilmiş ve korumacı dış ticaret politikaları uygulamaya başlanmıştır. 1926 yılına kadar artış gösteren dış ticaret hacmi, 1929 yılından sonra daralmaya başlamıştır. 1932 yılında dış ticaret ilişkilerinde, ikili anlaşmalara dayalı takas sistemi benimsenmiş ve mal ihraç edilen ülkelere ithalat yapılmıştır (Başol, 2012: 395-396). 1934'te, ithalat kotaları devreye konularak, ülke içinde üretilen malların ithalatı kısıtlanmıştır. 1930'lu yıllarda, dış ticaretin % 15'i serbest bırakılmış, % 85'i ise ikili anlaşmalara dayanan takas sistemi ile yapılmıştır. İthalat ise, zorunlu gıda maddeleri ve üretim için gerekli hammadde ve yatırım malları dışında sınırlandırılmıştır (Parasız, 2004: 57-58). Kriz döneminde, dünyada tarım ürünlerinin fiyatının düşmesi nedeniyle, Türkiye'nin ihracatı miktar olarak artmış olsa da, ihracat gelirlerinde aynı oranda artış olmamıştır. Fakat, kriz öncesi gümrük tarifelerinin yükseltilmiş olması, dış ticaret kaybını azaltmıştır (Kalyoncu vd., 2013: 46).

1939 yılı itibariyle, dünyada savaş ekonomisi koşulları yaşanmaya başlanmasıyla, 2.Dünya Savaşı'nın başladığı dönemden 1950 yılına kadar Türkiye'de tüm dış ilişkiler en aza indirilmiş ve kapalı ekonomik yapı benimsenmiştir. 1940-1946 yılları arasında, sürdürülen korumacı politika uygulamalarıyla, ithalat sınırlı düzeyde tutulmuştur. 2.Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda, takas ve kliring yöntemine dayanan tahdit sistemiyle dış ticaret yapılmaya devam etmiştir. Savaş şartlarında, dünya genelinde ithalatın daralmasına rağmen, ihraç mallarının yüksek fiyatla alıcı bulması nedeniyle, dış ticaret fazlası verilmiştir.

Türkiye’de dış ticaret fazlası verilen bu yıllarda döviz stoku artmıştır. Bu nedenle, 1946 yılında, ithalatta kontenjan, tavan uygulaması ve miktar kısıtlaması gibi engeller bir miktar yumuşatılmış ve serbest dövizle ithalatı yapılacak malların listesine yeni eklemeler yapılarak liste genişletilmiştir. Bu dönemde ithalattaki kısıtlamaların kaldırılması, 1947 yılında, dış ticarete açık verilmesine yol açmıştır. 1947 yılı sonunda ihracat % 5 artarken, ithalattaki artış % 100’ün üzerinde gerçekleşmiştir (Parasız, 2004: 84-86-94).

Tablo 3: 1923-1949 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)

Yıl	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın GSMH içindeki payı	İthalatın GSMH içindeki Payı	Dış Ticaretin GSMH içindeki Payı
1923	-36,1	58,5	137,7	8,9	15,2	24,1
1924	-18,0	82,1	182,9	11,4	13,9	25,3
1925	-26,3	79,6	231,7	11,2	14,1	25,3
1926	-25,0	79,4	217,8	9,8	12,3	22,1
1927	-27,0	74,9	188,5	9,2	12,3	21,5
1928	-25,4	77,6	202,0	10,7	13,8	24,5
1929	-48,7	60,6	198,4	7,2	11,8	19,0
1930	1,8	102,6	140,9	9,0	8,7	17,7
1931	0,3	100,5	120,2	8,6	8,5	17,1
1932	7,3	117,8	88,7	8,1	6,9	15,0
1933	13,0	128,8	103,2	8,4	6,6	15,0
1934	4,2	106,2	141,8	10,0	9,4	19,4
1935	5,6	107,9	146,9	9,7	8,9	18,6
1936	20,1	127,2	167,3	9,2	7,2	16,4
1937	18,7	120,6	199,8	10,0	8,3	18,3
1938	-3,9	96,7	233,9	7,7	7,9	15,6
1939	7,1	107,7	192,1	6,3	5,9	12,2
1940	30,9	161,7	130,9	4,4	2,7	7,1
1941	35,7	164,5	146,4	4,0	2,4	6,4
1942	13,2	111,7	239,0	2,7	2,4	5,1
1943	41,4	126,6	352,1	2,8	2,2	5,0
1944	51,7	141,0	304,2	3,5	2,5	6,0
1945	71,3	173,5	265,2	4,0	2,3	6,3
1946	95,7	180,5	333,5	5,9	3,3	9,2
1947	-21,3	91,3	467,9	8,3	9,1	17,4
1948	-78,3	71,5	471,9	5,8	8,1	13,9
1949	-42,4	85,4	538,0	7,7	9,0	16,7

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler: 1923-2009, s.435

Tablo 3'te görüldüğü gibi, Türkiye'nin dış ticaret açığı, serbest dış ticaret politikalarının uygulandığı yıllarda yükselirken, dışa kapalı ekonomi politikalarının uygulandığı yıllarda düşüş göstermiştir. Kuruluş yılından itibaren, tarımsal ürünlere dayanan ihracatta olumlu gelişmeler yaşanması nedeniyle, ihracatın ithalatı karşılama oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Dış ticaretin GSMH'dan aldığı payda ise, uygulanan politikalar doğrultusunda ve ithalat talebindeki artışa bağlı dalgalanmalar görülmüş, 1923 yılında % 24,1 oranından 1949 yılında % 16,7'ye düşmüştür.

1950-1952 yılları arasında, dönemin hükümetinin liberal ekonomi politikaları ile uyumlu, serbest dış ticaret rejimi uygulanmıştır. İthalat % 60 oranında serbestleştirilmiş ve ithalat hacminde büyük ölçüde artış yaşanmıştır. Bu yılların başında, Kore Savaşı'nın yaşanması ve iyi giden mevsim şartları nedeniyle, tarım ürünleri ihracatı yükselmiştir. Fakat, dış ticaret dengesinde, ihracatta meydana gelen artışın ithalatta meydana gelen artışın gerisinde kalması nedeniyle, uzun yıllar kapatılamayan dış açık sorununa çözüm bulunamamıştır. 1953 yılına gelindiğinde ise, döviz stoklarının tükenmesiyle, ithalatta atılan serbestleşme adımları fiilen sona ermiştir. Bu doğrultuda, 1954 yılında, ithalata tekrar müdahalede bulunulmuş ve ithalat artışının önünü kesecek kısıtlamalar uygulanmıştır (Egeli, 2001: 157). 1947 yılında başlayan dış açık sorunu, 1950 yılında da artarak devam etmiştir. 1956 yılında; Milli Koruma Kanunu'nun yürürlüğe konması, iç ve dış fiyat kontrollerinin yapılması, faiz oranlarının arttırılarak kredilerin kontrol altına alınması gibi tedbirler alınarak, iç talep düşürülmeye çalışılmıştır. 1950'li yıllarda yaşanan sorunları aşmak için alınan diğer bir tedbir ise çoklu kur uygulamasına geçilmesi olmuştur. (Şahin, 2006: 121-122). Türkiye'de ithalatın kısıtlanması, üretimin ithal girdiye olan bağımlılığı nedeniyle, ekonomide durgunluğa yol açmaktaydı. 1958 yılında, IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşların da desteğiyle, ekonomideki tıkanıklığı giderecek ve ekonominin yeniden canlanmasını sağlayacak istikrar kararları alınmıştır. Alınan istikrar kararlarında; çoklu kur rejiminin genişletilmesi, Türk parasının % 68,9 oranında devalüe edilmesi, tekrar serbest ithalat rejimine geçilmesi, ithalat ve ihracat konusunda alınan izin prosedürlerinin sadeleştirilmesi, ithalatta önceliğin ara malı ve yatırım mallarına verilmesi gibi düzenlemelere yer verilmiştir. İstikrar kararları, 1959 yılı sonunda ihracat hacminde bir genişlemeye yol açsa da, dış açık sorununu çözmekte yetersiz kalmıştır (Başol, 2012: 395).

1960'lı yıllar, Türkiye'de planlı ekonomiye geçilen yıllar olmuştur. Bu dönemde, büyüme hedeflerine ulaşabilmek için, ithalata sınırlandırma getirilememiştir. Bu nedenle, ihracatın artırılması gibi, döviz kazandıracak işlemlere ağırlık verilmiştir. Planlı dönemde düzenlenen ihracat rejimine göre, ihracatı kanunen yasaklı mallar dışında, tüm malların ihracatı serbest bırakılmıştır. Bu dönemde ihracat politikasıyla, ihracat gelirlerini arttırmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ihracata çeşitli teşvikler uygulanmış, ihracat serbest dövizli bölgelere kaydırılmış ve ikili anlaşmalara dayanan ihracatın oranı düşürülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, yurt içi üretimin ithalata bağlılığı nedeni ile, ithalat rejiminde ilave kısıtlamalar getirilmemiş, ithalatı serbest bırakılan malların listesinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Parasız, 2004: 210-211).

1970'li yıllarda, dış ticaret politikasında önemli bir değişiklik yapılmamış ve serbest uygulamalar izlenmeye devam edilmiştir. Dış ticarete serbest politika uygulamalarına devam edilmiştir. 1970'li yıllarda, ithalatın serbestleşmesi doğrultusunda, tahsisli ithalat listesine yeni mallar eklenmiştir. 1972-1977 yılları arasında görülen yüksek dış ticaret açığının % 78,3'üne, fiyat hareketlerindeki dalgalanmalar yol açmıştır. Uluslararası piyasalarda başlayan petrol fiyatlarındaki yükselme, 1974 yılından başlayarak, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde de bozulmalara yol açmıştır. 1970'lerin sonuna kadar süren petrol fiyatlarındaki bu artışa rağmen, ithalatı kısıtlayacak bir müdahalede bulunulmamıştır. 1977 yılına kadar ithalat, rezervler ve dış borçlanmayla sürdürülmeye devam etmesine rağmen, 1977 yılı sonu itibari ile kesintiye uğramıştır. Bu durum, Türkiye'de, ithal girdiye bağlı üretimi olumsuz etkilemiştir. (Karakayalı, 2003: 436).

Tablo 4: 1950-1979 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)

Yıl	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın GSMH içindeki payı	İthalatın GSMH içindeki Payı	Dış Ticaretin GSMH içindeki Payı
1950	-22,2	92,2	549,1	7,6	8,3	15,9
1951	-88,0	78,1	716,2	7,6	9,7	17,3
1952	-193,0	65,3	918,8	7,6	11,6	19,2
1953	-136,5	74,4	928,6	7,1	9,6	16,7
1954	-143,4	70,0	813,3	5,9	8,4	14,3
1955	-184,3	63,0	811,0	4,6	7,3	11,9
1956	-102,4	74,9	712,3	3,9	5,2	9,1
1957	-51,9	86,9	742,3	3,3	3,8	7,1

1958	-67,8	78,5	562,4	2,0	2,5	4,5
1959	-116,2	75,3	823,8	2,3	3,0	5,3
1960	-147,5	68,5	788,9	3,3	4,7	8,0
1961	-160,5	68,4	853,9	6,3	9,3	15,6
1962	-238,3	61,5	1.000,6	6,0	9,7	15,7
1963	-319,5	53,5	1.055,7	5,0	9,3	14,3
1964	-126,5	76,5	948,0	5,2	6,8	12,0
1965	-108,2	81,1	1.035,7	5,4	6,7	12,1
1966	-227,8	68,3	1.208,8	4,8	7,1	11,9
1967	-162,3	76,3	1.207,0	4,6	6,1	10,7
1968	-267,2	65,0	1.260,1	2,7	4,2	6,9
1969	-264,4	67,0	1.338,1	2,6	3,9	6,5
1970	-359,1	62,1	1.536,1	3,1	5,0	8,1
1971	-494,2	57,8	1.847,4	3,5	6,0	9,5
1972	-677,6	56,6	2.447,5	3,8	6,7	10,5
1973	-769,1	63,1	3.403,3	4,5	7,2	11,7
1974	-2.245,4	40,6	5.309,7	3,9	9,7	13,6
1975	-3.337,5	29,6	6.139,6	2,9	9,8	12,7
1976	-3.168,4	38,2	7.088,9	3,5	9,3	12,8
1977	-4.043,3	30,2	7.549,3	2,8	9,4	12,2
1978	-2.310,9	49,8	6.887,2	3,4	6,8	10,2
1979	-2.808,3	44,6	7.330,6	2,6	5,9	8,5

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler: 1923-2009, s.435

Tablo 4'te verilen dış ticaret göstergelerine bakıldığında, 1947 yılından beri ekonominin içinde bulunduğu dış açık sorunu, ithalat talebinin sürekli yükselmesi nedeniyle, 1960'lı ve 1970'li yıllar süresince devam etmiştir. 1950 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 92,2 olarak gerçekleşirken, ithalatın ihracattan hızlı artması nedeniyle, yıllar itibari ile düşüş gösteren bu oran, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde % 50'nin altına gerilemiştir. Ayrıca, yıllar içinde ihracatın GSMH içindeki payı, ithalatın GSMH içindeki payının altında kalmasına bağlı olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmeye devam etmiştir. Toplam dış ticaretin GSMH içindeki payı, istisnai yıllar dışında, % 10 civarında artış göstermiştir.

1.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Ticari Açıklık

Türkiye'de, 1978-1979 yıllarına gelindiğinde, ekonomide yaşanan sıkıntılar yapısal bir değişimin gerekliliğini ortaya koymuştur. 1970'lerin sonuna gelindiğinde, ekonomide yaşanan bunalımı aşmak için, yeni bir istikrar programı uygulamaya konmuştur. Yeni istikrar kararlarını oluşturan 24 Ocak 1980 programı, uzun vadeli

yapısal ve kurumsal hedefleri kapsamaktadır. 24 Ocak İstikrar Kararları, dış ticaret politikalarının da, dünyadaki genel eğilimle uyumlu olarak, yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. Neo-liberal yaklaşımları temel alan 24 Ocak istikrar politikaları, enflasyonu ve ödemeler dengesi açıklarını kontrol altına almak gibi kısa vadeli hedeflerin yanında, uzun vadeli hedefleri de içermektedir. 24 Ocak İstikrar Kararları, kısa vadeli hedeflerin yanında uzun vadeli hedefleri de içermesi ve yüksek büyüme hızına ulaşma amacının ikinci plana atılması yönüyle, bugüne kadar Türkiye’de uygulanan istikrar kararlarından ayrı tutulmaktadır (Hepaktan, 2008: 3).

Bu istikrar kararlarıyla, kısa vadede dış ödemelerde yaşanan tıkanıklığa çözüm bulmak, kronik hale gelen enflasyon hızını düşürmek ve ekonominin tam istihdam dengesine yaklaşmasıyla büyüme hızını yükseltmek gibi hedefler belirlenmiştir. 24 Ocak İstikrar Kararları’nın uzun vadeli hedefi ise, temelde piyasa ekonomisinin işlerliğinin artırılmasıdır. 24 Ocak Kararları’nda önem verilen bir diğer konu, ihracatın artırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları, yerini ihracata dönük sanayileşme politikalarına bırakmıştır. Dışa açılma çabaları doğrultusunda alınan bu istikrar kararlarıyla, Türkiye’de ekonomik dengenin serbest piyasa mekanizması ile sağlanması ve mal fiyatlarının piyasada belirlenmesinin yanında, döviz kurlarının ve faizlerin serbest bırakılması kararlaştırılmıştır (Karluk, 2014: 521).

Bu kararlarla amaçlanan, ihracat miktarını yükseltmek suretiyle, döviz gelirlerini arttırmaktır. Türkiye’de bu kararlar sonucunda, 1980 yılında, 2,9 milyar dolar olan ihracat gelirleri 1983 yılında 5,7 milyar dolara yükselmiştir. Uygulanan programın ilk dört yılında ihracat gelirlerinde % 96,8 oranında bir artış görülmüştür. Aynı dönem içerisinde, ithalatta, tam serbestliğin sağlanamamasından dolayı, % 16,8 oranında bir artış görülmüştür. İthalattaki değişim ise, bu dönemin başında 7,9 milyar dolarken, 1983 yılında 9,2 milyar dolara yükselmiştir. 1980’li yılların başında, ihracattaki artış ithalattaki artıştan yüksek olmuş ve % 36,8 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı % 62’ye yükselmiştir. Bu gelişmeyle, ülkede yaşanan döviz kıtlığı bir miktar hafifletilmiş ve dış borç ödemelerinde yaşanan sorun giderilmiştir. 1983 yılı sonrasında, ihracata verilen teşvikler artmaya devam ederken, ithalatta tamamen serbestleşme yönünde adımlar atılmıştır. İthalat mallarına ilişkin liberasyon listeleri kaldırılmış, ithalatı yasaklı mallar, izne ve fon ödemesine tabi olan mallar dışında ithalat serbest bırakılmıştır. Bu yıllarda Türkiye’de, ithalat vergilerinde de büyük ölçüde indirimler yapılmıştır. (Şahin, 2006: 203-204).

Türkiye’de ihracat, 1980-1988 yılları arasında faiz ve kur politikalarının etkisine duyarlılık göstermiştir. Bu nedenle, 1980-1988 yılları arasında, kur ve faiz politikaları, yüksek ihracat hedeflerine ulaşmak amacıyla hizmet etmiştir. 1988 yılına kadar geçen sürede, Türk parasının değerinin düşük seyretmesi, ihracat miktarında önemli bir artışa yol açmıştır. Bu dönemde, uygulanan dışa açık politikaların sonucunda, 1980 yılı sonunda 2,9 milyar dolar olan ihracat değeri, 1988 yılı sonunda 11,6 milyar dolara yükselmiştir. Ayrıca, sektörel dış ticaret göstergelerine bakıldığında, tarım ve hayvancılık sektörünün toplam ihracattan aldığı pay 1980 yılında % 57 iken, 1988 yılı sonunda % 20 oranına düştüğü görülmektedir. Aynı yıllara ait verilerde, sanayinin toplam ihracattan aldığı pay % 36 oranından % 77 oranına yükselmiştir (Parasız, 2004: 336-337). 24 Ocak Kararlarıyla dış ticaret konusunda alınan kararlar; serbest piyasa mekanizmasının işlevinin artırılması, kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin düşürülmesi, kambiyo denetiminin gevşetilmesi, esnek kur sistemine geçilmesi, faizlerin serbest bırakılması, yabancı yatırımların desteklenmesi ve ihracat işlemlerindeki bürokrasinin yumuşatılması olarak sıralanabilir (Seyidoğlu, 2013:553).

1988 yılında, finansal serbestlik yolunda atılan adımlar ve özellikle faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda, Türk Lirası değer kazanmaya başlamıştır. 1989 yılına gelindiğinde, kambiyo rejiminin serbest bırakılmasıyla, döviz alım satımı, yurtdışına çıkarılması ve yurtiçine transferi serbest bırakılmıştır. Kambiyo rejiminde yapılan bu değişikliklerle, sermaye hareketleri de artmıştır. Bu gelişmenin yanında, enflasyonun da % 60-65 aralığında tutulması eklenince, yurt içi tüketimde ve dış talepte artış yaşanmıştır. Türkiye’nin, 1990’lı yıllarda, ekonomide serbest piyasa mekanizması uygulamaları sonucu, dış piyasalarda rekabet edebilirliği artmıştır. Bu yıllarda, kaynak dağılımı ve verimlilik artışı tarafından dış talebin yönlendirdiği bir büyüme hedeflenmiştir. Türkiye’de 1989 yılında 11,6 milyar dolar olan ihracat, 1993 yılında 15,3 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yıllara ait ithalat değeri ise, 15,7 milyar dolardan 29,4 milyar dolara yükselmiştir. 1989-1993 döneminde toplam ithalat artışının içinde tüketim malı oranı % 7,7’den % 14’e yükselmiştir. 1993 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ithalattaki artışın ihracattan yüksek olması sebebiyle, % 52’ye düşmüştür. 1990 yılı başlarında, ülkenin para biriminin değerlenmesi ve Körfez Savaşı’nın dünyada petrol fiyatlarını arttırması ve Türkiye’de büyümenin yüksek gerçekleşmesi sebebiyle, ihracatın artış hızını yavaşlatırken ithalat miktarını yükseltmiştir. 1990’larda ithalatta gümrük

vergileri ve fonlarda indirimlere devam edilmiş, ithalat teminatları kaldırılmış ve beş yaşına kadar olan makine ithalatına izin verilmiştir (Parasız,2004: 430).

1994 yılında ekonomide uygulanan iç borçlanma politikası, önce iç dengenin sonra da dış dengenin bozulmasına yol açmıştır. 1994 yılında, yaşanan krizin ardından alınan 5 Nisan Kararlarıyla, kamu açıklarını kapatmak, dış açığı düşürmek, finans piyasalarında dengeyi sağlamak ve ihracatı özendirmek amaçlanmıştır. 1994 yılında yapılan devalüasyonla, Türk Lirası'nın % 78 oranında değeri düşürülmüş ve sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiştir (Göçer ve Elmas, 2013: 141). Türkiye, uluslararası dış ticarete yaşanan gelişmelere paralel olarak, ticari ve bölgesel entegrasyonlarla işbirliği içinde bulunmuştur. Örneğin, 1996 yılında, AB üyelik sürecinin aşaması olarak, Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Gümrük Birliği Anlaşmasından sonra, Dahilde ve Hariçte İşlem Rejimleri uygulanmaya başlanmıştır. Dahilde İşlem Rejimiyle, ihracata konu olan malların üretimi için ihtiyaç duyulan ham madde, yardımcı madde ve ambalaj malzemelerin ithalatı tüm vergilerden muaf tutulmuştur. Türkiye'nin, Gümrük Birliğine girişi sonrasında, koruma oranlarının kaldırılmasıyla ithalatta %50 oranında artış yaşanmıştır. 1996 yılında gerçekleşen tüketim malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı, % 15,6'ya yükselmiştir (Şen, 2014: 43). Ayrıca, 1997'de Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan Kriz'in 1998 yılında tüm dünyaya yayılması ve ardından Rusya Krizi'nin ortaya çıkması, dış ticareti olumsuz etkilemiştir. 1998 yılında ihracat, özellikle Rusya'da yaşanan krizden sonra, 23,8 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye'de ihracatın gerilemesi, dış pazar bulmaktan ziyade ihraç mallarının fiyatlarındaki düşüşten kaynaklanmıştır (Parasız, 2004:524).

Tablo 5: 1980-1999 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)

Yıl	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın GSMH içindeki payı	İthalatın GSMH içindeki Payı	Dış Ticaretin GSMH içindeki Payı
1980	-4.999,3	36,8	10.819,6	4,2	11,4	15,6
1981	-4.230,4	52,6	13.636,3	6,6	12,6	19,2
1982	-3.096,7	65,0	14.588,6	8,8	13,6	22,4
1983	-3.507,2	62,0	14.962,8	9,3	15,0	24,3
1984	-3.623,3	66,3	17.890,5	11,8	17,7	29,5
1985	-3.385,4	70,2	19.301,4	11,7	16,7	28,4
1986	-3.648,0	67,1	18.561,5	9,8	14,6	24,4

1987	-3.976,8	72,0	24.347,9	11,8	16,4	28,2
1988	-2.673,4	81,4	25.997,4	13,0	16,0	29,0
1989	-4.167,5	73,6	27.416,8	10,8	14,6	25,4
1990	-9.342,8	58,1	35.261,4	8,6	14,7	23,3
1991	-7.453,6	64,6	34.640,5	9,0	14,0	23,0
1992	-8.156,4	64,3	37.585,7	9,2	14,4	23,6
1993	-14.083,3	52,1	44.773,4	8,5	16,4	24,9
1994	-5.164,1	77,8	41.375,9	14,1	18,2	32,3
1995	-14.072,0	60,6	57.346,1	12,7	21,0	33,7
1996	-20.402,2	53,2	66.851,1	12,7	23,9	36,6
1997	-22.297,6	54,1	74.819,8	13,7	25,4	39,1
1998	-18.947,4	58,7	72.895,3	13,1	22,4	35,5
1999	-14.084,0	65,4	67.258,5	14,3	21,9	36,2

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler: 1923-2009, s.435

Tablo 5'te ticari dışa açıklığın bir göstergesi olan ticaret payları verilmektedir. Bu tabloya göre, 1980'de % 4,2 olan ihracatın GSMH'dan aldığı pay, 1999 yılında % 14,3'e ve ithalatın GSMH'dan aldığı pay, % 11,6'dan % 21,9'a yükselmiştir. İthalatın GSMH'dan aldığı payın, ihracatın GSMH'dan aldığı paydan yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'de üretimin ithal girdiye bağlılığının sonucudur. 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması ile ithalatta bir artış görülmüş, fakat ihracatta beklenen oranda bir artış yaşanmamıştır.

1996 yılında artan iç talep, 1998 yılında yavaşlamaya başlamış ve 1999 yılında talepteki daralma ithalatta düşüşe yol açmıştır. Türkiye'de, 2001 yılının başında yaşanan kriz nedeniyle, yurtiçi talep ve üretim büyük ölçüde daralmıştır. 2001 yılında uygulanan dalgalı kurun Türk Lirası'nda reel değer kaybı yaratması ise, ihracatın artmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, ihracat artışı ve ithalatın düşüş göstermesi, 2001 yılında dış ticaret açığının gerilemesine yol açmıştır. 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz'in ardından, 2009 yılında ihracatta düşüş yaşanmıştır (Göçer ve Elmas, 2013: 141-142).

2015 yılında, uluslararası mal ticaretinde yaşanan daralma, Türkiye'nin de dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. 2015 yılında dünyada görülen siyasi ve ekonomik gerilim, Irak ve Suriye gibi sınır komşularında yaşanan terör olayları ve Rusya ile yaşanan uçak krizi, ticari ilişkileri olumsuz etkileyerek dış ticarete düşüşe yol açmıştır (TİM Raporu, 2016: 26). 2015 yılında bozulan dengeler, 2016 yılının ilk altı ayında yeniden kurulurken dış ticaret ilişkileri ılımlı seyretmiştir. 2016 yılının son altı ayına girerken, yaşanan terör olayları, güven ve beklentilerde olumsuz etki

yaratmıştır. Siyasi ve politik sebeplerden dolayı AB ve ABD ile bozulan siyasi ilişkiler, dış ticarete olumsuz yansırken, Rusya ile 2015 yılından süregelen sorunlar çözülmüş dış ticaret ilişkileri yeniden canlanmıştır (TİM Raporu, 2017, 26).

Tablo 6: 2000-2017 Dönemine İlişkin Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (ABD \$)

Yıl	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın GSYH içindeki payı	İthalatın GSYH içindeki Payı	Dış Ticaretin GSYH içindeki Payı
2000	-26.727,9	51,0	82.277,7	10,4	20,4	30,8
2001	-10.064,9	75,7	72.733,3	16,1	21,3	37,4
2002	-15.494,7	69,9	87.612,9	15,6	22,3	37,9
2003	-22.086,9	68,1	116.592,5	15,5	22,7	38,2
2004	-34.372,6	64,8	160.706,9	16,2	25,0	41,2
2005	-43.297,7	62,9	190.250,6	15,3	24,3	39,6
2006	54.041,5	61,3	225.110,9	16,2	26,5	42,7
2007	-62.791,0	63,1	277.335,0	16,5	26,2	42,7
2008	-69.936,0	65,4	333.992,0	17,9	27,4	45,3
2009	-38.786,0	72,5	243.072,0	16,6	23,0	39,6
2010	-51.661,0	72,5	319.427,0	17,3	24,0	41,3
2011	-105.933,0	56,0	375.745,0	16,2	28,9	45,1
2012	-84.082,0	64,5	389.006,0	17,5	27,2	44,7
2013	-99.858,0	60,3	403.464,0	15,9	26,5	42,4
2014	-84.568,0	65,0	399.788,0	16,8	25,9	42,7
2015	-63.395,0	69,4	351.073,0	16,6	24,0	40,6
2016	-56.089,0	71,8	341.149,0	16,5	23,0	39,5
2017	-76.808,0	67,1	390.794,0	18,4	27,5	45,9

Kaynak: Dış ticarete ilişkin veriler; TÜİK resmi internet sitesi, Erişim Tarihi: 05.06.2018, GSYH'ya ilişkin veriler 2018 Hazine ve Maliye Bakanlığı Raporundan alınmıştır.

Tablo 6'da verilen dış ticaret göstergelerine bakıldığında, kriz dönemlerinde dış ticaret açığı önemli ölçüde gerilemekte ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmektedir. Bu dönemlerde, iç talebin düşmesine bağlı olarak, ithalatta da bir düşüş yaşanmaktadır. İhracat, ithalat ve toplam dış ticaretin GSYH'dan aldıkları paylar, ülkelerin ticari açıklık düzeyleri için referans kabul edilmektedir. Bu açıdan tabloya bakıldığında, ihracatın GSYH içindeki payı 2000 yılında % 10,4 iken, bu oran 2017 yılında % 18,4'e yükselmiştir. İthalatın GSYH içindeki payı 2000 yılında % 20,4 oranında gerçekleşirken, 2017 yılında % 27,5 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2017 yılları arasında ihracatın GSYH'dan aldığı pay, ithalatın GSYH'dan aldığı payın altında seyretmiştir. İthalat talebindeki bu artış, Türkiye'de üretimin ithal

girdiye bağımlılığında ve son yıllarda özellikle tarımsal ürünlerin üretiminin iç talebi karşılamada yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Toplam dış ticaretin GSYH'dan aldığı pay ise, 2000 yılında % 30,8'den 2017'de % 45,9'a yükselmiş olsa da, hiçbir yılda ticari açıklık anlamında yeterli sayılabilecek bir oran olan % 50'nin üstüne çıkamamıştır.

Türkiye 2000'li yıllarda, küresel dünyada aktif rol almak adına, küreselleşmenin gereklerini yerine getirmelidir. Dünyada küreselleşme akımının etkisi genişlerken, Türkiye'nin bunun dışında kalması ve kendi içine dönük politikalar izlemesi, gelişmiş ülkelerle arasındaki refah farkının artmasına yol açacaktır. Küreselleşme olgusu, ekonomilerde iç ve dış dengenin arasındaki bağı güçlendirmiş ve eski müdahale araçlarının etkinliğini düşürmüştür. Küreselleşmenin arka planında, AR-GE, yüksek teknolojiler, bilgi ekonomisi, internet ağı gelişimi, serbest piyasa mekanizması, serbest bırakılan kurlar, sermaye ve emeğin ülkeler arası hareketliliği ile demokrasi ve insan hakları gibi gerçekler bulunmaktadır. Küreselleşen dünyada rekabette avantajlı konuma geçebilmek, bu gerçekleri erken yakalamaktan geçmektedir. Türkiye'nin de rekabet gücünü arttırmak ve bu yüzyılın gereklerini yerine getirerek bu akımı yakalaması için, küreselleşme çağının gereklerine uygun yapısal düzenlemeler yapmak, ekonomide verimlilik artışını sağlamak, kalitesi yüksek ürünler üretmek gibi hedeflere ulaşmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DIŞA AÇIKLIĞIN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GÖSTERGELERİ İLE İLİŞKİSİ

Bir ekonomide, iç ve dış dengenin birlikte sağlanması, yani genel dengenin sağlanması, ekonominin genel politikalarının amacını oluşturmaktadır. Ekonomilerde iç denge sağlanırken, tam istihdama ulaşmak ve enflasyon oranlarını kontrol altında tutmak amaçlanırken, ödemeler bilançosu denkleğinin sağlanması ise, dış ekonomik dengenin oluşmasını sağlar. Bir ülkede, dış ekonomik dengenin sağlanması, yalnızca ulusal gelir güzeyini değil, o ülkede fiyatları, ücretleri ve faizleri de etkilemektedir (Seyidoğlu, 2013: 489). İç ve dış dengenin birlikte sağlanması, uygulanacak para ve maliye politikalarının uyumuna bağıdır. İthal ikameci sanayileşme politikaları uygulayan bir ülkede, yurtiçi üreticileri korumak için, ithalata tarife uygulanabilmektedir. Uygulanan ithalat tarifeleri, ülkenin döviz stokunun azalmasını önlemekte ve ithal ikamesine konu olan malın, yurt içinde üretiminin artmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda, yurtiçi üretimdeki artış, beraberinde istihdam artışını da getirecektir. Diğer taraftan, ithalata konan tarifeler, ithalat miktarını düşürecek ve dış ödemeler açığının dengeye ulaşmasını sağlayacaktır. Sonuçta, ülkenin uyguladığı ekonomi politikası, hem iç dengeye hem de dış dengeye birlikte ulaşılmasını sağlayacaktır (Hepaktan, 2016:271).

Verilen bilgiler bağlamında, bu başlık altında, ticari açıklığın enflasyon ve işsizlik oranları ile ilişkisine geçmeden önce, işgücü piyasalarına ve enflasyona ilişkin kavram ve teoriler üzerinde durulmuştur.

2.1. İŞGÜCÜ PİYASALARINA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Bu başlık altında, işgücü piyasasına ilişkin, işsizlik ve istihdam kavramları, türleri ve teorileri hakkında bilgi verilmektedir.

2.1.1. İstihdam Kavramı

İstihdam, ekonomik performansı değerlendirmek açısından önemli bir kavramdır. İstihdam kavramı için, geniş ve dar olmak üzere iki farklı tanım yapmak mümkündür. Geniş anlamı ile istihdam, bir ekonomide belli bir dönemde üretim faktörlerinin mevcut teknolojik düzeye göre ne kadar aktif kullanıldığı anlamına gelmektedir (Pekin, 2012: 118). Dar anlamda istihdam ise, üretim faktörlerinden olan emeğin ekonomik kaynak olarak üretimde kullanılması olarak ifade edilir (Ülgener, 2000: 73). Emeğin üretimde kullanılması açısından istihdam, 16 yaş ve üzerinde bulunan nüfusun tam gün çalışması olarak tanımlanabilir.

Türkiye’de işgücü piyasası verilerini derleyen Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), istihdamı emek faktörü olarak tanımlamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) tanımına göre istihdam; işbaşında olanlar ile işbaşında olmayanların içindeki kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm nüfusu kapsayan kavramdır. İşbaşında olan nüfus; yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişiler olarak ifade edilmektedir. İşbaşında olmayanları ise, işi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içerisinde farklı nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına çalışanların veya işverenlerin oluşturduğu nüfustur. Ücretli ve maaşlı çalışan ve çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan kişiler; ancak 3 ay içinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerinin en az % 50 ve daha fazlasını almaya devam ediyorlarsa istihdam ediliyor sayılacaklardır (www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.08.2018).

İstihdam türleri eksik istihdam, tam istihdam ve aşırı istihdam olarak 3 başlık altında açıklanmaktadır.

2.1.1.1. Tam İstihdam

Tam istihdam, bir ekonomide sahip olunan tüm üretim faktörlerinin tamamının kullanılması olarak açıklanmaktadır. Tam istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomide çalışmak isteyen her birey, geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulabilmektedir. Ancak, gerçekte ülkelerin emek faktörünün tamamını istihdam etmesi mümkün olmamaktadır. Her ülkede % 2 ile % 3 düzeyinde bir

işsizlik ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin, istihdam oranını % 100 oranında sağlama olanağı yoktur (Aren, 1998: 5).

2.1.1.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının kullanılmadığı veya etkin olarak kullanılmadığı istihdam türüdür. Yani, işgücü bakımından ele alacak olursak, çalışabilir nüfusun belli bir kısmının, geçerli ücret düzeyinde ve çalışma şartlarında, geçici veya sürekli olarak istihdam edilememesi, eksik istihdam olarak ifade edilir. İşgücünün belli bir kısmının üretime dahil edilmemesi, ekonomide kaynakların verimli kullanılmadığı anlamına gelmektedir (Dinler, 2011: 489).

2.1.1.3. Aşırı İstihdam

Bir ekonomide, üretim faktörleri tam kapasite ile çalıştığı halde, daha çok üretim faktörüne ihtiyaç duyuluyorsa, ekonomi aşırı istihdam durumundadır. Başka bir ifade ile, bir ülkede emeğin tamamı kullanıldığı halde üretilen mal ve hizmetler ile karşılanmamış talep söz konusu ise, ekonomi aşırı istihdam halindedir. Aşırı istihdam durumunda bulunan bir ekonomide, üretim tesisleri vardiyalı çalıştırılarak ve işçilere fazla mesai yaptırılarak aşırı talepten kaynaklı arz açığı karşılanmaya çalışılır. Ancak aşırı istihdam söz konusu olan bir ekonomide, ekonomik bir kaynak olarak bulunan potansiyel olanakların faktör arzına dönüşmesi ve ekonomi içinde faktör arzında bir artış sağlanamaması sebebi ile önceden piyasada bulunan faktörlerin fiyatlarında bir artış görülecek ve aşırı istihdamla beraber enflasyon sorunu ortaya çıkacaktır (Pekin, 2012: 128).

2.1.2. İşsizlik Kavramı ve İşsizlik Türleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün tanımına göre, hem belli bir ücret karşılığı hem de kendi hesabına işi olmayan ya da halen ücretli veya kendi adına çalışmaya hazır olan ya da faal olarak iş arayan herkes işsizdir (Taş vd., 2018: 281). TÜİK işsizlik tanımı, referans dönemi içinde istihdam edilmeyen, yani kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile

bağlantısı olmayan, kişilerden iş aramak sebebiyle son dört hafta içinde iş arama yollarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve üstü yaşındaki bireyleri kapsamaktadır (www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.08.2018).

Ekonomik anlamda en yaygın işsizlik tanımı, çalışmak isteyen ve çalışacak güce sahip olan bireylerin piyasada geçerli olan ücret düzeyini ve iş kolunu kabul etmelerine rağmen çalışacak bir iş bulamadığı duruma denir (Bacutoğlu, 2001: 58). Bir başka işsizlik tanımı ise, üretim faktörlerinden emeğin, üretime katılmaması olarak ifade edilmektedir. En yaygın tanımıyla işsizlik, çalışma istek ve arzusunda bulunduğu halde, cari ücret düzeyinden iş bulamayanlara denilmektedir (Bayrakdar ve İncekara, 2013;16).

Ekonomik yapı içerisinde işsizliğin ortaya çıkış biçimi farklılıklar göstermektedir. Ekonomide görülen işsizlik türleri; iradi işsizlik, gayri iradi işsizlik, gizli işsizlik, mevsimsel işsizlik, friksiyonel işsizlik, konjonktürel işsizlik, yapısal işsizlik, teknolojik işsizlik, doğal işsizlik ve sürekli durgunluk işsizliğidir. Konu bu başlıklar altında incelenmektedir (Erol ve Erol, 2011: 17).

2.1.2.1. İradi işsizlik

Liberal ekonomilere özgü işsizlik türü olarak, geçerli ücret ve koşullarda çalışmak istemeyen kişilerin neden olduğu işsizlik türü, iradi işsizliktir. Bireyler tembel olmaları, kendilerine daha fazla vakit ayırmak istemeleri, geçerli ücret düzeyini ve koşullarını kendi niteliklerine uygun bulmamaları veya gelire ihtiyaç duymadıklarından çalışmamayı tercih edebilirler. Bu işsizlik türünün ortaya çıkmasındaki önemli bir etken, kişilerin gelir ve gereksinme durumudur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde görülen, aile reisi çalışırken, ailenin diğer fertlerinin çalışmaya gerek duymamasıdır. Tüm aile üyeleri, çalışarak daha yüksek bir gelir elde edecekken, düşük gelire geçinmeyi tercih etmektedir. Bu nedenlerden dolayı ortaya çıkan işsizlik, iradi (istemli) işsizlik olarak ifade edilir (Dinler, 2011: 494).

2.1.2.2. Gayri İradi İşsizlik

Gayri iradi işsizlik, çalışabilir işgücünün geçerli ücret ve çalışma koşulları altında çalışmak istediği halde, kendi istemleri dışında, geçici veya sürekli olarak

çalışabileceği bir iş bulamaması durumunda söz konusu olan işsizliktir. Bu işsizlik türü, işbölümü ve uzmanlaşmanın ileri düzeyde olduğu ülkelerde ekonomik koşullara bağlı olarak, sık sık ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Keynes'in ileri sürdüğü irade dışı işsizliği, Klasik iktisatçılar kabul etmemektedir. Klasiklere göre, çalışabilir işgücünün cari ücret düzeyi altında çalışmayı kabul etmesi, bu işsizliği ortadan kaldıracaktır. Bu işsizlik türü; üretim kapasitesinin yetersizliğinden, konjonktürel dalgalanmalardan ve yapısal değişmelerden kaynaklanabilir. Keynes'e göre bu işsizliğin en önemli nedenlerinden biri, talep yetersizliğidir. Yani, ekonomide kimi zaman üretim faktörlerinin ürettikleri mal ve hizmetlerin tamamını satma imkanı olmayabilir ve efektif talep, var olan üretim kapasitesinin tamamını kullanmaya olanak vermeyecek kadar düşük seviyede kalmış olabilir. Bu nedenle, çalışmak isteğine sahip işgücü, iş bulmakta sorun yaşayabilir. Böyle bir durumu değiştirmek işgücünün elinde değildir (Aren, 1998: 6).

2.1.2.3. Gizli İşsizlik

Üretim yöntemleri aynı kalmak şartıyla, üretimden bir miktar emeğin çekilmesine rağmen, toplam üretim miktarında hiçbir değişme olmuyorsa, burada gizli işsizlik söz konusudur. Başka bir ifade ile, bir işi olduğu halde, üretimde meydana gelen artışa hiçbir katkısı olmayan, marjinal verimliliği sıfır olan işgücüdür. Sonuçta diğer bir ifadeyle, çalışır görünen bu işgücü üretimden çıkarılsa bile, toplam üretim miktarında bir düşüş gerçekleşmeyecektir. Gizli işsizlik, daha çok az gelişmiş ülkelerin sorunu olmakla birlikte, nüfus artışı sermaye artışından yüksek olan gelişmiş ülkelerin de sorunu olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde, tarım sektöründe ve kamu sektöründe çalışmaya gerek duyulsa bile, gerekli sermaye donanımının eksikliği nedeni ile, gizli işsizlik ortaya çıkmaktadır. Özellikle, geleneksel aile ekonomisine dayanan tarım sektöründe, aile bireylerinin sayıca artması ve yeni iş imkanları sağlanamaması sebebi ile, gizli işsizlik ortaya çıkmaktadır. Sermaye donanımı eksikliğinin yanında, gelişmiş ülkelerde talep yetersizliği nedeniyle de gizli işsizlik görülmektedir. Böyle bir durumda işverenler, vasıflı işgücünü işten çıkarmak yerine, daha az çalıştırmayı tercih etmektedirler (Türkbal, 2005: 351).

2.1.2.4. Mevsimsel İşsizlik

Mevsimsel işsizlik; tarım, inşaat ve turizm gibi mevsimsel dalgalanma gösteren sektörlerde görülen işsizlik türüdür. Bu sektörlerde çalışma olanaklarının arttığı mevsimlerde istihdam düzeyinde artış görülürken, mevsime bağlı olarak çalışma olanakları azaldığı dönemlerde istihdam düzeyi düşmektedir. Gelişmiş ülkelerde mevsimsel işsizlik, mal talebindeki değişimlerden ileri gelmektedir. Tarıma dayalı ekonomiye sahip azgelişmiş ülkelerde, mevsimsel işsizlik, arz yönlüdür ve tarımsal üretimin yapısına bağlı olarak, üretimdeki mevsimsel değişimlerden etkilenmektedir (Zaim, 1997: 179). Tarımsal üretim açısından bakıldığında, yaz dönemi ürünlerin hasat dönemidir ve bu mevsimde tarım işçisine talep artmaktadır. Aynı zamanda, yapım onarım ve inşa işleri için de yaz aylarının tercih edilmesi, bu sektörde işçi talebini arttırmaktadır. Bir ülkede turistik faaliyetlerin arttığı sezonda istihdamda bir artış görülürken, sezon dönemi sonunda istihdam düşmektedir. Mevsimsel işçiler tam olarak işsiz sayılmamakla birlikte, yılın belli dönemleri bir kısım işgücü, üretimin dışında kalmaktadır. Bu açıdan, mevsimsel işsizlik türü, ekonomi için bir kayıp sayılmaktadır (Karakayalı, 2005: 353).

2.1.2.5. Friksiyonel (Arızı - Geçici) İşsizlik

Ekonomide, iş gücüne yeni katılanlar veya mevcut işinden daha iyi koşullar için ayrılmış olan çalışanlar bulunmaktadır. İş gücüne yeni katılanlar ve iş değişikliği yapan çalışanlar, emek piyasasının iyi organize olmamasından ve yeni bir iş bulmasının zaman almasından kaynaklı nedenlerle, bir süre üretimin dışında kalmaktadır. Bu işgücünün kısa süreli yol açtığı işsizlik türüne, friksiyonel ya da geçici işsizlik denir. Geçici işsizlik, işgücünün kendi niteliklerine uymayan bir işte çalışmak yerine, kendi niteliklerine uygun bir işte çalışarak üretime daha fazla katkıda bulunmasından dolayı, işgücünün verimliliğini arttırmaktadır (Ünsal, 2013: 108). Bu nedenle, ekonomilerde geçici işsizlik makul oranlarda olduğu sürece, sorun olmaktan çıkmaktadır. Geçici işsizlik miktarının ülkede çalışan işgücüne oranı %1-4 civarında gerçekleştiğinde, ekonomide tam istihdam sağlanmaktadır (Bocutoğlu, 2001: 60).

2.1.2.6. Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik

Ekonomik faaliyetlerde genişleme, daralma ve durgunluk şeklinde ortaya çıkan değişimlerin sonucu konjonktürel dalgalanma oluşmaktadır. Ekonomik dalgalanmaların, gerileme ve duraklama dönemlerinde, toplam talepteki daralmaya bağlı olarak işsizlik artmakta, genişleme döneminde ise, talep artışına bağlı olarak üretim arzı artmakta, işgücü talebi yükselmektedir. Ekonominin daralma döneminde ortaya çıkan kısa dönemli bu işsizliğe konjonktürel işsizlik denir (Erol ve Erol, 2011: 17). Konjonktürel işsizlik, efektif talebin düşmesinden kaynaklı, ekonomide daralma görüldüğü dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu işsizlik türü, ekonominin tümünü etkileyeceği gibi, belirli sektörlerde de görülen kısmi işsizliktir (Pekin, 2012: 134).

2.1.2.7. Yapısal İşsizlik

Bir ekonomide, zaman içinde tüketicilerin talebinin değişime uğraması veya üretimde kullanılan teknolojilerin gelişmesi gibi değişimler söz konusu olabilir. Bu değişime uyum sağlayamaması bir kısım işgücünü, üretimin dışına itmektedir. Talepteki değişimin ve teknolojik gelişmenin ortaya çıkardığı bu işsizlik türü, yapısal işsizlik olarak ifade edilir. Tüketicilerin talebi, bazı sektör ve bölgelerde üretilen mallara doğru kayarken, diğer sektör ve bölgelerde üretilen malların talebi azalmaktadır. Talebin arttığı sektör ve bölgelerde işsizlik azalırken, talebin düştüğü ve üretimin daraldığı sektör ve bölgelerde işsizlik artmaktadır. Yapısal işsizlik, tüketici talebinin yapısından kaynaklanabileceği gibi, işgücünün yapısından da kaynaklanabilir. Üretimde yeni teknolojilerin kullanılması, bu teknolojileri kullanacak bilgi ve beceriye sahip olmayan işgücünün işini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan, işgücünün coğrafi, sektörel ve niteliksel özellikleri bakımından talepteki değişime ve teknolojiye gelişmeler ile uyumlu olmaması sonucunda işine son verilmesi, yapısal işsizliğe yol açmaktadır (Ünsal, 2013: 109-110). Bu işsizlik türünün ortaya çıkmasına, işgücünün makine ile ikamesi veya talepteki değişim gibi ekonominin içinden kaynaklı nedenlerin yanında, politik ve doğal faktörler gibi ekonomi dışından kaynaklanan nedenler yol açmaktadır (Bocutoğlu, 2001: 60).

2.1.2.8. Teknolojik İşsizlik

Üretimde, emek faktörü yerine makinenin kullanılması veya verimliliği arttıracak yöntemlerin uygulanması, teknolojik işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yeni teknolojinin kullanıldığı sektörlerde işgücünün bir kısmı işsiz kalır ve diğer sektörlere doğru kaymaya başlar. Üretimde teknolojinin kullanılması, kısa dönemde istihdamı azaltırken, uzun dönemde ise yan üretim sektörlerinin açılmasıyla, istihdamı arttırmaktadır (Karakayalı, 2005: 355- 356). Örneğin, kısa dönemde tarım sektöründe toprağın traktör kullanılarak işlenmesi, karasabanla toprak süren tarım işçilerinin işsiz kalmasına neden olabilir. Ancak uzun dönemde, traktör için gerekli tamir atölyeleri, bakım istasyonları, servisler, lastik fabrikaları, tamamlayıcı ekipman gibi yan sektörler ortaya çıkar ve yeni istihdam ortamı sağlanmış olur. Yapısal işsizlik olarak bilinen teknolojik işsizlik, işgücünün yeni teknolojilere uygun bir şekilde eğitilmesi ve niteliklerine uygun bir şekilde istihdam edilmesi ile işsizlik sorunu tamamen çözümlenmese bile, olumsuz etkileri en aza indirilebilmektedir (Pekin, 2012: 137).

2.1.2.9. Doğal İşsizlik

Ülkelerin, kendi ekonomik yapılarına özgü bir miktar işsizliği bulunmaktadır ve bu miktar doğal işsizlik oranıdır. Doğal işsizlik, ekonomi politikalarıyla önlenemeyen, önlenmeye çalışıldığında ise, enflasyona yol açan işsizlik oranı veya tam istihdam işsizlik oranıdır. Başka ifadeyle, enflasyon oranında yükselmeye yol açmayacak en düşük işsizlik oranıdır (Aydın, 2012: 122). Kimi iktisatçılar doğal işsizlik oranını, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) olarak tanımlamaktadır. NAIRU, enflasyonu hızlandırmayan, istikrarlı bir enflasyon oranının yol açtığı işsizlik oranı olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomide, işsizlik oranı NAIRU'nun altında olduğunda, enflasyon oranı üzerinde bir baskı yaratarak enflasyon oranının artış eğilimi göstermesine yol açacaktır. Diğer yandan, işsizlik oranı NAIRU'dan yüksek olduğunda ise, enflasyon oranı düşüş eğilimi gösterecektir. Bu yönden NAIRU ekonomide enflasyonun sabit kalmasını sağlayan işsizlik oranı olarak da ifade edilebilir (Yiğit ve Gökçe 2012: 70). Doğal İşsizlik Oranı (Nature Rate of Unemployment) ve NAIRU benzer kavramlar gibi düşünülse de aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Literatürde doğal işsizlik oranının tam rekabet piyasası

işsizliği; NAIRU'nun ise, eksik rekabet piyasalarında görülen işsizlik olduğu savunulmaktadır (Erol ve Erol, 2011: 18).

2.1.2.10. Sürekli Durgunluk İşsizliği

1929 Büyük İktisadi Bunalımı'ndan sonra iktisatçıların, kapitalist ekonomik sistem olarak adlandırılan ve özel girişimcilik esasına dayanan ekonomik yapının artık yıpranmış olduğu ve bu yıpranmadan doğan zararların gittikçe kronikleşen bir hal alacağı yönünde gelişen görüşü, sürekli işsizlik kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ekonomik yapıda bir durgunluk meydana gelmesi ile, büyük kitlelerin işsiz kalması sonucunda ortaya çıkan işsizliğe, sürekli durgunluk işsizliği adı verilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2008: 50).

Ekonomilerde, sürekli durgunluk işsizliğinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler; rakip ülkelerin daha ucuz, bol ve o ölçüde karlı üretim yapması veya ticaret yollarının değişmesidir. Bu sebepler, geçmişte ekonomilerin durgunlaşmasına ve büyük kitlelerin işsiz kalmasına yol açabilir. Bunun dışında, ekonominin bazı dönemlerinde meydana gelen durgunluklar ile üretim girdilerinin eksikliğinde meydana gelen tıkanıklar, döviz rezervlerinin yetersizliği sonucu ithalattaki tıkanmalar, finansman kaynaklarında ve kredi arzında ortaya çıkan beklenmedik daralmalar, firmaların üretimlerine ara vermesine veya kapanmasına yol açan sebeplerle, işsizlikte bir artış meydana gelmesine neden olmaktadır (Serter, 1993: 13).

2.1.3. İstihdama Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Bu bölümde, Klasikler'in istihdama yönelik görüşleri ve ekonomilerde işsizlik sorununun varlığını kabul eden teoriler ele alınmıştır. Bu teorilerin işgücü piyasasıyla ilgili görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Temel yaklaşımların dışında işsizlik sorunuyla alakalı olarak son yıllarda ortaya çıkan bazı yeni yaklaşımlardan da kısaca bahsedilmiştir.

2.1.3.1. Klasik Teori

Klasik öğretiyeye göre, işsizlik bir sorun olarak görülmemektedir. Bir miktar işsizlik söz konusu olsa bile, bu sadece üretim miktarının kısa dönemde değişmelerinden kaynaklanmaktadır. Klasik öğretilde, sapmalar olmakla beraber, ekonomide her zaman tam istihdam sağlanmaktadır. Esnek ücret ve fiyat mekanizması, ekonominin dışardan bir müdahale olmadan, dengeye gelmesini sağlamaktadır. Üretim faktörlerinin tam kullanımı, görünmez el mekanizması ile kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bunun dışında, ekonomide hala bir işsizlik söz konusu ise, bu işsizlik iradi işsizliktir yani, ortaya çıkabilecek işsizlik, bireylerin isteklerine bağlıdır. Sonuçta, tam istihdamın gerçekleştiği bir ekonomide; iş arayan herkes iş bulur, sermaye tam kapasite ile kullanılır, üretim ve gelir düzeyi artmaya devam eder (Bocutoğlu, 2012: 50).

Klasik kuramın dayandığı dört temel varsayım şu şekildedir (Savaş, 1994:181);

-Ekonomide tam rekabet şartları geçerlidir.

-Esnek ücret, faiz ve fiyat mekanizması ekonomide tam istihdamı sağlayacaktır.

- Say Yasası geçerlidir. Her arz, kendi talebini yaratmaktadır.

-Para sadece işlem amacıyla talep edilmektedir ve yansızdır. Yansız para, yalnızca mutlak fiyat düzeyini etkiler. Göreli fiyatları etkilemeyen yansız paranın, kaynak dağılımı ve gelir bölüşümü üzerinde bir etkisi görülmemektedir.

Klasik teorisyenlere göre, ekonomide bu varsayımlar geçerli ise, tam istihdam ve fiyat istikrarı sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda, Klasikler'in istihdama yönelik görüşlerini; Mahreçler Kanunu, Faiz Teorisi ve Ücret Teorisi başlıkları altında incelemek mümkündür.

2.1.3.1.1. Mahreçler Kanunu (Say Yasası)

Say Yasası, Klasik Kuram için teorik anlamda önemli bir dayanaktır. Jean Baptist Say tarafından geliştirilen Mahreçler Kanunu, üretimi tüketime zorunlu olarak eşitleyen bir mekanizmadır. Say Yasası olarak bilinen Mahreçler Kanunu'na göre, her arz kendi talebini yaratmaktadır. Yani, piyasada bir mal arzı gerçekleştiğinde, aynı anda ve aynı miktarda talep de ortaya çıkacaktır ve üretilen her

mal satılacaktır. Üretim, malın malla satın alındığı ve paranın sadece değişim işlevine sahip olduğu bir ekonomide, tüketim için gerekli ve yeterli koşul oluşturmaktadır. Bu nedenle, genel bir üretim fazlasının (veya eksik tüketimin) gerçekleşmeyeceğinin nedenini açıklayan “Görünmez El” yerini, Say Yasası’na bırakmaktadır (Aydın, 2012: 2).

Mahreçler Kanununa göre, belli bir ücret elde etmek isteyen işgücü, emek arzında bulunmakta ve elde edilen bu ücretle de üretilen ürünleri satın almaktadır. Böylece, istihdam ile üretim sürecinde hem gelir, hem de satın alma gücü ortaya çıkmaktadır. Toplam arzın, toplam talebe eşit olacağı bu durumda, tam istihdamı engelleyecek toplam talep yetersizliği ortaya çıkmamaktadır. Diğer yandan, malın talebinde bir azalma meydana gelmesi durumunda, tam rekabet ekonomisi geçici olan bu durumu telafi etmektedir. Çünkü tam rekabet koşullarında, firmalar belli bir zaman sonra zarara uğrar ve piyasadan çekilmek zorunda kalırlar. Böylece tam rekabet piyasası, arz fazlası üretimin ve toplam talep yetersizliğinin oluşmasına izin vermeyecektir (Bocutoğlu, 2012: 110-111).

Klasik İktisatçılar, Mahreç Kanunu’nun, talep yetersizliği, arz fazlalığı, tasarruf gibi, göz ardı ettiği kavramlara yönelik eleştirilere, faiz teorisi ile cevap vermektedir.

2.1.3.1.2. Faiz Teorisi

Mahreç Kanunu, üretilen her ürünün tüketimde bir karşılığı olduğunu ifade ederken, tasarruf kavramını göz ardı etmektedir. Yani, Mahreç Kanunu, tasarrufa gerek olmadığını, gelirin tamamen kullanıldığını ifade etmektedir. Ancak, gerçekte böyle bir durum her zaman söz konusu olmayabilir. Gelir sahipleri, elde ettikleri gelirin bir kısmını tüketmeyerek tasarruf etmektedir. Tasarruflar, Mahreç Kanunu’nun reddettiği, talep yetersizliğinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Klasikler, tam istihdamdan sapmaya neden olacak tasarrufları, faiz teorisi ile açıklamaktadır. Klasikler, faiz ile tasarruf arasında fonksiyonel bir ilişki kurarak, tasarrufu tüketimden vazgeçmenin karşılığı olarak tanımlamışlardır. Faiz ise, tasarrufun veya tüketimden vazgeçmenin karşılığıdır. Klasik Kuram’a göre, yatırımların faiz esnekliği yüksektir. Ekonomide, tasarruflar arttıkça faiz oranları düşecek ve yatırımlar artacak, tersi durumda faiz oranları yükseldikçe yatırımlar

azalacaktır. Böylece Klasikler, Mahreç Kanunu'nun bıraktığı açığı, faiz teorisi ile kapatmaya çalışmıştır (Bilgili, 2012: 40; Pekin, 2012, 148).

J.S.Mill'e göre; tasarruflar yatırım harcaması olarak kullanılmakta ve işgücünün istihdamını sağlayarak, işçilerin satın alma gücünün artacağı ileri sürülmektedir. İşgücünün doyum noktasına ulaşmadığı varsayımı, üretim artışı ile tüketim artışını da beraberinde getirecektir. Üretilen mala karşı talep yetersiz kalsa bile, arz fazlası söz konusu olmayacaktır. Çünkü işgücü, ücretler arttığında daha az çalışarak üretim dengesini sağlayacaktır (Aydın, 2012: 13).

Sonuçta, Faiz Teorisi'nde bireyler, elde ettikleri tasarrufları yatırıma dönüştürerek tam istihdam seviyesinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

2.1.3.1.3. Ücret Teorisi

Klasik Kuram'da, istihdam hacmi ve ücret düzeyi, emek arzı ve emek talebinin kesiştiği noktada belirlenmektedir. Ücret Teorisi doğrultusunda, emek arzının ve emek talebinin kesiştiği yerde, ekonomi tam istihdamdadır ve bu noktada iş arayan herkes, denge ücret düzeyinde, istihdam edilmektedir. Tam rekabet koşullarında, girişimciler, karını yükseltebilmek için, reel ücretin emeğin marjinal verimliliğine eşitlendiği noktada emek talebini belirlemektedir. Klasik Kuram, emek talebini, parasal ücretin satın alma gücü olan, gerçek ücretin azalan fonksiyonu olarak ifade etmektedir (Karakayalı, 2005: 226). Bu tanıma göre, emek talebi fonksiyonu şu şekilde formülize edilir;

$$L_D = f\left(\frac{W}{P}\right)$$

W: Nominal Ücret

P: Fiyatlar Genel Düzeyi

Emek talebi fonksiyonuna göre, her şey aynı kalırken, daha fazla emek istihdamı sağlamak için reel ücretlerin düşmesi gerekmektedir. Yani, reel ücretler ne kadar düşerse, emek talebi o kadar yükselecektir. Klasik Kuram'da, emek arz ve talebi dengeye ulaştığı halde, denge istihdam düzeyinde, hala bir kısım işsizlik varsa, bu işsizlik iradi işsizliktir. Gayri iradi işsizliğin olabileceğini kabul eden Klasik Kuram, bu işsizlik türünün işsizlerin iş bulamamalarından değil, geçerli ücret

düzeyini düşük görmelerinden kaynaklandığını iddia etmektedir (Karakayalı, 2005: 241).

2.1.3.5. Neo-Klasik Teori

19. yy ikinci yarısında ortaya çıkan Neo-Klasik Kuram, Klasik İktisat'ın öne sürdüğü tam istihdam varsayımı, Mahreçler Kanunu ve görünmez el hakkındaki görüşlerini aynı şekilde kabul etmektedir. Ancak, tam rekabette sapmalar olabileceğini ve bir malın değerini onun üretiminde kullanılan emeğin değil, o malın tüketici için faydasının veya üretici için karının belirlediğini savunmuşlardır. Yani, Neo-Klasik Kuram'da değerın kaynağı, fayda olarak ifade edilir (Dinler, 2012: 92). Neo-Klasik Kuram'da çalışanların fayda maksimizasyonundan üretilen emek arzı ile üreticilerin kar maksimizasyonundan elde edilen emek talep eğrisinin kesiştiği noktanın temsil ettiği ücret haddinde, emek piyasasında denge sağlanır ve emek arzı emek talebine eşit olur. Bu şartlarda bazı çalışanların denge ücret düzeyinde çalışmak istememeleri söz konusu değildir. Sonuçta Neo-Klasik Kuram gayri iradi işsizliği ret etmektedir (Ünsal, 2013: 33).

Neo-Klasik iktisatçılar ücreti, üç şekilde ifade etmektedirler. Bunlardan birincisi, istihdam arttıkça emeğin marjinal verimliliğinin azalacağı ilişkisini açıklayan, marjinal verimlilik ilkesidir. İkincisi, emeğin reel ücreti ile marjinal verimliliğinin eşit olması ve istihdamın psikolojik zahmeti yansıttığı görüşüdür. Son olarak da, işçi ile işveren arasında yapılan ücret pazarlığının reel ücretleri de belirleyeceğini ifade eden önermedir. Bundan dolayı, Neo-Klasik İktisatçılar'a göre, işsizliğin, işgücünün marjinal verimliliğine eşit olan ücretten daha az olan parasal ücretlerde çalışmaya istekli olmamaları, yani iradi olacağı savunulmaktadır (Fisunoğlu ve Köksel, 2009: 41-42).

2.1.3.3. Keynesyen Teori

Keynesyen Okul, Klasik Teori'nin işsizlik tanımına karşı çıkmakta ve ekonomide istek dışı işsizliğin de ortaya çıkabileceği görüşünü savunmaktadır. Klasikler'in, takas ekonomisi şartlarında geçerli olan Mahreçler Kanunu, parasal ekonomi şartlarında geçerliliğini kaybetmektedir. Klasikler'in Mahreç Kanunu'na

göre, ekonomide daima tam istihdam düzeyinde denge sağlandığı için, işsizlik sonunu ve genel bir üretim fazlası veya talep yetersizliği bulunmamaktadır. 1929 yılında, dünyada görülen en büyük durgunluğun yaşanması, ABD ve Avrupa'da her dört kişiden birinin işsiz kaldığı ortamda, Klasik İktisat'ın tam istihdam teorisinin çökmesine yol açmıştır. Böylece, Klasiklerin ekonomide istemsiz işsizliğin ortaya çıkmayacağı şeklindeki görüşü geçersiz hale gelmiştir. Klasiklerin tam istihdam varsayımı ile çatışan 1929 Dünya Ekonomik Burhan'ının ortaya çıkmasıyla, ekonomide yeni model arayışı başlamıştır. Keynes'in Genel Teorisi'nin yayınlanması ile işsizlik sorununa yeni bir tanım kazandırılmıştır. Keynes'in Genel Teorisi ile, istihdamda eksik rekabet koşullarının ve istek dışı işsizlik sorununun görüleceği vurgulanmıştır. Keynesyen İktisat, ekonomide bir arz veya talep şoku yaşandığında, kendi kendine dengeye gelemeyeceğini ve piyasaların dengelenebilmesi için devlet müdahalesinin gerektiğini savunmaktadır. Toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan bir işsizlik söz konusu olduğunda, devlet maliye politikaları ile ekonomiye müdahale edecek, toplam talep tekrar artacak ve işsizlik sorunu belli ölçüde azalacaktır (Ünsal, 2013: 34).

Klasik İktisatçılar, işgücünün düşük ücretlerde çalışmak istememesi nedeniyle gönüllü işsizliğin ortaya çıktığı görüşündedirler. Keynes, bu görüşü reddederek, işgücünün düşük ücret seviyesinde bile iş bulamadığını, yani gönülsüz işsizliğin olabileceğini vurgulamıştır. Klasik Teori'den farklı olarak, Keynesyen İktisatçı'lara göre, üretim ve istihdam seviyesini belirleyecek olan toplam taleptir. Keynes, işsizliğin yetersiz toplam talep nedeniyle ortaya çıkacağı görüşündedir. Keynes'e göre işsizlik, bireylerin mallara olan talebinin düşmesi nedeniyle üreticilerin emek taleplerini düşürmesinden kaynaklanmaktadır (Ataman, 1998: 61). Keynes'e göre reel ücretler, istihdam hacminin nedeni değil sonucudur, yani reel ücretlerin belirlenmesinde toplam talep etkilidir. Ücretlerin düşmesi, toplam talepte bir azalmaya yol açacak ve işsizliği daha da yükseltecektir (Fisunoğlu ve Köksel, 2009: 35-42).

2.1.3.4. Monetarist (Parasalıcı) Teori

Monetarist Teori, 1960'lı yıllardan sonra Keynesyen teorilere karşı ortaya çıkmış ve mali politika araçları yerine para politikası araçlarını kullanmıştır. Monetarist teori, aralarında yaklaşım farklılığı olsa da, Milton Friedman'ın

görüşlerini temel almaktadır. Monetarizm, para miktarındaki hareketlerin ekonomik dalgalanmaların nedeni olduğunu ve para politikasının maliye politikasından daha etkili bir araç olduğunu ileri sürmektedir. Monetarist Teori'ye göre, ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir ve ekonomide doğal işsizlik görülebilmektedir. Yani, ekonomi, belli bir işsizlik düzeyinde dengededir. Ayrıca, Friedman'a göre kısa dönemde genişleyici para politikası uygulayarak işsizliği doğal işsizlik seviyesine düşürmek mümkünken, uzun dönemde para politikası işsizliği düşürmekte etkisiz kalacaktır. İşsizlik sorunu uzun dönemde, Klasik Teori'de olduğu gibi devlet müdahalesi olmaksızın, serbest piyasa mekanizması yardımı ile tam istihdam seviyesine ulaşacaktır. Monetaristler, enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklayan Phillips Eğrisi'nin kısa dönemde negatif eğimli olduğunu ifade ederken, uzun dönemde dikey eksene paralel olduğunu vurgular. Kısa dönemde para arzında bir artışla işsizlik oranı düşerken, uzun dönemde sürekli para arzı uygulaması işsizliği doğal seviyesine düşürür ve enflasyon oranında artışa yol açabilir. (Ünsal, 2013: 37).

Monetarist teoriye göre, emek arzı beklenen reel ücretin, emek talebi ise reel ücretin bir fonksiyonudur. İşgücü, beklentisindeki reel ücrete göre emek arz edip edemeyeceğine karar vermektedir (Bilgili, 2012: 201).

2.1.3.5. Arz Yanlı İktisat Teorisi

Arz Yanlı İktisat Teorisi, 1970'li yıllarda Keynesyen önerilerin yetersiz kalması ile, arz yanlı üretim politikalarını yeniden ön plana çıkaran yaklaşımdır. Arthur Laffer'in öncülük ettiği Arz Yanlı iktisatçılar, kamunun ekonomiye müdahalesini doğru bulmamaktadır. Bu görüşü savunan iktisatçılar, kamu kesiminin, üreticiyi teşvik etmek amacıyla, sadece vergi oranlarını politika aracı olarak kullanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre, vergi oranları, üretimi ve yeni üretim yatırımlarını teşvik etmek için kullanıldığında, üretim ve hasıla artışı ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan hasıla artışı, devletin vergi geliri artışını yükseltecektir. Ekonomide arz koşullarının önemli olduğunu vurgulayan Arz Yanlı İktisatçılar'ın temel varsayımları şu şekildedir (Özdurak, 2015: 52):

- ✓ Devletin ekonomiye müdahalesi, ekonomiye zarar verecek etkiler ortaya çıkaracaktır.

- ✓ Azalan vergi oranları, işgücü verimliliğini yükseltecektir ve çalışma isteği yaratacaktır.
- ✓ Azalan vergi oranları, hem devletin gelirini arttıracak hem de özel kesim yatırımlarını teşvik edecektir.
- ✓ Yüksek vergi oranları, üretici için ceza anlamına gelmektedir. Bu nedenle, vergi oranlarının düşürülmesi, ekonomide etkinlik ve üretim artışına yol açacaktır.
- ✓ Devletin kamu harcamalarında görülecek bir artış, enflasyona neden olacağından harcamalar arttırılmamalıdır.
- ✓ Bütçe açıkları bütün dengeleri bozacağı için, bütçe açığı verilmemelidir.

Arz Yanlı İktisat'ı savunan iktisatçılara göre, vergi oranlarında bir düşüş, işgücünün çalışma tercihinde bir artışa yol açarken; vergi oranlarında görülecek bir artış ise işgücünün boş zaman talebini arttıracak ve çalışma isteğini azaltacaktır. Bunun sebebi, vergi oranlarında meydana gelen artış, bireylerin kullanılabilir gelirinde bir düşmeye yol açmakta ve çalışmak ile boş zaman arasındaki ilişkiyi bozmaktadır (Bilgili, 2012: 291-292).

2.1.3.6. Yeni Klasik Teori

Yeni Klasik Teori, Neo-Klasik İktisatçılar'ın görüşlerini, beklentilerin davranışlar üzerindeki etkilerini açıklamadığı için eleştirmektedir. Yeni Klasik teoriye göre, bekleyişler uyarıcı değil rasyoneldir. Bu teoriye göre, hükümetin uygulayacağını önceden açıkladığı politikalar, işsizlik haddi üzerinde hem kısa dönemde hem de uzun dönemde etkili olmamaktadır. Diğer bir yandan, hükümetin uygulayacağını önceden açıklamadığı politikalar yani beklenmeyen politikalar, işsizlik haddini uzun dönemde etkilemezken, kısa dönemde etkilemektedir (Ünsal, 2012: 38). Yeni Klasik Teori ile Klasik Teori, birçok yönden benzerlik göstermektedir. Aralarındaki tek belirgin fark ise, cari ücret ile beklenen ücret arasındaki dengesizliği yorumlama şekilleri olmaktadır. Klasik Teori bu dengesizliği iradi işsizliğe, Yeni Klasik Teori ise hem iradi hem de gayri iradi işsizliğe bağlamaktadır. Yeni Klasiklere göre, piyasada eksik bilgilendirme, beklenen ücret ile cari ücret arasında bir farkın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu dengesizlik sonucu ortaya çıkan işsizliğin, istemli mi yoksa istemsiz mi olduğu konusunda kesin bir görüş yoktur. Yeni klasik teori işsizliği, iş arama teorisi ve konjonktür devresiyle

açıklamaktadır. İş arama teorisi, işgücü arz edenler ve talep edenlerin işgücü piyasası hakkında tam ve bedelsiz bilgilendirmeye sahip olmadığını ifade eder. Piyasada her zaman, işgücü arz edenlere karşılık gelen işgücü talebi bulunduğu vurgulanmaktadır. Ancak, işgücü arz edenler ile işgücü talep edenlerin bir araya gelmesinin, iki taraf için de bir maliyeti vardır. İş aramanın, boş zamandan fedakarlık etmek gibi bir alternatif maliyeti bulunmaktadır. Klasik Teori'den farklı olarak, Yeni Klasik Teori'ye göre, işgücü arz edenler tercihlerini yalnızca boş zaman ve çalışmak arasında yapmayacak, bu tercihlerine iş arama çalışmasını da ekleyecektir. Ayrıca, Yeni Klasik görüş, ekonomideki işsizliği teknolojik işsizlikle açıklamaktadır. Emegın sermaye ile değişimi, yani üretimde otomasyonun başlaması ve emeğin bu duruma uyumunun zaman alması, ekonomide devrevi bir işsizliğe neden olmaktadır (Ataman, 1998: 65).

Yeni Klasikçilere göre, Phillips Eğrisi hem kısa dönemde hem de uzun dönemde geçersizdir. Enflasyon ve işsizlik arasında değiş tokuş söz konusu değildir. Yeni Klasik Teori'ye göre, ekonomide işsizlik söz konusu olduğunda, tüm işsizler iş bulana kadar ücretler düşecektir. İşsizler daha düşük ücret düzeyinde çalışmayı kabul edeceğinden işsizlik sorunu ortadan kalkacaktır. Piyasada bir miktar işsizlik olsa dahi bu geçici ve iradi bir işsizlik olacak ve bu işsizlik ekonomi için, doğal işsizlik oranı olarak ifade edilecektir (Bilgili, 2012: 239-240).

2.1.3.7. Yeni Keynesyen Teori

Yeni Klasik Öğreti'nin varsayımları, 2008 krizi ile sarsılmış ve sonrasında Keynesyen politikalar yeniden ön plana çıkmıştır (Eğilmez, 2017: 211). Yeni Keynesyen Öğreti, Rasyonel Beklentiler Hipotezine karşı çıkmış ve Keynesyen Teori'nin temellerini güçlendirerek kendine yöneltilen eleştirileri ortadan kaldırmıştır. Tobin Robert Solow ve Franco Modigliani gibi Yeni Keynesyen İktisatçılar, vergi ve kamu giderlerinde değişiklik yapılarak ekonomide devlet müdahalesinin zorunlu olduğ u görüşünü savunmuşlardır (Eğilmez, 2017: 227). Yeni Keynesyen iktisatçıların en önemli varsayımı, ücretlerin ve fiyatların yapışkan olmasıdır. Yeni Keynesyenler, ücretlerin ve fiyatların yapışkan olması sebebi ile değişen ekonomik koşullara uyum sağlamalarının zaman alacağını ifade etmektedir. Yeni Keynesyen Teori ücretlerin katılığını; iş kontratları, ücret etkinliği modeli ve içerdekiler-dışardakiler yaklaşımı ile açıklamaktadır (Ataman, 1998: 68-69).

İş kontratlarında belli bir dönem için ücret belirlenir ve bu ücret, o dönem içinde herhangi bir nedenden dolayı değişmez. Yeni Keynesyen iktisatçıların üzerinde durduğu diğer bir konu, Etkin Ücret Teorisidir. Bu teoriye göre, irade dışı işsizlik piyasadaki yüksek ücretten kaynaklanırken, ücretler düşmeye karşı katıdır. Ücret etkinliği modeline göre, ücret ve işgücünün verimliliği arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Ücretlerde bir artış olursa, bireyin çalışma koşulları da iyileşecek ve bu doğrultuda işçinin verimliliği de yükselecektir. Tersine bir ifadeyle, ücretlerde bir düşme, emeğin verimliliğini düşürecek ve emeğin maliyetinin artmasına yol açacaktır. Yeni Keynesyen İktisatçıları'na göre, denge düzeyinde oluşması gereken fiyatın üzerinde oluşan ücret, belli niteliklere sahip işgücünün istihdamını sağlayacak ve işten kaytarmalara izin vermeyecektir. Diğer yandan, işgücünün sahip olduğu yetenekler farklılık gösterebilmektedir. Böyle bir durumda, yetenekli olan işgücüne daha yüksek ücret ödenmesi normal karşılanmaktadır. Ayrıca, ücret ile sarf edilen emek arasındaki ilişki, firmadan firmaya değiştiği için her firmanın farklı etkin ücret düzeyi ortaya çıkabilir. Yeni Keynesyen Teori, firmada çalışan işgücünü (içerdekiler) çıkarıp dışardan yeni işgücü (dışardakiler) almanın firma açısından yüksek maliyetler oluşturacağını varsaymaktadır. Firmada çalışan işgücünü çıkarmak, işten çıkış maliyetinin yanında çalışanın tecrübesinin de olması nedeniyle, verimliliğin düşmesi ile sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle işverenlerin eski çalışanlarını kaybetmemek için ücret pazarlığına oturmaları, ücretlerin yükselmesine yol açmaktadır. Yeni Keynesyenler, piyasada yüksek ücret ve irade dışı işsizliğin görülmesini, içerdekiler faktörüne bağlamaktadır (Ataman, 1998: 69).

2.1.4. İşsizliğin Ölçülmesi

İşsizlik oranı bir ekonominin başarısını belirlemede kullanılan ekonomik göstergelerden biridir. Bu nedenle, istihdam edilenlerin ve işsizliğin doğru tespiti önemli bir konudur. Toplam nüfusun içindeki işgücünün belirlenmesi ve sınıflandırılması için belli başlı oranlar kullanılmaktadır. İşgücünün ölçülmesinde; toplam nüfus, aktif nüfus, işgücü, işgücüne katılma oranı, istihdam oranı ve işsizlik oranı kavramları üzerinde durulmaktadır.

2.1.4.1. Aktif Nüfus

Bir ülkede yerleşik olanlar, o ülkenin toplam nüfusu sayılmaktadır. İktisadi açıdan önemli olan nokta, toplam nüfusun bileşenleridir. Aktif nüfus ise, bir ülkede 15-65 yaş aralığında bulunan, çalışanlar, işsizler ve çalışmak istemeyenlerin oluşturduğu nüfustur. Ayrıca, çalışma çağında olduğu halde; iş aramayanlar, öğrenciler, askerler, ev kadınları, mahkumlar, mülk geliri sahipleri, hastalık, yaşlılık ve sakatlık gibi nedenlerle çalışamayan kişiler işgücüne dahil edilmemektedir. Toplam nüfusun içinde, aktif nüfusun sayısal büyüklüğü ve bunların ne kadarının istihdam edildiği önemlidir (Özdurak, 2015: 130).

2.1.4.2. İşgücü ve İşgücüne Katılma Oranı

İşgücü, aktif nüfusun üretim potansiyelini oluşturan kısmıdır. İşgücü, bir ülkede 15-65 yaş arasında olan çalışanlar ve iş arayanların toplamı olarak ifade edilir. İşgücüne katılma oranının yükselmesi, aktif nüfus içinde çalışmak isteyenlerin payının arttığını gösterir (Özdurak, 2015: 130). Bir ekonomide, işgücünün aktif nüfus içindeki oranı, işgücüne katılım oranını göstermektedir. İşgücüne katılma oranı, şu şekilde gösterilebilir (Karakayalı,2005: 13):

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = \frac{\text{İşgücü}}{\text{Aktif Nüfus(Çalışma Çağındaki Nüfus)}} \times 100$$

2.1.4.3. İstihdam Oranı

Ekonomide çalışan nüfusun aktif nüfusa oranı, istihdam oranını vermektedir. İstihdam oranının yükselmesi, bir ülkede istihdam edilenlerin, yani bir işe yerleştirilenlerin, sayısının yükseldiğini ifade etmektedir. Bu oran,

$$\text{İstihdam Oranı} = \frac{\text{Çalışan Nüfus}}{\text{Aktif Nüfus(Çalışma Çağındaki Nüfus)}} \times 100$$

şeklinde gösterilir (Özdurak, 2015: 132).

2.1.4.4. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, işgücünün iş bulamayan yüzdesini göstermektedir. Yani işsizlik oranı, belirli bir dönemde ekonomideki toplam işsiz sayısının, toplam işgücüne oranının yüzde olarak ifadesidir. İşsizlik oranı, aşağıdaki şekilde hesaplanır (Bocutoğlu, 2001: 65):

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsiz Sayısı}}{\text{İşgücü}} \times 100$$

İşsizlik oranı, aktif nüfus içerisindeki çalışmayan işgücü dikkate alınarak hesaplanır fakat, işgücüne dahil olmayanlar ve iş aramayanlar, işsizlik oranı hesaplamasına dahil edilmemektedir.

2.1.5. İşsizliğin Maliyeti

Bir ülkede, yapılan üretim ve elde edilen hasıla ne kadar yüksek gerçekleşirse, kişilerin refah düzeyi o kadar yüksek olacaktır. Emek gücünün tam istihdamı, yüksek üretim düzeyi ve refahla sonuçlanmaktadır. Bu durumda, ekonomi için bu kadar önemli olan emek gücü, üretimden çekildiğinde, ekonomik yapının yanında sosyal, toplumsal ve siyasal sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. İktisadi anlamda işsizlik, işgücünün üretimde tam istihdam edilmemesi nedeni ile, üretim kaybına neden olur. Ekonomide işsizlik sorunu yaşanması, ülke hasılasının düşmesi, transfer harcamalarının artması, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğun artması gibi sorunların ortaya çıkmasına yol açar (TÜSİAD 2002: 13). İşsizliğin iktisadi maliyeti, GSYH açığı (Hasıla açığı) yardımı ile ölçülmektedir.

$$\text{GSYH Açığı} = \text{Reel GSYH} - \text{Doğal GSYH}$$

Bu formülde yer alan Doğal GSYH kavramı, işsizlik haddinin doğal işsizlik haddine eşit olduğu, reel GSYH değerini ifade etmektedir. Bu ifadeye göre, işsizliğin üretimde yol açtığı kayıp, Reel GSYH ile doğal GSYH arasındaki negatif farktır (Ünsal, 2013: 119).

İşsizlik, iktisadi maliyetinin dışında sosyal ve toplumsal açıdan sorunlara yol açmaktadır. İşsizliğin birey açısından sonuçları, kişisel gelir kaybı, refahtan aldığı payın düşmesi, ümitsizlik, gelecek korkusu ve kötü koşullarda yaşamak olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bu bireysel sorunlar, toplumsal sorunlara dönüşmektedir. İşgücü sayılan bireyler, asgari ücret düzeyinde çalışmak istediği halde, uzun süreler iş bulamadığında psikolojik sorunlar da yaşamaktadır (Kurt, 2006: 375-376).

İşsizlik sorunu bireyin; toplumsal dışlanma ve sosyal ilişkilerden uzaklaşma, aile birliğinde çözümler, sosyal değerlerinin ve sorumluluk duygusunun yitirilmesi gibi nedenlerden dolayı, ekonomik ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, toplumda işsizliğin genele yayılması ve giderek artması, demokrasiye aykırı eğilimlerin görülmesine yol açmaktadır (TÜSİAD, 2002: 13). Diğer yandan, çalışarak geçimini sağlayacağı gelirden yoksun edilen bireyler, yasal olmayan şekilde gelir elde etme düşüncesi ile, suç işlemeye yönelebilir. İşsizliğin suça teşviki konusunda iki neden söz konusudur. Birinci neden, işsiz kalan bireyin toplumsal değer ve normlara bağlılığının zayıflamasıdır. Toplumsal değerlerle bağı zayıflayan bireyin suça yatkınlığı artmaktadır. İkinci neden ise, bireyin işini kaybetmesi sonucunda; işe yaramadığı, güvenilir bulunmadığı, kendisine ihtiyaç duyulmadığı veya yeteneksiz görüldüğü düşüncelerine kapılarak dışlanmışlık ve suçluluk duygusuna bürünmesidir. Suçluluk duygusuna kapılan bireylerde, belirli düzeylerde psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplumda bu şekilde etiketlenen ve suçluluk duygusu taşıyan bireyler, topluma ve yasalara karşı saldırgan bir tutum geliştirmektedir (Kızmaz, 2003: 282). Tüm bunlar düşünüldüğünde, işsizlik sorununun çözümü için uygulanacak politikalar oluşturulurken, işsizliğin sadece ekonomik maliyetinin olmadığı, sosyal, toplumsal ve psikolojik maliyetinin de olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2. ENFLASYON KAVRAMI

Ekonomik anlamda enflasyon, sonuçları bakımından önemli bir göstergedir. Dünyada hemen hemen tüm ülkelerde, enflasyonun etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bazı çalışmalarda, enflasyonun ekonomide olumsuz bir etken olduğu sonucuna ulaşılrken, bazı çalışmalarda ise enflasyonun ekonomide olumlu bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyon bir ülkede, zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olmasına yol açmaktadır. Bir ülkede, fiyatlarda yaşanan artış belli bir

kesimin gelirini çok fazla arttırırken, özellikle ücret ve maaş gibi kazancı sabit olanların satın alma gücünü düşürmekte ve bu kesimi yoksullaştırmaktadır (Karluk, 2014: 474).

2.2.1. Enflasyon Tanımı

Latince kökenli bir kelime olan enflasyon, “şişme” anlamına gelmektedir. Dar anlamda enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin normalin üzerinde sürekli olarak artması ve ulusal paranın değer kaybetmesi olarak ifade edilir (Karluk, 2014: 473). Diğer bir enflasyon tanımına göre, hane halkının sık tükettiği mal ve hizmetlerin ortalama fiyatının yükselmesi, enflasyon olarak tanımlanır (Özdurak, 2015: 155). Bu tanımlara bakıldığında, enflasyonun söz konusu olabilmesi için iki önemli unsur bulunmalıdır. Birincisi, ekonomide sadece bir malın fiyatında görülen artış, enflasyona neden olmamaktadır. Enflasyondan bahsedilebilmesi için, genel fiyat seviyesinde bir artış görülmelidir. Fiyatlar genel düzeyini, ülkede tüketilen çeşitli mallardan oluşan bir sepet temsil eder. Bu sepette bulunan malların ortalama fiyatlarında görülen artış, enflasyon olarak tanımlanır. İkincisi ise, fiyatlar genel düzeyinde görülen artışın süreklilik göstermesidir (Ünsal, 2013: 19-20).

2.2.2. Ekonomide Görülen Enflasyon Türleri

Enflasyon türleri, fiyatlarda görülen artış miktarına göre ılımlı, dört nala ve hiper enflasyon şeklinde sınıflandırılırken; ortaya çıkış nedenlerine göre ise, talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, fiyat enflasyonu ve beklenti enflasyonu olarak sınıflandırılır. Bu başlık altında ayrıca, çekirdek enflasyon ve manşet enflasyon tanımlarına da yer verilmektedir.

2.2.2.1. İlimli Enflasyon

İlimli enflasyon, yıllık enflasyon oranı %10'un altında görülen enflasyon türüdür. Ekonomide, %2 veya %5 gibi, tek haneli enflasyon oranlarının görüldüğü bu tür enflasyona, sürünen enflasyon da denir. İlimli enflasyonun yaşandığı ülkelerde halk, parasının değerini yitirmeyeceğini bilir, ulusal paraya güvenir ve parasını gayrimenkul yerine hisse senedi, hazine bonusu, mevduat gibi finansal yatırım araçlarına yatırır (Özdurak, 2015: 161). İlimli enflasyonun görüldüğü ülkelerde,

fiyatlar yavaş bir şekilde arttığı için, belli bir süre geçtikten sonra önlem alınabilmektedir (Karluk, 2014: 474).

2.2.2.2. Dört Nala Enflasyon (Aşırı Enflasyon)

Yüksek enflasyon olarak da bilinen dört nala enflasyon, %10 ile %99 gibi, çift haneli enflasyon oranları için kullanılan bir terimdir. Bu tip enflasyonun yaşandığı ülkelerde, fiyatlar çok hızlı artarken, halkın ulusal paradan kaçışı başlar. Paranın satın alma gücünü korumak isteyen halk, tahvil, hisse senedi gibi değerli kağıtlara, gayrimenkul alımına ya da çeşitli mal ve hizmet alımına yönelir (Özdurak, 2015: 161).

2.2.2.3. Hiper Enflasyon

Çok sık rastlanmayan hiper enflasyon, enflasyon oranının yıl boyunca aylık %50'yi aştığı, toplamda ise %1000'in üzerinde görülen dört haneli rakamlara ulaşan enflasyon türüdür. Hiper enflasyonun nedeni, piyasada işlemlerin döviz cinsinden gerçekleşmesi sonucunda ulusal para sisteminin çökmesidir (Ünsal, 2013: 86).

2.2.2.4. Talep Enflasyonu

Eğer bir ekonomide, arz miktarı değişmediği halde talep miktarı artıyorsa, o zaman ekonomide oluşan enflasyon talep kökenlidir. Talep enflasyonu, toplam talebin toplam arzı aşması sebebiyle, fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli artışlardır. Bir ekonomide, kamu kesiminin yaptığı harcamalar ve para arzında görülen artış, bu ekonomide toplam talebin artmasına yol açmaktadır. Bu talep fazlası, fiyatlar genel seviyesinde bir artış sonucunu doğurabilir. Ekonomide çok sık rastlanan enflasyon türü olan talep enflasyonu, para ve kredi hacminin genişlemesinden kaynaklandığı için parasal niteliklidir (Karluk, 2014: 475). Talep enflasyonunun nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Özdurak, 2015: 162):

- Bütçe açıklarının karşılıksız para basılarak finanse edilmesi,
- Kamu harcamalarının büyüklüğünün mal ve hizmet artışından fazla olması,
- Banka kredilerinin özel harcamaları arttırması,
- Ekonomide atıl paraların dolaşıma arz edilmesi,
- Ödemeler bilançosundan kaynaklı fazlalığın gelir artışına yol açması,

- Gerçek kişilerin yüksek enflasyon beklentisi ile harcamalarını arttırması,
- Savaş ve doğal afet gibi özel durumlar nedeni ile talep şokunun ortaya çıkmasıdır.

2.2.2.5. Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu, arzda bir daralma ya da maliyetlerde bir artış yaşanması durumunda, fiyatlar genel düzeyinde görülen artıştır. Herhangi bir malın veya hizmet üretiminde kullanılan girdilerin fiyatlarında artışlar görülebilir. Arz yönlü maliyet artışları; üretim faktörlerinin fiyatında meydana gelen artış, hammadde, ara malı ve yatırım malı fiyatlarında yaşanan artış ya da kurlardan kaynaklı fiyat artışı olarak ortaya çıkmaktadır. Firmaların üretim maliyetlerinde yaşanan artışlar, üretilen malın fiyatına da yansımaktadır. Fiyatlar genel düzeyinde, bu şekilde ortaya çıkan artış, maliyet enflasyonu olarak tanımlanır (www.mahfiegilmez.com, Erişim Tarihi: 7.9.2018).

2.2.2.6. Fiyat Enflasyonu

Piyasaya sürülen malların fiyatlarında görülen artışın diğer bir kaynağı, piyasa yapısıdır. Tam rekabet piyasalarında, fiyatlar arz ve talep dengesinde oluşur. Ancak, piyasada eksik rekabet koşulları geçerli ise, firmalar kar paylarını arttırmak amacıyla yüksek fiyat düzeyi belirlemektedir. Fiyat enflasyonun ortaya çıkmasının temel nedeni, piyasadaki rekabetin azalmasıdır. Piyasada tekel konumunda olan firmalar, ürettikleri malları gerçek piyasa değerinin üzerinden satarlar. Rakip firmaların da benzer uygulamaları sonucu ortaya çıkan enflasyon türüne, fiyat enflasyonu veya kar enflasyonu denir (Karakayalı, 2005: 386).

2.2.2.7. Beklenti Enflasyonu ve Sürpriz Enflasyon

Merkez Bankası tarafından bir dönem sonunda gerçekleşmesi öngörülen enflasyona, beklenti enflasyonu denir. Ekonomide fiili olarak gerçekleşen enflasyonla beklenti enflasyonu arasında ortaya çıkan fark ise, sürpriz enflasyon olarak ifade edilir (Özdurak, 2015: 16).

2.2.2.8. Çekirdek Enflasyon ve Manşet Enflasyonu

Enflasyon hesaplaması için oluşturulan sepette bulunan, tarımsal ürünlerin ve enerji ürünlerinin fiyatı, uluslararası piyasaların arz ve talep koşullarında meydana gelen değişikliklerden çok sık etkilenir. Özellikle enflasyon hedeflemesi yapan ve dışsal şoklara duyarlı olan küçük ve dışa açık ülkelerde enflasyonun geçici şoklara maruz kalması enflasyonun merkez bankaları tarafından ölçülmesini güçleştirmektedir. Enflasyon oranının doğru hesaplanması için, gıda ve enerji gibi geçici dışsal şoklardan (kötü hava koşulları ya da petrol ihracatçısı olan ülkelerin petrol üretimini yavaşlatması gibi) etkilenen ürünler enflasyon sepetinden çıkarılmaktadır. Gıda ve enerji ürünlerinin enflasyon sepeti dışında bırakılarak hesaplanması çekirdek enflasyon olarak tanımlanırken, gıda ve enerji ürünlerinin sepet dışında bırakılmadan hesaplanması manşet enflasyonu olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2013: 88-89).

2.2.3. Enflasyonun Ölçülmesi ve Enflasyon Teorileri

Ekonomide, mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin fazla olması, enflasyon hesaplanmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle, ekonomide fiyat hareketlerinin doğru ve güvenilir hesaplanması adına, bir takım fiyat endeksleri oluşturulmuştur. Ekonomide üretilen ve ithal edilen sayısız maldan belirli sepetler oluşturulmuş ve bu sepetlerden fiyat endeksleri ortaya çıkarılmıştır. Fiyat endeksi, belli bir mal sepetinin cari yıl fiyatı ile sabit (baz) yıl fiyatı arasındaki oranın yüzde ifadesi olarak ifade edilir. Hesaplanan endekslerde görülen artışa, enflasyon adı verilir (Özdurak, 2015: 157). Fiyat endeksi şu şekilde gösterilir:

$$\text{Fiyat endeksi} = \left(\frac{\text{Bir Mal Sepetinin Cari Yıldaki Fiyatı}}{\text{Bir Mal Sepetinin Baz Alınan Yıldaki Fiyatı}} \right) \times 100$$

Enflasyonun hesaplanmasında üç fiyat endeksi kullanılır. Bunlar; Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve GSYH Deflatörü'dür.

Bir ülkede, tüketicilerin en çok tükettiği mal ve hizmetlerden oluşturulan sepetin cari fiyatlarının baz yıla oranı, tüketici fiyat endeksini verir. TÜFE'nin hesaplanmasında kullanılan sepette, dayanıklı tüketim malları (buzdolabı, müzik seti

gibi ev eşyaları ve giyim), dayanıksız tüketim malları (ekmek, alkollü ve alkolsüz içecekler gibi gıda ürünleri) ve sağlık, eğitim, ulaştırma, haberleşme ve sosyal hayata ilişkin hizmetlere ait fiyatlar bulunmaktadır. TÜFE kapsamına giren mallardan oluşan sepet, yıldan yıla değişmez sabittir ve bu sepette ithal malların fiyatları da yer almaktadır (Ünsal, 2013: 82).

Üretici fiyat endeksi ise, üretimde kullanılan mallardan oluşan bir sepetin fiyatlarından hesaplanmaktadır. Üretici fiyat endeksinin hesaplanmasında kullanılan sepette ara mallarının ve makine-teçhizat gibi yatırım mallarının fiyatları yer almaktadır. Bu sepette bulunan malların fiyatlarının artması, üreticiler bakımından önemlidir. Ancak, ÜFE oranlarının artması, içinde bulunulan zaman içinde üreticinin maliyetini yükseltirken, ilerleyen dönemlerde üretilen malların satış fiyatlarına yansiyarak TÜFE'nin yükselmesine yol açacaktır. ÜFE'de bir artış, zamanla TÜFE'de bir artışa neden olacağı için, tüketiciler için de önem arz etmektedir (Ünsal, 2013: 83).

Bir diğer fiyat endeksi olan GSYH deflatörü, diğer endekslere göre en geniş kapsamlı endekstir. Bu endeks, bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerden oluşan bir sepette hesaplanır. Bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetler sepetinin cari yıl fiyatları nominal GSYH, baz yıl fiyatları ise reel GSYH olarak ifade edilir. Bu durumda GSYH deflatörü şu şekilde hesaplanır (Özdurak, 2015: 159-160):

$$\text{GSYH Deflatörü} = \frac{\text{Nominal GSYH}}{\text{Reel GSYH}} \times 100$$

GSYH Deflatörü; sadece yerli malların fiyatlarını kapsamakta ve sepetinde TÜFE'ye göre daha fazla mal ve hizmet yer almaktadır. Bu nedenle, enflasyonun hesaplanmasında daha sağlıklı bilgiler vermektedir.

Enflasyon, üzerinde pek çok çalışma yapılmasına rağmen, ortak bir fikir birliği sağlanamamış ekonomik konuların başında gelmektedir. İktisat teorilerinin enflasyon üzerindeki görüşleri; Klasik, Neo-Klasik, Keynesyen, Monetarist, Arz Yanlı İktisat, Yeni Klasik ve Post Keynesyen İktisat teorileri çerçevesinde ele alınmaktadır.

2.2.3.1. Klasik ve Neo-Klasik Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Klasik İktisatçılar'a göre, tam istihdam düzeyinde dengede olan bir ekonomide, ücretler, fiyatlar ve faizler esnektir. Bu nedenle, tam istihdam düzeyinde geçici sapmalar meydana gelse de, esnek olduğu varsayılan fiyatlar kendiliğinden bir dengeye ulaşacaktır. Yani piyasada mal talebinde bir artış varsa, fiyatlar genel düzeyi bu talep fazlası eriyene ve denge yeniden sağlanana kadar artmaya devam edecektir. Diğer bir durumda piyasada bir arz fazlası oluştuğunda, fiyatlar yeniden dengeye ulaşana kadar düşecektir. Esnek fiyat mekanizması, arz ve talep dengenin uzaklaştıkça devreye girerek, dengesizliği ortadan kaldıracaktır (Özdurak, 2015: 33, Bilgili, 2012: 52). Klasik İktisatçılar serbest piyasada görünmez el mekanizmasının kusursuz işleyeceğini düşündükleri için, enflasyon sorununu geçici dengesizlik olarak görmüşlerdir. Klasik Teori ve uzantısı olan Neo-Klasik Teori'ye göre, fiyatlar genel düzeyindeki artışın para arzındaki artışa bağlı olarak arttığı vurgulanmaktadır. Klasiklerin, para arzında meydana gelen artışın enflasyon oranını arttıracığı görüşü, paranın miktar teorisi ile açıklanmaktadır.

Irwing Fisher tarafından geliştirilen Miktar Teorisi'ne göre, para sadece işlem amacıyla talep edilmektedir. Yani ekonomide mal ve hizmet satın almak dışında bir işlevi bulunmamaktadır. Fisher'in Miktar Teorisi'ni açıkladığı mübadele denklemi, şu şekildedir:

$$M.V = P.T$$

M: Para miktarı

V: Paranın dolanım hızı

P: Fiyatlar genel düzeyi

T: Ekonomideki işlem miktarı

Klasikler'e göre, paranın dolanım hızı ve ekonomide üretilen mal miktarı, kısa dönemde sabittir. Fisher'in denklemine göre, para miktarında bir artış meydana geldiğinde, kısa dönemde V ve T değişkenleri sabit ise, fiyatlar genel düzeyi para arzından etkilenmektedir. Bu eşitliğe bakacak olursak, ekonomide fiyatlar genel seviyesinde bir artış görülmesinin nedeni, para hacmindeki artış, paranın dolanım hızındaki artış ya da her ikisinde birden görülen artıştan kaynaklanmasıdır. Bu durumda Klasikler'e göre enflasyonu kontrol etmek için, para arzının kontrol altında tutulması gerekmektedir (Dinler, 2001: 417-418).

2.2.3.2. Keynesyen Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Keynes'e göre ekonomi, her zaman tam istihdam dengesinde değildir. Keynesyen denge bir eksik istihdam dengesidir ve fiyatlar esnek değildir. Bu durumda, eksik istihdam dengesinde üretim yapılırken ekonomik problemlerin çözümünde devletin, genişleyici para ve maliye politikaları ile, müdahalesi gerekmektedir. Keynesyen İktisatçılar'a göre, enflasyon sorunu ile mücadele etmenin en etkili yolu, vergilerin arttırılması ve kamu giderlerinin düşürülmesi şeklinde uygulanacak maliye politikasıdır. Keynesyen teori, ekonomideki dengesizliklerin talep yönlü olduğunu ve toplam talebin kontrol altında tutulması yönünde daraltıcı maliye politikalarının uygulanması gerektiğini öne sürer. Ekonomide uygulanan maliye politikaları ile enflasyona neden olan aşırı talep önlenmiş ve fiyatlar genel düzeyindeki artışlar kontrol altına alınmış olacaktır (Eğilmez, 2009: 225-226). Keynesyen İktisatçılar'ın enflasyon konusundaki görüşleri, tam istihdamın olduğu bir ekonomide, toplam talebin toplam arzdan fazla olması olarak tanımlanır. Yani, bu görüş enflasyonu, tam istihdam sağlandıktan sonra ortaya çıkacak bir durum olarak ifade etmiş ve zaman zaman eksik istihdam şartlarında karşı karşıya kalınan enflasyon sorununu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Keynesyen teorinin açıklayamadığı bu durum, 1958 yılında William Phillips'in yayınlanan makalesine dayanarak geliştirilen, Keynesyen Philips Eğrisi ile açıklanmaktadır. Philips çalışmasında, nominal ücretlerin değişme oranı ve işsizlik oranı arasında ters yönlü ilişkinin varlığından söz etmektedir. Daha sonra, Phillips Eğrisi, Paul Samuelson ve Robert Solow tarafından geliştirilerek, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Samuelson ve Solow'un geliştirdiği Phillips Eğrisi, işsizlik ve enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Yani, işsizlik oranı düşük olduğunda, ortalama fiyat düzeyinin yükseleceğini; işsizlik oranı yüksek olduğu durumda ise, ortalama fiyat düzeyinin düşeceğini ifade etmektedir. Bu dönüşümü önemli kılan sebep ise, Phillips Eğrisi'nin bir ekonomi politikası aracı haline getirilmesidir. Bu açıdan, siyasi karar alıcılar, ekonomik kararlarını alma konusunda, işsizlik ve enflasyon arasında önceliklerine göre bir tercih yapmak durumunda kalacaklardır. (Büyükakın, 2008: 139).

2.2.3.3. Monetarist Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Monetaristler'in enflasyon konusundaki görüşleri, Klasikler'in görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Monetarist teori, kısa dönemde para arzının milli gelir üzerindeki etkisinin, uzun dönemde fiyatlar genel düzeyini etkileyeceğini ifade eder. Monetarist teorinin enflasyon hakkındaki görüşleri, temelde miktar teorisine dayanan para talebi kuramı olarak yorumlanmış ve Modern Miktar Teorisi olarak ifade edilmiştir. Monetarist Teori'de kişiler, ellerine geçeceğini umdukları gelir düzeyinden hareketle, para taleplerini, gelir ve fiyat beklentilerine göre belirlemektedir. Ekonomide para arzı arttığında, eline fazla para geçen kişi, para talebini değiştirmeksizin harcamalarına devam edecektir. Kişilerin yaptıkları harcamalar bir başka üretim biriminin geliri olduğundan, ekonomide gelir artışı yaşanacak ve fiyatlar genel düzeyi artacaktır. Gelir ve fiyatlardaki artış ile birlikte, kişilerin beklentileri değişecektir. Bu kişiler, başlangıçta para talebini sabit tutarken, gelir artışı ile birlikte enflasyon artışının da yaşanması nedeniyle, para taleplerini arttıracaktır. Bu durumda, para arzı ve para talebi arasındaki denge, kişilerin gelir ve fiyat beklentilerinden etkilenecektir (Karakayalı, 2003: 334).

Monetarist yaklaşıma önemli katkılarda bulunmuş Milton Friedman'ın, "Enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur" sözü, para arzının enflasyonun en önemli nedeni olduğunu açıklamaktadır. Monetaristlere göre, para arzında yapılan sürekli artışlar enflasyonla sonuçlanacaktır. Bu teori, kontrollü bir para politikası uygulaması ile fiyatlar genel düzeyinde istikrarın sağlanacağını vurgulamaktadır (Eğilmez, 2009: 183).

2.2.3.4. Arz Yanlı İktisat Teorisinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Arz yönlü iktisatçıların ekonomi konusundaki görüşleri, tamamen arz yönlüdür. Bu nedenle, ekonominin canlandırılmasıyla, ekonomide enflasyon, deflasyon veya stagflasyon gibi sebeplerle ortaya çıkan dengesizliklerin aşılacağını savunurlar. Bu görüşe göre, vergi oranlarında yapılacak bir indirim, üretimde bir artışa neden olarak durgunluğu giderirken, aynı zamanda fiyatlar genel düzeyinin de düşmesine yol açacaktır. Bu görüşün, ekonomide arz odaklı olması, Klasikler'in "her arz kendi talebini yaratır" varsayımının farklı bir ifadesidir (Eğilmez, 2009: 226).

2.2.3.5. Yeni Klasik Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Yeni Klasik Teori, ekonomide karar alıcıların, rasyonel beklentilere sahip olduğu görüşüne dayanır. Rasyonel Beklentiler Hipotezi'ne dayanan bu görüşe göre, ekonomide karar alıcıların beklentisi hangi yönde ise, karar alıcıların eylemleri de o yönde olacaktır. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahalesini önceden açıklayarak uygulaması, rasyonel karar alıcılarının ekonomiyi yönlendirecek birimler haline gelmesini sağlayacaktır. Bu açıdan, ekonomide beklentiler oldukça önemlidir. Bu görüşe göre, ekonomide esnek ücret ve fiyat mekanizması işlerken, herhangi bir şoka maruz kalmadıkça, tam istihdam dengesi sağlanmış olacaktır (Özdurak, 2015: 43-44). Yeni Klasiklerin enflasyon konusundaki görüşü, şu şekilde formüle edilmektedir:

$$P_{t+1}=E.P_{t+1}$$

Bu formüle göre; t+1 döneminde gerçekleşen enflasyon, t+1 döneminde beklenen enflasyona eşit olacaktır. Yani, ekonomide karar alıcılar, enflasyonun artacağı yönünde bir bekleyiş içine girmişlerse, alacakları kararlar da bu doğrultuda olacaktır, fiyatlar genel düzeyi yükselmeye başlayacaktır (Eğilmez: 2009: 206-207).

2.2.3.6. Post Keynesyen Teorinin Enflasyon Konusundaki Görüşleri

Keynesyen İktisadın asıl temsilcileri olduklarını iddia eden Post Keynesyenler, enflasyonun nedeninin para arzındaki artışlardan kaynaklanmadığı görüşündedirler. Post Keynesyen İktisatçılar'a göre, enflasyonun asıl nedeni, gelir bölüşümüdür. Ekonomide, oligopolcü firmalar ve güçlü sendikalar bulunuyorsa, dışardan gelen bir şoka karşı fiyatlar yükselecektir. Fiyatlarda görülen artış, ücret düzeyi üzerinde baskı oluşturarak, ücret talebini arttıracaktır. Firmaların artan ücret talebi karşısında maliyetleri yükselecektir. Bu durumda, firmaların maliyetlerindeki artış, ürettikleri malların fiyatlarına yüklenecek ve fiyatların yükselmesine yol açacaktır. Post Keynesyenler, enflasyonun nedeni olarak, ücret maliyetlerinin olduğunu vurgularlar. Bu teoriye göre, enflasyon, her zaman aşırı talepten kaynaklanmadığından dolayı, para ve maliye politikalarıyla önlenememektedir. Bu

nedenle, ücret enflasyonunun sebep olduğu enflasyonun, gelirler politikası ile önlenebileceğini ifade etmektedirler. Bu teoriye göre, önerilen bir diğer araç ise, ücret ve fiyat kontrolleri yardımıyla fiyat istikrarının sağlanabileceğidir (Bilgili, 2012:289).

2.3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İŞSİZLİK ve ENFLASYON SÜRECİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye, 1980 sonrası dışa açılma adımları atmış ve ihracata dayalı politikalar uygulayarak dış ticareti serbestleştirmiştir. Ancak, Türkiye, henüz iç ekonomik istikrarı sağlamış bir ülke değilken, dışa açık politika kararlarını uygulamaya başlamıştır. Bu nedenle, dışa açık politikalar uygulanması, bazı makro ekonomik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye’de, hem ithal ikameci politikaların uygulandığı dönemde, hem ihracata dayalı politikaların uygulandığı dönemde alınan istikrar kararları çerçevesinde, enflasyon ve işsizlik gibi makro ekonomik sorunların çözümüne yönelik politikalar geliştirilmiştir. Bu kısımda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından itibaren, çok partili hayata geçiş ve sonrasında yönetime gelen hükümetlerin uyguladığı politikalar beş döneme ayrılarak değerlendirilmektedir.

2.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1923- 1949 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon

Türkiye için kuruluş yılları olan bu dönem, yeni bir ekonomik yapının kurulduğu yıllardır. Ekonomik faaliyetlerinin büyük çoğunluğu tarıma dayanan ülkede, iklim koşullarının iyi geçtiği dönemlerde üretim artarken, iklim koşulları kötüye gittiğinde üretim düşmektedir. 1925-1929 döneminde, fiyatlar genel düzeyi yıllık ortalama % 3,3 oranında artmıştır (Parasız, 2004: 17). 1929 yılında, Dünya’da ortaya çıkan Büyük Buhran ve iklim şartlarının kötü gitmesi, ihraç edilen tarım ürünlerin fiyatlarını da etkilemiştir. 1932 yılında, ülkede üretilen geleneksel tarım ürünlerinin fiyatları gerilemeye bağlı olarak, fiyatlar genel düzeyinde düşüşler (deflasyon) meydana gelmiştir. Fiyatlardaki düşüş, ihracat gelirlerini de düşürmüştür. Fiyat düşüşünden kaynaklı gelir kaybına uğrayan üreticiler, üretim miktarını arttırmış fakat düşük fiyatlar karşısında istenilen kazancı sağlayamamıştır (Parasız, 2004: 35-36). 1923-1938 yılları arasında, sağlıklı bir fiyat tespiti yapılmadığından, enflasyona ilişkin kesin veriler elde edilmemektedir (Eren, 2002: 101, Turhan, 2007: 53).

1945 yılında son bulan II. Dünya Savaşı ve Türkiye’de savaş sonrası dışarıda yaşanan gelişmelere uyum sağlama çabasıyla beraber, içeride de siyasi ve ekonomik gelişmelere uyum sağlama çabası içine girilmiştir. Türkiye’de, çok partili sisteme geçişin ardından, üretimin sanayileşmesi, dış ticaretin hız kazandırma ve Türk parasının değerini yeniden belirleme amacıyla 1946 yılında devalüasyon yapılması, savaş sonrasında değişen koşullara uyum sağlama çabasının birer göstergesidir. (Doğruel ve Doğruel, 2005: 139-144). 1946 yılında yapılan devalüasyon, Türkiye’de yapılan ilk devalüasyon olarak tarihe geçmiştir.

Tablo 7: 1938-1949 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Yüzde Değişim Oranları

Yıl	TÜFE	%	TEFE	%
1938	100	-	100	-
1939	102	2,1	101	1,3
1940	111	8,5	127	25,0
1941	132	19,6	175	38,5
1942	221	66,7	340	93,7
1943	322	45,8	590	73,8
1944	330	2,5	459	-22,2
1945	333	0,9	445	-3,2
1946	320	-3,8	428	-3,8
1947	325	1,5	433	1,3
1948	330	1,4	467	7,7
1949	354	7,5	504	7,9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009: 553

Tablo 7’de, 1938-1949 dönemine ait, TÜFE ve TEFE enflasyon oranları verilmiştir. 1938-1949 döneminde, her iki fiyat endeksi de, 1938 yılı baz alınarak hesaplanmıştır. TEFE ve TÜFE fiyat endekslerine göre hesaplanan enflasyon oranlarında dalgalanmalar görülmektedir. Bu dönemde, en yüksek enflasyon 1942 yılında yaşanmıştır. 1942 yılında görülen TÜFE değeri, % 66,7 ve TEFE değeri de, % 93,7 olarak gerçekleşmiştir. 1950’li yıllara kadar geçen sürece bakıldığında, fiyatlar genel düzeyinin, 1929 Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı olumsuz şartlardan kaynaklandığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ekonomik yapıda tarım sektörü ön plandaydı. Bu yıllarda, nüfusun büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmekteydi. Tarım

sektörü, uzun yıllar istihdamda en yüksek paya sahip olurken, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilen nüfus oranı düşük kalmıştır. 1927 yılında, sadece çalışan kesimin dahil edildiği nüfus sayımında, tarım sektöründe çalışanlar toplam nüfusun % 67'sini oluştururken, diğer sektörlerde istihdam edilenlerin payı % 33 olarak belirlenmiştir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam nüfus içindeki payı % 76,6'ya yükselmiştir (Karakayalı, 2003: 56-57).

2.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1950 -1959 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon

Türkiye'de, bu dönemde uygulanan devletçi ekonomi politikaları ile daha önceden uygulanan ekonomi politikaları arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Bu dönemde, devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması ve özel sektörün geliştirilmesi yönünde politikalar uygulanmıştır. 1950–1959 döneminde, ithalat yaklaşık % 65 oranında serbest bırakılmış ve fiyat kontrolleri terk edilmiştir. Bu dönemde, özel sektörün kredi kullanımını sağlamak için faiz oranları düşürülmüştür. Ayrıca, bu dönemde, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye kayması için, Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu gözden geçirilmiştir. Bu politika uygulamaları çerçevesinde, bu dönemin başında, ülke içinde üretim artışları olmasına bağlı olarak, gerçekleştirilen ithalat miktarıyla, fiyatlarda çok fazla bir yükselme görülmemiştir. Türkiye 1950 yılına kadar, paranın değerini korumak ve para arzını kontrol altında tutmak için, ekonomide sıkı para ve maliye politikaları izlemiştir. 1950 yılına kadar denk bütçe ilkesine bağlı kalan Türkiye, bu tarihten sonra genişleyici para ve maliye politikaları izlemeye başlamıştır. 1950-1959 döneminin sonlarına doğru, genişleyici maliye ve para politikaları uygulanması sebebiyle, iç talepte yaşanan artışlar enflasyonu tetiklemiştir. Türkiye, kuruluşundan beri tarihinde ilk defa, hem sosyal yapıyı hem de mali yapıyı etkileyen enflasyon oranı ile karşı karşıya kalmıştır (Şahin, 2006: 105-108-109). Bu dönemde, devletin kamu harcamaları; kamu alt yapı yatırımlarının artması, tarım ürünlerinde destekleme alımlar yapması, zarara uğrayan KİT'lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsü) borçlarının bir kısmını banka kredileri ile ödemesi, yeni KİT'ler açması gibi nedenlerle artmıştır. Fakat, kamu giderlerinin artış hızı kamu gelirlerinden düşük kalmıştır. Bu dönemde yaşanan parasal genişleme, enflasyonu kaçınılmaz hale getirmiştir. Diğer yandan, ithalatın serbest bırakılması ile dış ticaret açığı yükselmeye başlamıştır. 1950 yılında, serbest bırakılan dış ticaret

işlemleri ve ekonomide izlenen serbest politikalar, beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Dönemin hükümeti 1952 yılında, dış ticarete tekrar müdahale etmek zorunda kalmış ve 1953 yılında dışa açık ticaret politikalarından vazgeçilmiştir. 1956 yılında Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe konmuş ve dış ticaret yeniden devlet kontrolünde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Devlet, ithalat, toptan ve perakende ticarete kar marjlarını ve komisyon oranlarını tespit etmeye başlarken, fiyat kontrollerini de yaygınlaştırmıştır. 1954 yılı sonrasında, ardı ardına yaşanan kuraklık tarımsal üretimi etkilediği için, ulusal gelir düşmüştür. Bu dönemde, tarım ürünlerini ihraç ederken, birçok tarım ürününü ithal etmek durumunda kalmıştır. İthalatta görülen bu artış ise, döviz giderlerini arttırmış ve yatırımları azaltmıştır. 1954-1959 yılları arasında, düşük oranda gerçekleşen büyüme ve iç talebin artması sonucu, ithalat miktarının yükselmesi de, fiyat artışlarına yol açmıştır (Başol, 2012: 83-84).

Tablo 8: 1950-1959 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Yüzde Değişim Oranları

Yıl	TÜFE	%	TEFE	%
1950	339	-4,3	452	10,2
1951	335	-1,1	482	6,7
1952	353	5,1	486	0,8
1953	370	4,8	498	2,3
1954	403	9,0	552	11,0
1955	451	11,9	592	7,2
1956	503	11,5	691	16,8
1957	565	12,5	821	18,7
1958	654	15,7	945	15,1
1959	802	22,6	1129	19,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009: 553

Türkiye’de 1951 yılında TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) oranları % 1,1 oranında gerçekleşmiş ve yıllar itibari ile artarak 1959 yılında % 22,6 oranına yükselmiştir. TEFE (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) oranı ise, 1951 yılında % 6,7 olarak gerçekleşirken, 1952 yılında % 0,8 oranına düşmüş ve 1953 yılında % 2,3’e yükselmiştir. 1954 yılına kadar enflasyon oranlarında önemli bir gelişme görülmemiştir. 1954 yılından itibaren, uygulanan ekonomi politikalarından dolayı,

enflasyon oranı 1959 yılına kadar sürekli artarak 1959 yılında % 19,5 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de, 1950 yılı öncesinde yapılan nüfus sayımında, işgücü piyasasının durumunu ortaya koyacak kesin verilere ulaşılamamıştır. 1950 yılında yapılan genel nüfus sayımı ile, ülkede işsizliğin ciddi bir sorun olduğu görülmüştür. Tarımda makineleşmenin artması, bu sektörde çalışan nüfusu üretimin dışına çıkarmış ve 1950’lerde başlayan köyden kente göç olgusu, kentlerde birçok sosyal sorunun beraberinde, ekonominin talep ettiği kadar fazla işgücü arzı yaratmıştır (Karakayalı, 2003: 159-161). Tarımdan sonra en yüksek istihdam payı hizmet sektöründeyken, en düşük istihdam payı sanayi sektöründedir. Bu dönemde, köyden kente göçün artması ve sanayinin gelişmesine paralel olarak, hizmet ve sanayi sektörlerinin istihdamında da artış gerçekleşmiştir. 1950 yılında, tarımda çalışan işgücü % 85,7 oranındadır. Türkiye’de işsizlik, 1945-1950 yılları arasında yaşanan nüfus artışı ve bu artan nüfusun 20 yıl sonra işgücü arzına dönüşmesi ile önemli bir sorun haline gelmiştir (Karakayalı, 2003: 168).

1954 yılı sonrasında, kuraklık nedeni ile, tarımsal ürünlerin üretimi gerilemiş, büyüme hızı yavaşlamış, enflasyon oranları yükselmiş, tarıma bağlı ihracat olumsuz etkilenmiş ve döviz gelirleri azalmıştır. Bu ekonomik sıkıntıların ardından, ABD’nin dış yardımları azaltması ve devalüasyon baskılarının da artması sonucunda, 1958 İstikrar Kararları alınmıştır. 1958 Kararları kapsamında, devalüasyona gidilmiştir. KİT ürünlerinin fiyatları yükseltilmiş, para arzı sınırlandırılmış ve dış ticarete tekrar liberal politikalar izlenmeye başlanmıştır. İstikrar Kararları’nın uygulanması, bir süre için enflasyonu durdurmuş ve fiyatlar genel düzeyi normale dönmüştür. Fakat dış piyasada fiyatların düşük seyretmesi, dış krediler nedeniyle artmaya devam eden ithalat ve düşen ihracat hacmi sonucu, dış ticaret açığı yükselmiştir. Sonuçta, kısa vadeli dış krediler ile uygulanan liberal politikalar, daha önce uygulanan politikalar gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Kazgan, 2012: 102-103, Karluk, 2014:514).

2.3.3. Türkiye Ekonomisinde 1960 -1979 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon

Türkiye’de, 1960 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 15 yıllık bir dönem için beşer yıllık kalkınma planları ile hedef ve stratejiler belirlenmiştir. 1958 yılında alınan İstikrar Kararları ve 1960 yılında planlı ekonomiye geçilmesiyle birlikte, ekonomide istikrar sağlanmıştır. 1960’lı yıllar, ülkede enflasyon oranlarının

denetim altında tutulduğu yıllar olmuş ve bu yıllarda enflasyon oranlarında görülen artış ılımlı seyretmiştir. Bu dönemde, para arzı artışları ve üretim için gerekli kaynakların sağlanmasında kullanılan tasarrufların yeterli gelmesi, enflasyonda ciddi artış görülmemesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, 1965 yılında enflasyonun % 9,1 oranına yükselmesi ile fiyat istikrarından sapılmıştır. Bu dönemde yaşanan enflasyonun artış nedeni, 1964 yılında yaşanan Kıbrıs Barış Hareketi sonrası, ekonomide yaşanan tıkanıklığı aşmak için, genişleyici para ve maliye politikalarının uygulanmasıdır (Parasız, 2004: 176-178-179).

Türkiye’de, 1963-1970 yılları arasında uygulanan istikrarlı ekonomi politikaları sonucunda, enflasyon oranının yıllık ortalaması, % 5,5 olarak gerçekleşmiştir. 1970’lerin ortalarına gelindiğinde, istikrar programından sapmaya başlanıldığı dönemlere girilmiştir. 1970 yılına gelindiğinde ise, ucuz enerji girdisi olan petrolün fiyatı yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde, petrol fiyatlarında görülen artış, enflasyon oranlarının yükselmesine yol açmıştır. 1978 yılında % 52,6 olarak gerçekleşen TEFE oranı, 1979 yılında % 63,9’a yükselmiştir. 1971-1977 yılları arasında enflasyonun yıllık ortalaması % 18’i aşmıştır (Karluk, 2014: 515-516). 1970’li yıllarda yaşanan petrol fiyatlarındaki artışların ardından, ekonomide yapılması gereken reformlar yapılamamış ve ekonomiye zamanında müdahale edilememiştir. Uygulanan sabit kur sistemi, Türk Lirası’nın aşırı değerlenmesine yol açmış, reel ücretler artmış, cari işlemler dengesi açık vermiş ve dış finansman sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kazgan, 2012: 150-151).

Tablo 9: 1960-1979 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Yüzde Değişim Oranları

Yıl	TÜFE	%	TEFE	%
1960	861	7,4	1 189	5,3
1961	873	1,3	1 223	2,9
1962	906	3,8	1 293	5,7
1963	965	6,5	1 347	4,2
1964	972	0,8	1 363	1,2
1965	1 037	6,7	1 474	8,1
1966	1 094	5,5	1 545	4,8
1967	1 163	6,3	1 662	7,6
1968	1 211	4,1	1 715	3,2
1969	1 280	5,7	1 839	7,2

1970	1 431	11,8	1 962	6,7
1971	1 743	21,8	2 274	15,9
1972	2 010	15,3	2 683	18,0
1973	2 327	15,8	3 233	20,5
1974	2 686	15,4	4 200	29,9
1975	3 196	19,0	4 624	10,1
1976	3 720	16,4	5 345	15,6
1977	4 558	22,5	6 633	24,1
1978	6 987	53,3	10 123	52,6
1979	11 318	62,0	16 591	63,9

Kaynak: TÜİK 1923-2009 İstatistiki Gösterge, Erişim Tarihi: 12.09.2018

Tablo 9’da, 1963 yılı sonrasında, TEFE ve TÜFE oranlarında önemli bir dalgalanmanın olmadığı ve ılımlı bir enflasyon dönemi yaşandığı görülmektedir. Bu dönemin en düşük enflasyon oranları, TEFE’nin % 0,8, TÜFE oranının ise % 1,2 olarak gerçekleştiği 1964 yılına aittir. Enflasyon oranlarında görülen artış hızı, 1979 yılına kadar devam etmiş ve en yüksek değerlere ulaşmıştır. 1979 yılı sonunda TÜFE değeri % 62, TEFE değeri ise % 63,9 olarak gerçekleşmiştir.

1960-1979 döneminde işgücü piyasasında duruma bakacak olursak; Türkiye’de, 1960 yılından sonra ekonomide işgücü arzının, talep edilen işgücünden fazla olmaya başlaması ile işsizlik sorunu ciddi bir hal almıştır. Nüfus hızının artması ve daha önce doğanların çalışma yaşına gelmesi, işgücü arzını arttırmıştır. Türkiye, 1961-1974 yılları arasında Batı Avrupa’ya işçi göndermeye başlamıştır. Bu dönemde yurtdışına işçi göndermek, işsizliği kısmen azaltmıştır. Köyden kente göçün devam ettiği bu dönemde tarımda çalışanların oranı, 1950 yılında % 85,7 iken, 1960 yılında % 75’e düşmüştür. Türkiye’de, petrol krizi ile beraber, 1974’de işgücü göçünün önünün kesilmesi, çalışma yaşına gelen nüfusun artması ve köyden kente göç gibi nedenlerle, nitelsiz işgücü sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır (Parasız, 2004:242). Bu dönemde işsizlik sorununun, uygulanan kalkınma planları dahilinde, yüksek kalkınma ve sanayileşme ile çözülecek bir sorun olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, sanayileşmenin hız kazanması ile işsizliğin azalacağı ifade edilmiştir. Ayrıca işgücü arzının yarattığı baskı, uluslararası rekabetin olmadığı, inşaat ve hizmet gibi emek yoğun sektörler aracılığı ile azaltılmaya çalışılmıştır (Üçüncü Kalkınma Planı, 1973-1977: 122)

2.3.4. Türkiye Ekonomisinde 1980 -1999 Döneminde İşsizlik ve Enflasyon

Türkiye ekonomisinde, kötü giden ekonomik durum, 1980 yılına kadar sürmüştür. 1970'li yılların sonundan itibaren yükselen enflasyon oranları, kronik bir hal almıştır. Türkiye'de 1970'li yıllarda ithal ikameci sanayileşme uygulamalarından istenen başarının elde edilememesi, dış borç sorunu, özel sektörün yetersiz kalması, enflasyon sorunu, üretimin daralması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanamaması gibi sorunlar, 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları'nın alınmasına neden olmuştur (Turhan, 2007: 64). 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile küreselleşme süreci başlamıştır. İstikrar kararları, dış açıkların kapatılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, kamunun ekonomideki payının küçültülmesi için özel sektörün desteklenmesi, KİT'lerin yeniden organize edilmesi, para arzının kontrol altında tutulması, ekonominin tam kapasite ile çalışması, enflasyon oranlarının düşürülmesi ve istikrarlı bir büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır (Başol, 2012: 86-87).

Hükümet, 24 Ocak Kararları bağlamında ilk olarak kısa vadede ekonomik istikrarı sağlamayı ve enflasyon sorununu kontrol altına almayı hedeflemektedir. 1980 Kararları çerçevesinde, enflasyonla mücadele etmek için, faiz oranları yükseltildi, ücretler durduruldu ve kamunun ürettiği malların fiyatları yükseltilecek talebi kontrol altında tutacak önlemler alındı. Ayrıca, para arzı kontrol altına alınarak, reel para arzı sınırlandırıldı. Bu dönemde elde edilen dış kredilerle hammadde ve ara malı ithal edildi ve kapasite kullanımı artırılarak arz yönlü tedbirler uygulandı. Diğer taraftan, piyasada bulunması zor tüketim malları ithalatının önü açılarak, karaborsa piyasasının oluşması önlenmiştir. Talep ve arz yönlü bu uygulamalar ile, arz talep dengesi, yüksek fiyat seviyesinde de olsa istikrar kazanmıştır (Şahin, 2006: 194). 24 Ocak İstikrar Kararları uygulandığı ilk yılda etkisini göstermiş ve 1980 yılından sonra enflasyon hızı ani bir düşüş yaşamıştır. 1980 yılında % 101,4 olarak gerçekleşen TEFE oranı, 1981 yılı sonunda % 34 oranına düşmüştür. 1982 yılı sonunda % 28,4'e düşen TEFE oranı, 1983 yılında parasal genişlemenin de etkisiyle, tekrar yükselişe geçmiş ve 1983 yılı sonunda % 31,4 olarak gerçekleşmiştir (Parasız, 2004: 305-306). Türkiye'de 1987 yılında, genel seçimler ve artan kamu açığı nedeni ile, mali denge bozulmuş, faizler yükselmiş ve döviz rezervleri azalmıştır. Türkiye'de, ekonominin içinde bulunduğu kötü şartları düzeltmek adına, 1988'de yeni istikrar kararları alınmıştır. Kararlar sonrasında, mali piyasalardaki krizin giderilmesine rağmen, ekonomi durmuş ve enflasyon oranları

daha da yükselmiştir. 1988 yılının sonuna gelindiğinde TEFE oranı, % 38,9'dan % 73,7'ye yükselmiştir (Karluk, 2014: 524). Enflasyon oranlarındaki bu yükseliş, 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. 1990'lı yıllarda, hükümetler enflasyonu düşürmek yerine, belli bir aralıkta tutma çabasına girmiştir. Fakat, bu çaba 1994 yılına kadar sürmüş ve 1994 yılında enflasyon oranı % 106,3 oranında gerçekleşmiştir. 1994 yılında, enflasyon artış hızını düşürmek için alınan 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları ile, enflasyon artış hızı % 106,3 seviyesinden % 88'e düşürülmüştür. Enflasyon artış hızındaki bu düşüş, 1996 yılına kadar devam etmiş, 1997 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır (Parasız, 2004: 415). 1998 yılının ikinci yarısından sonra, ekonomik yapıdaki sorunlara, Güney Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik krizler de eklenince, Türkiye'de durgunluk yaşanmıştır. Dünya'da artan kriz, Türkiye'nin dış ticaretini de etkilemiştir. 1999 Asya Krizi'nin etkilerine, 1999 Marmara depreminin etkisi de eklenince ekonomi olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinde, istikrarlı bir ekonomik yapıdan bahsedilememesinin nedeni, yapısal ve kurumsal sorunlara çözüm bulunamamasından kaynaklanmaktadır. 1988, 1993, 1995 ve 1999 yıllarında görülen yüksek enflasyon, yüksek reel faizler, döviz kurunun yükselmesi ve TL'nin aşırı değerlenmesi, kamu harcamalarının yüksek olması, finans piyasalarının denetimsiz olmasının yarattığı rant ekonomisi ve bunun sonucunda doğrudan yatırımların azalması gibi sorunlar, ekonomiyi sık sık darboğazlara sokmuştur. 1990'lı yıllara kadar devam eden yüksek enflasyon sorunu, alınan önlemlere ve uygulanan istikrar programlarına rağmen düşürülemediği (Kazgan, 2012: 223).

Tablo 10: 1980-1999 Dönemi Fiyat Endeksler ve Yüzde Değişim Oranları

Yıl	TÜFE	%	TEFE	%
1980	22 795	101,4	34 377	107,2
1981	30 546	34,0	47 027	36,8
1982	39 221	28,4	59 725	27,0
1983	51 536	31,4	77 941	30,5
1984	76 479	48,4	117 145	50,3
1985	110 895	45,0	167 751	43,2
1986	149 265	34,6	217 406	29,6
1987	207 329	38,9	287 193	32,1
1988	360 130	73,7	483 346	68,3
1989	588 092	63,3	792 204	63,9

1990	942 712	60,3	1 206 526	52,3
1991	1 563 958	65,9	1 874 942	55,4
1992	2 660 293	70,1	3 039 281	62,1
1993	4 418 747	66,1	4 814 220	58,4
1994	9 115 875	106,3	10 624 985	120,7
1995	17 137 846	88,0	19 762 471	86,0
1996	30 911 933	80,4	34 775 575	76,0
1997	57 411 783	85,7	63 218 658	81,8
1998	106 017 630	84,7	108 629 843	71,8
1999	174 787 793	64,9	166 270 384	53,1

Kaynak: TÜİK 1923-2009 İstatistiki Gösterge, Erişim Tarihi: 12.09.2018

Tablo 10'da, 1980-1999 dönemine ait TÜFE ve TEFE değerlerine bakıldığında; 1980 yılında, TÜFE oranı % 101,4 ve TEFE oranı % 107,2 olarak gerçekleşmesiyle, en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 24 Ocak Kararları alındıktan sonra, enflasyon oranlarında düşüşler yaşansa da, 1983 yılından itibaren yeniden yükselmiştir. Bu yıllardan sonra, enflasyon oranları sürekli yüksek düzeyde kalmış ve yüksek enflasyon sorunu kronik bir hal almaya başlamıştır. Türkiye'de 1980-1990 arasında enflasyon ortalaması, % 50 civarında gerçekleşmiştir (Parasız, 2003:355).

1980-1999 döneminde, Türkiye'nin işgücü piyasası ve işsizlik konusuna bakıldığında; ekonomide istihdam artışı, büyümenin gerisinde kalmaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi, kalkınma planlarında, işsizlik sorununun sanayileşmenin sağlanması ile ortadan kalkacağı vurgulanmıştı. Fakat, 1970'li yıllardan beri artan ekonomik istikrarsızlık, sermaye yatırımlarının hızının düşmesi ve var olan kapasitenin tam kullanılmaması, işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. 1989 yılından itibaren, reel ücretlerde yaşanan artış, bu dönemde de devam etmiş ve üreticiler sermaye yoğun teknolojileri tercih etmeye başlamıştır. Özellikle, 1990'lı yılların başında, beş yaşından küçük makine ve teçhizat ithalatı serbest bırakılınca, üretimde teknoloji yoğunluğu artmış ve emek yoğun üretim terk edilmeye başlanmıştır. 1994 yılında yaşanan kriz, reel ücretlerin düşmesine neden olsa da, istihdama olumlu bir etki olarak yansımamıştır. (Parasız, 2004: 516). Dışa açılan bir ekonomide, önemli bir gelişme, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, işgücüne olan talebi arttırmaktadır. Küreselleşme akımının etkisi ile, 1980 sonrası dış ticaretin serbestleşmesi, beraberinde sermayenin

serbest dolaşımına, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke sınırları dışına taşınmasına ve işgücünün kısmen serbest dolaşımının sağlanmasına yol açarak, işgücü piyasalarını etkilemiş ve işsizlik sorununu daha da kötüleştirmiştir. Türkiye, küreselleşmenin de etkisiyle sosyo-ekonomik dönüşüm içine girmiştir. Bu durum, Türkiye’de, 1970 sonrası başlayan işsizlik sorununun, 1980’li yıllarda daha da artmasına yol açmıştır (Güney, 2009: 140).

2.3.5. Türkiye Ekonomisinde 2000 Sonrası Dönemde İşsizlik ve Enflasyon

Enflasyon sorununu tek başına çözemeyen Türkiye, 1998 yılında IMF (International Monetary Fund) ile Stand-By anlaşması imzalamış, bu anlaşma ile 1999 yılında Enflasyon ile Mücadele Programı’nı (EMP) oluşturmuş ve 2000-2002 yılları arasında uygulamaya koymuştur (Parasız, 2004: 534). IMF ile imzalanan Stand-By anlaşması, üç yıllık bir dönemi kapsayan enflasyonu düşürme politikasını, maliye, para, kur gelirleri politikalarını ve özelleştirmeleri kapsamaktadır. 2000-2002 yılları arasında uygulanacak EMP’nin amaçları şöyledir (Şahin, 2006: 249):

- Enflasyon oranı, üç yılın sonunda % 5 oranına düşürülecektir.
- GSMH’da üç yılda sırasıyla % 5,6, % 5,2, % 5,8 artış hedeflenmiştir.
- GSMH içinde cari açığın oranı 2000 yılında -% 1,8, 2001 yılında -% 1,6, 2002 yılında ise -% 1,5 olarak hedeflenmiştir.
- Kamu harcamalarının GSMH’den alacağı pay ise, % 57,9 oranından % 54,6’ya düşürülecektir.

2000 yılında uygulamaya konan enflasyonla mücadele programı, bekleneni verememiş ve 2000 yılının Kasım ayında kriz meydana gelmiştir. 2000 Krizi’nin nedenleri; kamu bankalarının likidite sıkışıklığını piyasadan karşılamaya çalışmasına bağlı olarak faizlerin aşırı derecede yükselmesi, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi, bankaların mali durumlarının bozulması, hedeflenen enflasyonun tutturulamaması ve devalüasyon beklentilerinin engellenememesi sonucunda sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçiş yapılması olarak sıralanabilir. Kriz ortamının sonucunda, 2000 yılında uygulanmaya başlanan program yerine, Şubat 2001 tarihinde Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) uygulamaya konulmuştur (Parasız, 2004: 562-569). Yeni bir para politikası aracı olarak enflasyon hedeflemesi, dalgalı kur sistemi ve bağımsız para politikası benimseyen ülkeler için

bir avantaj olarak görülmektedir. Fiyat istikrarını sağlamak isteyen Merkez Bankası, para politikası araçlarını, belli bir dönem için belirlenen ve halka açıklanan bir enflasyon hedefine ulaşmak için kullanılmaktadır. Enflasyon hedefinin kim tarafından belirleneceği, ülkeden ülkeye değişmektedir. Dünyada enflasyon hedeflemesi uygulayan bir kısım ülkeler, kolay anlaşıldığı için, TEFE bazlı oranı hedeflerken, bir kısım ülkeler ise, dışsal etkilerden arındırılmış çekirdek enflasyon oranını hedeflemektedir. 2000 yılından beri para politikası kararlarını enflasyon hedefleri doğrultusunda almaya çalışan Türkiye, enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçmeden önce enflasyon oranlarını bir miktar düşürmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle de, Türkiye’de 2000-2005 yılları arasında enflasyon hedeflemesi, örtük olarak uygulanmıştır. Örtük enflasyon uygulaması, Türkiye’nin enflasyon hedeflemesine geçişine ön hazırlık olmuştur. Örtük enflasyon hedeflemesi ile bir enflasyon oran belirlenmiş ve para politikası gelecek dönem enflasyonuna odaklanmıştır (TCMB Enflasyon Hedeflemesi Rejimi, 2006: 3-19). 2002-2005 döneminde, örtük enflasyon hedeflemesi çerçevesinde belirlenen enflasyon, hedeflerin altında kalmıştır. Enflasyon hedeflemesi rejiminde bu durum olumsuz olarak yorumlanmasına rağmen, temel amaç bu dönemde kronik yüksek enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi olduğundan, enflasyonun belirlenen hedeflerin altında kalması olumlu karşılanmıştır. Enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesinde, enflasyonda düşüşün olacağına dair beklentilerin etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de, 2000-2005 yıllarında uygulanan örtük enflasyon hedeflerine ulaşılması, iletişim politikalarının, şeffaflığın ve kurumsal alt yapının iyileştirilmesi gibi olumlu gelişmeler sonucunda, 2006 yılında Açık Enflasyon Hedeflemesi Rejimi’ne geçilmiştir. Açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesiyle, enflasyon tahminleri kamuoyuna önceden açıklanmış ve hesap verebilirlik mekanizması işlerlik kazanmıştır. TCMB, önceden açıklanan enflasyon hedefleri dışına çıktığı zaman, hesap verebilirlik mekanizması gereği, bu sapmanın nedenlerini ve alınması gereken önlemleri, hazırlayacağı bir raporla Hükümete ve kamuoyuna açıklayacağı belirtilmiştir (Enflasyon Hedeflemesinin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılına Para ve Kur Politikası, TCMB Basın Duyurusu, No: 2005/56: 4-5).

Türkiye’de enflasyon hedefleri; Merkez Bankası ve hükümetin ortak kararı ile üçer yıllık dönemler için belirlenmektedir. Enflasyon hedefi, tüketici fiyat endeksinin yıl sonunda ki yıllık değişim oranı üzerinden belirlenirken, belirsizlik aralığı ise, hedefin 2 puan üstü ve altı olarak belirlenmektedir. Gerçekleşen enflasyon oranının

belirsizlik aralığı dışında kaldığı durumlarda, Merkez Bankası hükümete açık mektup yazarak hesap verme yükümlülüğünü yerine getirmektedir. Aşağıdaki tabloda TCMB'nin 2006-2018 yılları için belirlediği enflasyon hedefleri verilmiştir (www.tcmb.gov.tr/, Enflasyon Hedefleri, Erişim Tarihi:18.09.2018)

Tablo 11: TCMB Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşen Oranlar

Yıl	Hedef	Gerçekleşme
2006	5,0	9,7
2007	4,0	8,4
2008	4,0	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5,0	6,2
2013	5,0	7,4
2014	5,0	8,2
2015	5,0	8,8
2016	5,0	8,5
2017	5,0	11,92
2018	5,0	-

Kaynak: www.tcmb.gov.tr/ Erişim Tarihi: 18.09.2018

2006 yılından itibaren üç yıllık bütçe uygulamasına geçilmesine bağlı olarak, enflasyon hedeflemesinin ilk aşamasında hedefler üç yıllık olarak ilan edilmiştir. Enflasyon hedefleri; 2006 yılında %5, 2007 yılında %4 ve 2008 yılı için %4 olarak belirlenmiştir. 2007 yılı ikinci yarısından itibaren, gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında başlayan krizin 2008 yılında küresel ölçekte yayılmasıyla, Türkiye piyasaları da etkilenmiş ve hedeflenen enflasyon değerlerine ulaşamamıştır. Fakat uzun yıllar kronik enflasyon sorunu yaşayan Türkiye'de, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile enflasyon, tek haneli rakamlara indirilmiştir. Açık enflasyon hedefleri, 2009 ve 2010 yılı dışında, her yıl açıklanan hedefin üstünde kalmıştır. 2016 yılında küresel ölçekte devam eden şoklar ve 2017 yılından itibaren döviz kurlarındaki dalgalanma ve kurların enflasyon üzerindeki baskısı devam etmiştir. Merkez Bankası, 2009-2018 yılları arasında, kısa vadeli faizleri politika aracı olarak kullanmaya devam ederek, açık enflasyon hedeflemesini sürdürmüştür. Merkez Bankası'nın, 2018 Para ve Kur Politikasına ilişkin raporunda, enflasyon hedeflemesinin temel para politikası olarak sürdürüleceği vurgulanmış ve enflasyonun hedeflerle uyumlu seviyelerde tutulacağı açıklanmıştır (TCMB, Para ve Kur Politikası Raporu: Erişim Tarihi: 18.09.2018).

Tablo 12: 2000-2017 Dönemi Fiyat Endeksleri ve Yüzde Değişim Oranları

Yıl	TÜFE	%	Yİ ÜFE	%
2000	151,05	39,35	32,67	51,44
2001	253,62	67,93	52,81	61,64
2002	328,47	29,51	79,27	50,11
2003	388,50	18,27	99,54	25,57
2004	108,60	8,60	110,58	11,09
2005	117,48	8,18	119,68	8,24
2006	128,76	9,60	131,38	9,77
2007	140,03	8,76	139,66	6,31
2008	154,66	10,44	157,43	12,72
2009	164,32	6,25	159,37	1,23
2010	178,40	8,57	172,94	8,52
2011	189,95	6,47	192,11	11,09
2012	206,84	8,89	203,82	6,09
2013	222,33	7,49	212,95	4,48
2014	242,02	8,85	234,78	10,25
2015	260,59	7,67	247,19	5,28
2016	280,85	7,78	257,81	4,30
2017	312,14	11,14	298,60	15,82

Kaynak: : www.evds2.tcmb.gov.tr/ Erişim Tarihi: 18.09.2018

Tablo 12’de, 2000-2017 yıllarına ait enflasyon oranları verilmiştir. 1999 yılından itibaren ülkede bir kriz havası yaşanmasına rağmen, enflasyon oranlarında ciddi artışlar görülmemiştir. 2001 Şubat Krizi sonrasında, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın uygulamaya konmasıyla, fiyatlar genel düzeyi düşmeye başlamıştır. Türkiye’de, 1970’li yıllardan beri çözülemeyen enflasyon sorunu, tek haneli rakamlara kadar düşmüştür. Ülkede, son yıllarda görülen en düşük enflasyon, 2010 yılında % 6,25 oranı olarak gerçekleşmiştir. Tablo 12’de yer alan yurt içi üretici fiyat endeksi (YİÜFE), belirli bir dönemde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurt içine satışa konu olan ürünlerin üretici fiyatlarını zaman içinde karşılaştırarak fiyat değişimlerini ölçen bir fiyat endeksidir. Türkiye’de 2005 yılında TEFE hesaplarının yerini alan üretici fiyat endeksi, 2014 yılından itibaren yurt içi üretici fiyat endeksi (YİÜFE) olarak ifade edilmektedir. YİÜFE, uluslararası norm ve standartlara uygun olarak zincirleme endeks yöntemiyle hesaplanmaktadır (www.hurriyet.com.tr/ekonomi, Erişim Tarihi: 12.10.2018).

Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan sonra, istikrarlı büyüme ve yatırımların azalması, nüfus artış hızının yüksek olması, köyden kente göçün yaşanması, verimliliğin artması ve işgücü piyasasına ilişkin sorunların çözülememesi gibi nedenler, istihdamı olumsuz etkilemiştir. Türkiye’de ekonomik büyümede yaşanan artışlar, istihdamda kayda değer bir artışa yol açmamıştır.

Tablo 13: Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri

	Toplam			Erkek			Kadın		
	2016	2017	2018*	2016	2017	2018*	2016	2017	2018*
15 ve daha yukarı yaşta kiler	Bin Kişi								
Nüfus	58 720	59 894	60 679	29 031	29 649	30 017	29 689	30 244	30 662
İşgücü	30 535	31 643	32 769	20 899	21 484	22 153	9 637	10 159	10 643
İstihdam	27 205	28 189	29 265	18 893	19 460	20 144	8 312	8 729	9 121
Tarım	5 305	5 464	5 774	2 920	2 993	3 116	2 384	2 471	2 658
Tarım dışı	21 901	22 724	23 491	15 973	16 467	17 028	5 928	6 258	6 463
İşsiz	3 330	3 454	3 531	2 006	2 024	2 009	1 324	1 431	1 522
İşgücüne Dahil Olmayanlar	28 185	28 251	27 883	8 133	8 166	7 864	20 052	20 085	20 019
	%								
İşgücüne Katılma Oranı	52,0	52,8	54,0	72,0	72,5	73,8	32,5	33,6	34,7
İstihdam Oranı	46,3	47,1	48,2	65,1	65,6	67,1	28,0	28,9	29,7
İşsizlik Oranı	10,9	10,9	10,8	9,6	9,4	9,1	13,7	14,1	14,3
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	13,0	13,0	12,9	10,9	10,7	10,3	18,1	18,5	18,9
15-64 Yaş Grubu									
İşgücüne Katılma Oranı	57,0	58,0	59,5	77,6	78,2	79,9	36,2	37,6	38,9
İstihdam Oranı	50,6	51,5	52,9	70,0	70,7	72,5	31,2	32,2	33,2
İşsizlik Oranı	11,1	11,1	11,0	9,8	9,6	9,3	14,0	14,4	14,6
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	13,0	13,1	13,0	10,9	10,8	10,4	18,2	18,6	19,0
Genç Nüfus (15-24 yaş)									
İşsizlik Oranı	19,6	20,8	19,9	17,4	17,8	16,9	23,7	26,1	25,6
Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı	24,0	24,2	27,7	14,6	14,6	18,4	33,5	34,0	37,2

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.10.2018

*2018 Temmuz verileridir.

Tablo 13’te verilen Türkiye işgücü piyasasının son üç yılına bakılacak olursa; 2017 yılında 15 ve daha yukarı yaşta kilerde işsiz sayısı, 2016 yılına göre 124 bin kişi artmıştır. İşsizliğin oransal değişimi ise, 2016 yılında % 11 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılı Temmuz ayı itibari ile Türkiye’de işsizlik rakamları geçen yılın aynı dönemine göre, 88 bin kişi artarak 3 milyon 531 bine yükselmiştir. İşsizlik

oranı ise, % 10,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de cinsiyete göre işsizlik oranlarına bakılacak olursa; erkeklerde 2016 yılında işsizlik oranı % 9,6 olarak gerçekleşirken, 2017 yılında % 9,4 ve 2018 Temmuz ayı itibari ile bu oran % 9,1’dir. Kadınlarda ise, bu oran 2016 yılında % 13,7 gerçekleşirken, 2017 yılında %14,1’e ve 2018 Temmuz ayında %14,3’e yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranları ise, 2016 yılından beri % 13 civarında gerçekleşmiştir. Genç işsizlik, Türkiye’de son yıllarda üzerinde durulan önemli bir konudur. Ülkede 15-24 yaş aralığında bulunan genç işsizlerin oranı 2016 yılında %19,6 olurken, 2017 yılında %20,8’e yükselmiştir.

1980’li yıllardan başlayarak artan işsizlik, 2001 yılında yaşanan krizle Türkiye için önemli bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’de 2000 yılı öncesi işsizlik oranı ortalaması % 7,5 düzeyinde seyretmiştir. Ancak, 2001 Krizi ve ardından gerçekleşen 2009 Krizi, işsizlik oranlarının çift haneli rakamlara ulaşmasına yol açmıştır. Türkiye’de yaşanan krizler sonrası birçok işyeri kapanırken, kalan işyerleri çalışan sayısını azaltmak durumunda kalmıştır. Bu dönemlerde, büyüme oranları yüzde 6 civarında gerçekleşse de, enflasyonun yüksek olması, tasarruf ve yatırımların düşük kalması nedeniyle, istihdamda bir artışa yol açmamıştır. Diğer taraftan, Türkiye’de işgücü piyasalarına bakıldığında, arz ve talep uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır. İşverenler, üretimde çalıştırılmak üzere nitelikli teknik eleman sıkıntısı yaşarken, işgücü arz edenler, eğitim seviyesi arttıkça daha çok masa başı işlere yönelmektedir (www.mahfiogilmez.com/2018/03/issizlik, Erişim Tarihi: 11.10.2018). Bunların dışında, Türkiye’de işsizliğe yol açan yapısal nedenler de bulunmaktadır. Türkiye’de, nüfus artış hızına bağlı olarak, emek arzı emek talebinden fazladır. Bu durum özellikle son yıllarda genç işsizliğin artmasına yol açmaktadır. Türkiye’de, yüksek büyüme hızının sağlandığı dönemlerde, özellikle sermaye yoğun ileri teknoloji içeren ve ithalata bağımlı sektörlerde yaşanan büyüme nedeniyle, istihdam artışı sağlanamamıştır. Türkiye’de istihdam yaratacak yatırımlar, tasarrufların eksik olmasından düşük kalmaktadır. Yatırımlar için dış kaynak kullanımına gidilse de, kaynaklar iyi yönetilemediği için istihdam artışına dönüştürülememektedir (Şahin, 2006: 572-573).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TİCARİ AÇIKLIĞIN EKONOMİK ETKİLERİ EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. TİCARİ AÇIKLIĞIN İŞSİZLİK ve ENFLASYON DEĞİŞKENLERİ İLE İLİŞKİSİ

Ticari açıklık oranının yüksek olduğu ülkelerde, dış ticaretin, olumlu veya olumsuz etkileri söz konusu olabilmektedir. Ticari açıklığın makro değişkenler üzerindeki etkisi, birçok kez test edilmiştir. Özellikle, literatürde yapılmış birçok çalışmada, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise, Türkiye ekonomisinde, ticari açıklığın enflasyon ve işsizlik gibi makro değişkenler üzerinde bir etkisinin olup olmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, ihracattaki artışın, ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde istihdamı arttırarak, işsizlik oranlarını düşüreceği görüşündedir.

3.1.1. Ticari Açıklık ve İşsizlik Arasındaki İlişki

Ticari açıklığın, birçok gösterge üzerinde olduğu gibi, iş gücü göstergeleri üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Ticaretin serbest bırakılmasındaki amaç ihracatın büyüme üzerindeki payının arttırılmasıdır. Klasik teoride, iş bölümü ve uzmanlaşmanın optimal kaynak dağılımı oluşturarak üretimde etkinliği sağlayacağı ve büyümeyi tetikleyeceği görüşü hakimdir. Artan üretim, ihracat sektörlerinde gerçekleşiyor ise, bu sektörlerde firmalar daha yüksek karları hedefleyeceklerdir. Yüksek kar hedefi olan firmalar; yeni pazar arayışları, yeni sektörlerde üretime girişmek, mevcuttaki üretimi genişletmek adına yeni yatırımlarda bulunacaklardır. Üretimin geliştirilmesi ve ihracatlarını yükseltmek isteyen firmaların bu girişimi, istihdam alanında da bir artışa neden olacaktır. Yalnızca yeni yatırımların yapılmasını sağlamak tek başına yeterli olmamakla birlikte, aynı zamanda bu yatırımların istihdama olan katkısının da yüksek olması gerekmektedir. İstihdam

konusunda, ÷lkeye yapılan yatırımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları olması durumunda, istihdam için önem arz etmektedir. Özellikle az gelişmiş ÷lkelerde, doğrudan yabancı sermaye girişı, işsizlik oranlarını düşürecektir. Bunun yanında yabancı sermaye yatırımları, gittiği ÷lkede yeni teknolojiler içeren üretim yapısı nedeniyle, istihdam artışının yanında, ihtiyacı olan nitelikli işgücünün eğitimini de üstlenebilmektedir (Sandalcılar ve Yalman, 2012: 49-50).

Doğrudan yabancı yatırımların, işgücü piyasası üzerinde yaratmış olacağı olumlu etki, aynı zamanda ÷lkede gelir dağılımını da etkileyecektir. Ayrıca, yabancı yatırımcılar, ÷lkenin sahip olduğu nitelikli işgücünü kendine çekmek için, piyasanın üstünde ücretler ödemektedir (Sandalcılar ve Yalman, 2012: 50). Hecksher – Ohlin – Samuelson modeline göre, emek yoğun üretim yapısına sahip bir ÷lkede artan üretim, emeğin toplam talebini arttıracaktır (Hepaktan, 2016: 87). Bunun sonucunda istihdam artışı ile beraber reel ücretlerde de bir artış gerçekleşecektir. Sonuçta sermayenin nispi fiyatı düşecek ve üretim verimliliği beraberinde istihdam artışını getirecektir (Gül ve Kamacı, 2012: 24).

Ticari olarak dışa açıklık, işgücü piyasalarını olumlu etkileyebileceği gibi olumsuz etkiler de gösterebilir. Bir ÷lkede, ithalatın, üretime girdi sağlamak amacıyla mı yapıldığı yoksa tüketim malı olarak mı gerçekleştirildiği önemlidir. Ülkenin ithal ettiği mallara bakıldığında, mal ithalatının büyük bir kısmının ara ve yatırım mallarından oluşması, ithalatın tamamlayıcı ithalat olma özelliği taşıdığını gösterdiğinden istihdam üzerinde olumlu etki söz konusudur. Bir ÷lke ara malı değil de, mamul malı ithal etmekte ise, o ÷lkede istihdamı harekete geçirecek bir etki söz konusu olmayacaktır (Cenger ve Çütçü, 2018: 488).

Küresel dünyada, teknolojik gelişmelerin ve bilgi birikiminin önemi her geçen gün artmaktadır. Teknolojik gelişmeler, üretimin niteliğini değiştirmektedir. İleri teknoloji içeren üretim yapısına sahip yatırımlar, nitelikli işgücü talebini arttırırken aynı zamanda niteliksiz işgücüne olan talebi de azaltmaktadır. Böyle bir durumda yabancı sermaye yatırımlarının istihdam artışı sağlaması için, iş gücünün niteliğinin yükseltilmesi ve emek yoğun teknolojiye sahip olunması gerekmektedir. İşgücüne yatırım yapmayan ÷lkelerde, üretime yönelik geliştirilen yeni teknolojiler, işsizliğe yol açmaktadır. Üretim yapısı ne kadar değişirse değişsin, üretimde emek faktörüne olan ihtiyacın değişmeyeceği düşünülse de, ileri teknolojinin girdiği sektörlerde istihdam olumsuz etkilenebilir. Özellikle bu durum, niteliksiz işgücü yoğun bir ÷lke için dezavantaj oluşturacaktır. Ülkenin sahip olduğu işgücünün,

nitelikli işgücü olması durumunda, ticari açıklığın işsizlik üzerindeki etkisi olumlu olacaktır.

3.1.2. Ticari Açıklık ve Enflasyon Arasındaki İlişki

Esnek pazara sahip bir ülkede, enflasyonu kontrol altında tutmak için dış ticaret, bir araç görevi üstlenebilir. Enflasyon söz konusu olduğunda, ülkelerin toplam arz ve toplam talep yapılarının önemi artmaktadır. Bir ülkede yurt içi fiyatlar, o ülkenin toplam arz ve toplam talep dengesi ile belirlenir (Seyidoğlu, 2013: 57). Bu açıdan bakacak olursak, dış ticarete konu olan malın fiyatı da uluslararası arz talep piyasasında belirlenmektedir. Tüketicilerin bir mala olan talebini, yerli üretimin karşılaması her zaman mümkün olmayabilir. Mal arzının mal talebini karşılayamaması durumunda, fiyatlar genel düzeyinde gerçekleşen artışlar, enflasyonun oluşmasına yol açar. Ekonomik istikrarın sağlanması açısından, enflasyon ülkelerin kontrol altında tutması gereken bir sorundur (Ceyhan vd., 2016: 47). Yurt içinde, tüketicilerin gelirinde bir artış olduğunda ya da zevk ve tercihlerinde değişme olduğunda, belli bir malda talebin artışı veya azalışı söz konusu olabilir. Malın yurt içi üretimi, talep edilen miktarı karşılayamadığı kapalı ekonomi durumunda, yurt içi piyasasında malın fiyatında artışa yol açar. Ticari olarak dışa açık bir ülkede ise, yurt içi piyasalarında talebi karşılayamayan bir üretim açığı oluştuğunda, bu açık ithalat yolu ile giderilir. Dış ticarete konu olan malların fiyatı, uluslararası piyasada belirlendiği için sabittir. Uluslararası piyasada malın fiyatı sabitken, yurtdışında malın fiyatında artış olması ve ucuz malın yurtiçine ithali, yerli üreticiyi ucuz ithal mal karşısında fiyat düşürmek zorunda bırakır. Bu fiyat eşitleme mekanizması, enflasyonu azaltan etki gösterir. Kapalı bir ekonomide üretim, yalnız o ülke yerleşik kişileri için yapılır. Böyle bir ekonomide, üretimde yaşanan arz fazlası ya da talep daralması, iç fiyatları etkileyecektir. Ülkelerin dışa açık ticaret politikaları benimsemeleri, mala ilişkin pazarın genişlemesine neden olacaktır. Bir ülke, iç piyasasında mala olan talep düştüğü zaman, elinde oluşacak üretim fazlasını dış pazarlara ihracatını gerçekleştirerek, malın iç piyasada fiyatının düşmesini engelleyebilir. Diğer taraftan enflasyonun yüksek görüldüğü ülkede ise, ithal malın fiyatı aynı kalırken, malın ülke piyasasında fiyatının yükselmesi, talebi ithal malına kaydırır. Aynı zamanda, ihraç mallarının fiyatlarının yükselmesi, rekabet gücünü düşürür ve ihracatta düşüşe neden olur. Sonuçta, yüksek enflasyon oranlarına sahip

ülkelerde, dış ticaret dengesi olumsuz etkilenir. Düşük enflasyon, ülkeler için dış ticaret dengesini, ekonomik istikrarı, üretimi ve yatırımları olumlu etkileyerek büyümeyi desteklediği için tercih edilir.

Literatürde, ülke ekonomilerinde ticari olarak dışa açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur. Görüş birliği sağlanamasa da, çoğunlukla çalışmalar iki gösterge arasında negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Ticari açıklıkla gelen uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerin üretim maliyetlerini düşüreceği görüşü, enflasyonun düşük seviyelerde gerçekleşeceği beklentisini destekler (Güneş ve Korunur, 2013: 8).

Ticari olarak dışa açık ekonomilerde, genişleyici para politikaları uygulamalarının kontrollü yapılması ve dış ticaret politikalarının doğru yönetilmesi, enflasyonun düşük seviyelerde gerçekleşmesine yol açar.

3.2. TÜRKİYE'DE TİCARİ AÇIKLIĞIN ENFLASYON ORANI VE İŞSİZLİK ORANI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: VAR ANALİZİ (2005Q1-2018Q1)

Çalışmaya ilişkin literatür taraması verildikten sonra, değişkenlerin durağanlık sınavının analiz edildiği, standart birim kök testleri ve VAR analizi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ticari açıklık, işsizlik ve enflasyon ilişkisini açıklamakta kullanılan verilerin analizinden elde edilen sonuçlar açıklanmıştır.

3.2.1. Literatür Taraması

Türkiye için ticari açıklığın, Enflasyon ve işsizlik oranları ile ilişkisini analiz etmeden önce, ticari açıklık konusunda literatürde yapılan çalışmalar, Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Literatür Taraması

YAZAR	YIL	MAKALENİN BAŞLIĞI	METOD	SONUÇ
Ramazan Ekinci Osman Tüzün Fatih Ceylan Hakan Kahyaoglu	2017	Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz	Zamana Göre Değişen Parametrelili VAR (TVPVAR)	Çalışmada, dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki Avrupa Birliği üyesi Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İngiltere ile Türkiye için araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan Zamana göre değişen parametrelili VAR yöntemi, etki tepki fonksiyonlarıyla üye ülkelerin dışa açıklık oranlarıyla işsizlik oranları arasında bir asimetri olup olmadığını analiz etmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, Türkiye ve AB ekonomisi açısından özellikle kriz dönemlerinde değişkenlerin stokastik oynaklıklarının arttığı gözlemlenmiştir. AB ülkeleri için bir standart sapmalı dışa açıklık şokunun işsizlik oranları üzerindeki etkisi genellikle artış ve azalış yönünde olurken, Türkiye için 1996 yılından sonra azalış yönünde olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye için çıkan sonuçlar 1996 yılında Gümrük Birliğine girmiş olmasının yarattığı yapısal kırılmaya dayandırılmıştır. Sonuçta 1996 yılından sonra dışa açıklığın işsizliği doğrudan azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Bu bakımdan ihracat artışına yol açabilecek gelişmelerin işsizliği azaltıcı etkileri olabileceği vurgulanmaktadır.
Onur Ercan	2017	Türkiye’de Bölgesel Ticari Açıklık İşsizlik İlişkisi: Düzey 2 Bölgeleri İçin Panel Veri Analizi	Panel Veri Analizi	Bu çalışmada, Düzey 2 bölgesinde (26 bölge) reel ve nominal ticari açıklığın işsizlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmada, 2004-2014 dönemi verileri kullanılarak Türkiye’deki 26 istatistikî bölge kapsamına dış ticarete açıklığın işsizlik üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda ticari dışa açıklık ve işsizlik oranı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu gözlemlenmiştir. Nedensellik sınaması Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi ile yapılmış ve hem nominal hem de reel ticari açıklık endeksiyle işsizlik oranı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Vaida Pilinkiene	2016	Trade Openness, Economic Growth and Competitiveness. The Case of the Central and Eastern European Countries	Granger Nedensellik Testi ve VAR modeli	Pilinkiene çalışmasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ticari açıklığın ekonomik büyüme ve rekabet gücü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada 2000-2004 dönemine ait veriler yardımı ile korelasyon analizi, Granger Nedensellik testi ve VAR modeli yöntemleri kullanılarak 11 ülke için değişkenlerin etkiler test edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ticari olarak dışa açıklık ve GSYİH arasında bir ilişkinin olduğu ticari açıklığın büyümeyi pozitif etkilediği, GSYİH’nın da ticari dışa açıklık üzerinde uzun vadeli bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Rekabetçiliğin ise doğrudan ticari açıklıkla ilişkisi olmamakla beraber AR-GE, işgücü verimliliği gibi değişkenler üzerinden GSYİH olumlu etkilediği vurgulanmıştır.
Jamilah Idris Zulkornain Yusop Muzafar Shah Habibullah	2016	Trade Openness And Economic Growth: A Causality Test In Panel Perspective	GMM Dinamik Panel Veri Analizi	Çalışma Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ile gelişmekte olan ülkeler arasında 1977-2011 dönemi verilerini ele alarak 87 ülkede ticaret açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Çalışmaya göre ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. OECD ve gelişmekte olan ülkelerde ticari açıklığın artması ekonomik büyümeyi genişletmekte bu da söz konusu ülkeler için dış ticarete bağımlılığın önemini ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada ülkelere dışa açıklığın önemini göz önünde tutarak ekonomik politikalarını bu

				doğrultuda oluşturmaları tavsiye edilmiştir.
M. Said Ceyhan Ahmet Akpolat Mehmet Akif Peçe	2016	Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık Ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013)	ARDL Modeli	Bu çalışmada Kazakistan ekonomisi içi dışa açıklık ve enflasyon oranlarının ekonomik büyüme ile arasındaki ilişki 1994-2013 dönemine ait veriler kullanılarak ARDL modeli ile test edilmiştir. Ayrıca çalışmada değişkenlerin yönünü belirlemek için Toda-Yamamoto Granger nedensellik testinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, dışa açıklık değişkeni ile ekonomik büyüme değişkeni arasında pozitif ilişki olduğu enflasyonun ise ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda Kazakistan'da dışa açıklığı destekleyerek ekonomideki payını arttıracak politikaların izlenmesi ve enflasyon oranlarını büyümeyle olumsuz etkilemeyecek seviyelerde tutacak tedbirler alınması vurgulanmaktadır.
Christelle Luengu Mputu	2016	Terms of Trade, Trade Openness and Economic Growth in Sub-Saharan Africa	Panel Veri Analizi	Çalışmada 13 Sahra Altı Afrika ülkesinde ticaret hadleri, ticaret açıklığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1980-2011 yıllarına ait veriler yardımı ile 13 ülkede Sabit ve Rassal etki modellerini kullanarak analiz yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ticaret hadlerinin GSYİH üzerinde olumlu bir etkisi olduğu fakat ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Ticari açıklığın bu olumsuz etkisini gidermek için Sahra Altı Afrika'sındaki ülkelerin ticari açıklığın olumsuz etkisini gidermek için sadece birincil mallar yerine imalat ürünleri ile hizmetlerinin üretimi ve ihracatı konusunda uzmanlaşması gerektiği önerilmektedir.
Asiye Öznur Ümit	2016	Türkiye'de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı	Toda&Yamamoto Nedensellik Testi ve ARDL Modeline Dayanan Sınır Testi	Çalışmada, ticari açıklık ve finansal açıklığın ekonomik büyüme ile olan ilişkisi 1992:Q1-2014:Q4 dönemine ait veriler yardımıyla analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini Toda-Yamamoto nedensellik testi ile sınanmış olup analizi sonucunda ekonomik büyüme değişkeninden finansal açıklığa doğru, finansal açıklıktan ekonomik büyüme değişkenine doğru nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Finansal açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği görülse de finansal açıklık ülke içinde tasarrufları artırması büyüme üzerinde dolaylı olarak olumlu etki sağlayacağı vurgulanmıştır. Ticari açıklık değişkeni ve ekonomik büyüme arasında ise literatürün aksine pozitif bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir. Türkiye' nin ihracatında hammadde ve enerji ihtiyacının ithal girdiyle sağlanmasının ülkedeki cari işlemler dengesini bozmasının nedeniyle ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Çalışmada ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi için ülke ihracatı için gerekli kaynaklar konusunda dışa bağımlılığın azaltılması ülkenin dış ticarete diğer ülkelere karşı rekabet gücü artırılması gerektiği tavsiye edilmiştir.
Nurgül Topallı	2016	Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme	CADF Birim Kök Testi ve Emirmahmutoğlu& Köse (2011)	Çalışmada 1982-2013 yılları arasında BRICS ülkeleri ve Türkiye için ekonomik büyüme, ticari dışa açıklık ve doğrudan sermaye yatırımları, arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Tek tek ülkeler için farklı sonuçlar olmakla beraber çalışmanın bütününde göre ekonomik

		Arasındaki İlişki: Türkiye Ve Brics Ülkeleri Örneği		büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik olduğunu yani ekonomik büyümede meydana gelecek değişiklik doğrudan sermaye yatırımlarını etkileyecektir. Ekonomik büyüme ve ticari olarak dışa açıklık arasında ve ticari dışa açıklık ile doğrudan sermaye yatırımları arasında ise iki taraflı nedensellik ilişkisi söz konusudur. Buna göre ekonomik büyümenin artması ticari olarak dışa açılmayı arttıracak, ticari olarak dışa açılmakta ülkelerin ekonomilerini olumlu etkileyecektir. Aynı şekilde ülkeye doğrudan sermaye girişi ticari faaliyetleri arttıracak bu da ülkeye daha fazla doğrudan sermaye yatırımı çekecektir. Doğrudan sermaye yatırımlarının desteklenmesi ülkenin ekonomik büyüme için gerekli sermaye birikimi ve teknolojik alt yapı kaynaklarını ülkeye çekecektir. Sonuçta ülkelere ekonomi politikalarını gözden geçirirken ülkeye doğrudan sermaye yatırımının gelmesi ile sağlayacak düzenlemeler üzerinde durması önerilir.
Sehar Munir Hamid Hasan Malik Muhammad	2015	The Effect of Trade Openness on Inflation: Panel Data Estimates from Selected Asian Economies (1976-2010)	Panel Veri Analizi	Çalışmada seçilen Asya ekonomileri için 1976-2010 yıllarında enflasyon ve ticaret açıklığı arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmanın amacı, Romer'in hipotezini; reel tarım katma değeri, nominal döviz kuru, kişi başına gerçek gayri safi yurtiçi hasıla, para ve para benzeri, reel faiz oranı ve ticaretin dışa açık olmasıyla beş Güney Asya ve üç Güney Doğu Asya ekonomisi üzerinden incelemektir. Spesifik modelin sabit etkileri ve tesadüfi etkileri tahmini, seçilmiş Asya ekonomileri için, enflasyon ve ticaret açıklığı arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir. Sonuçlara göre Asya ülkelerinde Romer'in hipotezinin reddedildiği, enflasyon ve ticaret açıklığı arasında belirgin bir ilişki olmadığını göstermektedir. Enflasyonu etkileyen birçok faktör olduğu ve bunlardan bir kaçını modele eklendiğinde ticari açıklığın önemini yitirdiği ortaya konmuştur.
Aslı Seda Bilman	2014	Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma	Panel Veri Analizi	Çalışmada 1995-2011 dönemine ait veriler kullanılarak farklı gelir gruplarına sahip ülkelerde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin boyutları araştırılmaktadır. Panel veri analizinden yararlanılan çalışmada yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda Ortak İlişkili Etkiler Tahmini, yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda ise Panel Kendine Bağlı Gecikmesi Dağıtılmış Modeli (PARDL) kullanılmıştır. Veri alanını geniş tutmak amacı ile ticari açıklık ihracat, ithalat, ticaret hacmi ve yüksek teknolojlili mal ihracatı değişkenleri kullanılarak ölçülmüştür. Sonuçlara bakıldığında ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu gözlemlenmesinin yanında bu olumlu etkinin düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerin büyümelerini daha fazla etkilediği vurgulanmıştır.
Sami Özdi	2014	Türkiye'de Dışa Açıklığın Makro Ekonomik Etkileri	Johansen Eş-Bütünleşme Analizi	Bu çalışmada Türkiye'de dışa açıklığın makro ekonomik etkileri; dışa açıklık, enflasyon, işsizlik ve emek verimliliği değişkenleri yardımı ile analiz edilmiştir. Uzun dönemde yapılan analizlerde dışa açıklık değişkeni ile emek verimliliği arasında anlamlı pozitif bir

				ilişki söz konusudur. Dışa açıklık değişkeninde 1 birimlik artış emek verimliliğini yaklaşık 0.47 birim oranında artış meydana getirmektedir. Aynı zamanda dışa açıklık oranında 1 birimlik artış meydana geldiğinde enflasyon oranında yaklaşık 0.36 birim işsizlik oranında yaklaşık 0.25 birimlik düşüşe neden olmaktadır. Bu sonuçlara göre dışa açıklığın söz konusu değişkenler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır.
Fatih Kaplan Sevda Yapraklı	2014	The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis on Middle Income Countries	Panel Veri Analizi	Bu çalışmanın amacı, orta gelir düzeyine sahip 48 ülkelerde kurumların, ticari ve finansal anlamda dışa açıklık ile makroekonomik istikrarın(merkezi hükümet gelirlerinin milli gelirden aldığı pay) ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini analiz etmektir. 2002-2011 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada söz konusu ülkelerde değişkenlerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği fakat bu etkinin düzeyinin düşük olduğu gözlemlenmiştir.
Mehmet Mercan İsmet Göçer	2014	Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz	Pedroni (2004) Panel Eşbütünlük Analizi	Çalışmanın amacı, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme ve enflasyon ile ilişkisini analiz etmektir. 1990-2010 yıllarına ait verilerin kullanıldığı analizde ticari açıklığın ekonomik büyüme ve enflasyon üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi artırması ülkedeki alım gücünü yükseltirken enflasyonu da yükselttiği gözlemlenmiştir. Analiz edilen ülkelerin çoğunlukla petrol ve doğal gaz ihracatçısı olması vurgulanmış ülkelerin uzun vadede imalat sanayilerini geliştirmeleri tavsiye edilmiştir.
Muhsin Kar Şaban Nazlıoğlu Hüseyin Ağır	2014	Trade Openness, Financial Development and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis	Doğrusal Olan ve Doğrusal Olmayan Nedensellik Analizi	Çalışmada ticari açıklık ve finansal gelişmenin Türkiye’ de ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediği 1989-2007 aylık verileri kullanılarak doğrusal olan ve doğrusal olmayan modellerle yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışmada doğrusal olmayan yaklaşım sonuçlarına göre; ticari serbestleşmeden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu, ticari serbestleşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği aynı zamanda ekonomik büyümenin de finansal gelişmeyi olumlu etkilediği ve finansal gelişmenin ticari serbestleşmenin önünü açtığını gözlemlenmiştir. Doğrusal yaklaşım yönünden bakınca ise; ekonomik büyüme ile ticari serbestlik arasında çift yönlü nedensellik olduğu ve doğrusal olmayan modellerde olduğu gibi ekonomik büyümenin finansal serbestliği ve finansal gelişmenin de ticari serbestliği olumlu etkilediği gözlemlenmiştir.
Şahabettin Güneş Fatih Konur	2013	Türkiye Ekonomisinde Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz	Granger Nedensellik Testi	Türkiye için dışa açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmada 2000-2011 dönemine ait çeyrek verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda kısa dönemde dışa açıklıktan enflasyona doğru negatif yönde etkileyen bir nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Uzun dönemde ise değişkenler arasında çift yönlü ilişki olduğu vurgulanmıştır.

Mohammad Reza Lotfalipour Samaneh Montazeri Somayeh Sedighi	2013	Trade Openness and Inflation. Evidence from MENA Region Countries	Panel Veri Analizi	1990-2010 yılları arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri üzerinde dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ölçtüğü çalışmada, dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Bu tip ülkeler petrol üreticisi ülkeler olduğu için bu ülkelerdeki para otoritelerinin fiyatlar genel düzeyindeki değişikliklere karşı uygulayacakları politikaları geliştirmeleri gerektiği ayrıca belirtilmiştir.
Özlem Kader	2013	Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi		1990-2010 üç aylık veri seti kullanıldığı çalışmada dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Dışa açıklık olarak ticari açıklık ele alınmıştır. Koentegrasyon analizi sonucunda dışa açıklık ile GSMH arasında bir ilişki bulunmuştur. Analize göre dışa açıklık değerinde %1'lik artış GSMH' yı %0.27 arttırmaktadır. Aynı zamanda dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve olumlu bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Çalışmanın geneline bakıldığında ekonomik büyümede ve ya ticari açıklıkta meydana gelen olumlu etkiler büyümeyi her zaman pozitif etkileyeceği vurgulanmaktadır.
Ali Rıza Sandalcılar İlkay Noyan Yalman	2012	Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri	Granger ve Hsiao Nedensellik Johansen Koentegrasyon Analizi	1980-2010 dönemine ait veriler ile Türkiye'de ticari serbestleşmenin işgücü piyasaları arasındaki ilişki test edilmiştir. Dışa açıklık oranını temsilen dış ticaret hacminin GSMH içindeki payı ve işgücü piyasasını temsilen istihdam oranı veri olarak kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik analizi ile test edilmiştir. Nedensellik analizi sonuçlarına göre, Türkiye'de dışa açıklık oranı değişkeninden istihdam oranı değişkenine doğru, negatif yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmanın sonucuna göre, yazarlar Türkiye'de dış ticarete serbestleşerek, istihdam seviyesini yükseltmeye yönelik uygulanan politikaların yeniden gözden geçirilmesi önermişlerdir.
Hasan Alp Özel	2012	Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği	Granger Nedensellik Testi ve Var Modeli	Bu çalışmada 1991-2010 dönemine ait üçer aylık verilerden yararlanılarak ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyümeye üzerindeki etkisi test edilmiştir. Analiz sonuçlarında ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasındaki ilişki olumlu yönde olurken finansal açıklığın büyümeyi düşüren bir etkisi söz konusudur. Çalışmaya göre uzun vadede ticari açıklığın ekonomik büyümeyi yükselten etkisi finansal açıklığın ekonomik büyümeye üzerindeki olumsuz etkisinden daha düşük oranlarda kalmaktadır.
Mehmet Mercan İsmet Göçer Şahin Bulut Metin Dam	2012	The Effect of Openness on Economic Growth for BRIC-T Countries: Panel Data Analysis	Panel Veri Analiz	Gelişmiş ülkelerde 1980 – 2010 dönemi ve gelişmekte olan ülkelerde 1993 – 2010 dönemi dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişki LLC-IPS Panel Birim Kök Testleri ve Pedroni Panel Eşbütünlük Testleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ithalat ve ihracattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu gözlemlenmiştir
Ekrem Gül Ahmet Kamacı	2012	Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi	Panel Veri Analizi	Çalışmada 7 gelişmekte olan ülke ve 12 gelişmiş ülke için dış ticaret ile istihdam ilişkisi analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına baktığımızda gelişmiş ülkelerde ithalattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, işsizlikten ithalata doğru bir ilişki

				bulunmamaktadır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerde ihracat ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi analizinde, ihracattan işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ithalat ve ihracattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, işsizlikten ithalat ve ihracata doğru bir ilişki bulunmamaktadır.Çalışmaya göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ithalat ve ihracattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu gözlemlenmiştir.
Chrystol Thomas	2012	Trade Openness and Inflation: Panel Data Evidence For The Caribbean	Panel Birim Kök ve Ko-Entegrasyon Testi	Çalışmada 8 Karayip Ülkesine ait 1990-2009 dönemi verilerinden yararlanarak enflasyon ve ticari dışa açıklık arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre ticari dışa açıklık ile ortalama enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Ticari olarak dışa açılmak söz konusu ülkeler için dış risklere maruz kalacağı anlamına geldiğinden ülkelerdeki istikrar ortamına da zarar verebileceği vurgulanmıştır.
Burcu Kıran Burak Güriş	2011	Türkiye’de Ticari Ve Finansal Dışa Açıklığın Büyüme Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme	Sınır Testi Yaklaşımı ve Toda&Yamamoto (1995) Nedensellik Testi	Çalışmada Türkiye’de 1992-2006 dönemine ait çeyrek veriler yardımı ile dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan sınır testi sonuçlarına göre; ticari açıklıkta 1 birim bir artış meydana geldiğinde kısa dönemde yaklaşık 9 birim uzun dönemde ise 4 birimlik bir azalma meydana geldiği ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında her iki dönemde de bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir. Nedensellik analizlerine göre ise ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu görülürken finansal olarak dışa açıklıkla ekonomik büyüme arasında bir ilişki görülmemiştir. Çalışmaya göre Türkiye’ de dışa açılmanın genel literatürün aksine sonuçlanmasının dışa uyumlu bir finansal sistemin olmamasına ve ticari olarak ürettiği malların uluslararası alanda rekabet gücünün eksik olmasından kaynaklandığına Türkiye’ nin hedeflerine ulaşmak için bu eksikliklerin üstüne gitmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.
Jaewon Kim	2011	The Effects of Trade on Unemployment: Evidence From 20 OECD Countries	Panel Veri Analiz	Bu çalışmanın amacı, 20 OECD ülkesinde uluslararası ticaretteki artışın işsizlik oranını ne ölçüde etkilediğinin analiz etmektir. Değişkenlere ait veriler, 1961- 2008 dönemine ait 5 yıllık ortalamalar göre düzenlenmiştir. Bu çalışmaya sonuçlar literatürdeki çoğu çalışmanın aksine, yüksek gelirli ekonomilerden yapılan ithalatın toplam işsizliği artırabileceğini sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, toplam ticaret, toplam ithalat veya düşük gelirli ekonomilerden yapılan ithalat gibi diğer ticaret değişkenlerinin işsizlik üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dair net bir kanıt bulunamamıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlarda, toplam işsizliğin, daha az esnek istihdam koruması, yüksek işsizlik yardımları, güçlü sendikalar ile merkezi ücret pazarlığı gibi nedenlerden etkilendiğine ve işgücü piyasasına hakim kurumların etkinliğinin işsizlikle olan ilişkisinin incelenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.
Salih Türedi Metin Berber	2010	Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki	Johansen Eş-Bütünleşme Analizi	Çalışmada 1970-2007 yıllarına ait yıllık veriler yardımı ile finansal kalkınma ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Özel sektöre verilen yurtiçi

		İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz	Ve Var Modeli	kredilerin nominal gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ile finansal kalkınma değişkenini temsil ederken dış ticaret hacminin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ticari açıklığı temsil etmiştir. Uzun dönemde finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu Johansen-Juselius koentegrasyon testi ile ortaya konmuştur. Kısa dönemde ise ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusu iken finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu VAR analizi ile test edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerinde finansal kalkınmadan daha büyük bir etkisinin olduğu vurgulanmıştır.
Olusegun Omisakin Oluwatosin Adeniyi Ayoola Omojolaibi	2009	Foreign Direct Investment, Trade Openness and Growth in Nigeria	Toda-Yamamoto Nedensellik ve ADRL Sınır Testi	1970-2006 dönemine ait veriler kullanılarak Nijerya için ticari açıklık ve büyüme arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmada kısa dönemde ticari dışa açıklıktan büyümeye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi bulunduğu ve ticari açıklık ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.
H. Mehmet Taşçı S. Çağrı Esener Burak Darici	2009	The Effects of Openness on Inflation: Panel Data Estimates from Selected Developing Countries	Panel Veri Analiz	Türkiye'yi de kapsayan gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 1980 – 2006 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada dışa açıklık, döviz kuru ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerinin enflasyonu nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda dışa açıklığın, döviz kurunun, Kişi başına GSYİH ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının enflasyon üzerinde pozitif bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.
Satya Paul Andrew Marks	2009	Modelling Productivity Effects Of Trade Openness: A Dual Approach	-	Avustralya ekonomisinde 1968-1999 yılları arasında yıllık veriler ile imalat sanayi üzerinde ticari dışa açıklık ile toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, Avustralya'nın imalat 73 sanayinde ele alınan yıllarda dışa açıklık ile toplam faktör verimliliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Prabirjit Sarkar	2008	Trade Openness and Growth: Is There Any Link	Panel Veri Analizi	Çalışmada 1981 – 2002 dönemine ait az gelişmiş 51 ülkenin ele alındığı çalışmada ticari açıklığın kişi başına düşen GSYİH oranına etkisi incelenmiştir. Ticaret hacminin GSYİH' ya oranı ticari açıklık değişkeni olarak kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuca göre ticaret hacmi yüksek olan ülkelerde büyüme oranlarının da yüksek olduğu görülmüştür.
Muhsin Kar Osman Peker Muhittin Kaplan	2008	Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in The Long Term: The Case of Turkey	Johansen Eş-Bütünleşme Analizi	Bu çalışma ile Türkiye için 1963-2005 dönemine ait veriler kullanılarak ticari serbestleşme ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki bir etkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Zaman serisi ekonometri yönteminin kullanıldığı çalışmada ticari serbestleşmenin ve finansal serbestleşmenin Türkiye' de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucu ortaya konmuştur.
Sinem Yapar Saçık	2008	Ticari Açıklık ve Ekonomik	Granger Nedensellik	Çalışmada Türkiye'de 1980 sonrası izlenen dış ticaret politikalarının ekonomik büyümeye

		Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980 – 2006)	Testi Var Modeli	etkisi incelenmiştir. 1980-2006 yılları arasında ticari açıklık göstergesi olarak dış ticaret hacmi, fiziksel sermaye olarak makine teçhizat harcamalarının GSYİH içindeki payı ve beşeri sermayeyi temsilen liseye kayıtlı öğrencilerin toplam nüfus içindeki payı veri olarak kullanılmıştır. Nedensellik testi sonucuna bakacak olursak ticari açıklıktan gayri safi yurtiçi hasılaya tek yönlü ilişki olduğu diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı GSYİH üzerinde sadece ticari açıklığın etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak fiziksel ve beşeri sermayenin ticari açıklıktaki değişimin kaynağı olduğu ve ticari açıklığın ekonomik büyümeyi arttıracak yönde etkili olduğu ifade edilmiştir.
Serdar Kurt Metin Berber	2008	Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme	Var Modeli	1989-2003 dönemine ait çeyreklik verilerle Türk imalat sanayinde dış ticaretin büyüme ile verimlilik üzerindeki etkisi VAR modellemesi ile incelenmiştir. Yapılan analizde değişkenlerin kendi içindeki nedensellik ilişkisine bakacak olursak; büyüme ile ithalat arasında çift yönlü, ithalat ile ihracat ve ihracat ile büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur. Ayrıca açıklığı temsilen kullanılan 3 değişkenden büyümeye doğrudan nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Kriz dönemlerinde ithalat ve büyüme oranları düşerken 1989 yılı sonrasında ihracat ve ithalatın devamlı olarak yükselen bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. Çalışmaya göre ihracat artışının, yurtiçi üretimi ve üretimin verimliliğini arttıracığı söylenirken çalışmada dışa açılan ülkeler için ekonomik büyümenin olumlu olması içsel büyüme teorileri ile paralel bir sonucu ulaşıldığını vurgular.
Dong Hyeon Kim	2008	Trade, Growth and Income	-	Çalışmada 1960-2000 dönemine ait veriler yardımıyla 61 ülke için ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında dışa açıklığın ülkelerin gelir seviyelerine göre farklı etkiler gösterdiği görülmüştür. Yüksek gelir düzeyinde bulunan ülkelerde dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumlu iken düşük gelir düzeyinde bulunan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu gözlemlenmiştir.
Sevda Yapraklı	2007	Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama	Johansen Çok Değişkenli Eş-Bütünleşme Analizi Granger Nedensellik Testi	Türkiye’de açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2006 dönemine ait çeyrek veriler yardımı ile analiz edilmiştir. Analize sonucunda finansal dışa açıklık sabit tuttuğumuzda, ticari dışa açıklığı 1 birim arttırdığımızda ekonomik büyüme oranında 0,22 birim artış olduğu, ticari dışa açıklık oranını sabit tuttuğumuzda ise finansal dışa açıklıktaki 1 birim artışın büyüme ekonomik büyüme oranını 0,50 birim düşürdüğü gözlemlenmiştir. Buna göre ticari açıklık uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken finansal açıklık büyümeyi negatif etkilenmektedir. Diğer yandan Granger nedensellik testler sonucunda ekonomik büyüme ile ticari ve finansal açıklık arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu görülürken, ticari açıklıktan finansal açıklığa doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğu tespit edilmiştir.
Özgür Tonus	2007	Openness And Industrialization In	Granger Nedensellik	Tonus’un çalışmasında özellikle Gümrük Birliği sonrasında Türkiye ile Avrupa Birliği’

		Turkey After The Customs Union	Testi Johansen Eşbütünleşme Analizi	nin ticareti ve imalat sanayi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği ticaret hacminin GSYH'ya oranı, imalat sanayi üretiminin GSYH'ya oranı, özel sektör imalat sanayinde çalışanlar indeksi, özel sektör imalat sanayi verimlilik indeksi ve özel sektör gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH'ya oranı gibi değişkenlerin 1996 – 2006 dönemine ait çeyreklik verilerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucuna göre Türkiye ile AB ticaret hacmi ve imalat sanayinin GSYH içindeki oranı arasında tek yönlü bir ilişki vardır. Birliğe üye olduktan sonraki dönemde ticari serbestleşmenin ticaret hacminin artmasında olumlu etkisi olduğuna, imalat sanayinin GSYH içindeki oranının artmasında bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.
Utku Utkulu Hakan Kahyaoğlu	2005	Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?	Doğrusal Olmayan Zaman Serisi (TAR ve STAR) Modellemesi	Bu çalışmada 1990-2004 yılları verileri ile Türkiye ekonomisinin ticari ve finansal açıklığının büyüme üzerine ve kriz ortamına sürüklenmesindeki etkileri test edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda ülkedeki ekonomik rejim değişikliğini saptamak için Markow Rejim Değişim Modeli kullanılmıştır. Ticari açıklık oranı olarak dış ticaret hacminin GSUH'ya oranını ve finansal açıklık oranı olarak da ülkeye giren çıkan özel finansal akımların toplamının GSUH'ya oranı kullanılmıştır. Sonuçlara bakacak olursak finansal açıklığın ülkenin büyüme hızını yavaşlatan bir etkisi olduğu ve Türkiye’de ticari açıklığın kazandırdığı refahın finansal açıklığın büyüme üzerindeki negatif etkisi ile kaybettiği görülmektedir.
MinKyoung Kim Hamid Beladi	2005	Is Free Trade Deflationary?	-	62 ülke üzerinde dışa açıklıkla ortalama enflasyon arasındaki ilişkiyi ölçüldüğü çalışmada, bu ilişkinin yönünün gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında farklılık arz ettiğini belirtilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda gelişmiş ülkelerde dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif, gelişmekte olan ülkelerde ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca ülke merkez bankalarının bağımsızlık derecesinin ticari dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamada etkili olmadığı vurgulanmıştır.
Sara Onur	2005	Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki	Granger Nedensellik Testi	Çalışmaya göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisinde uygulanan finansal liberalizasyon ile büyüme ne yönde değiştiği araştırılmıştır. Değişkenlerin GSMH üzerindeki etkisini belirlemek adına kurulan model; finansal liberalizasyon GSMH' yı yüzde 7 azaltırken, finansal kalkınma yüzde 116 ve açıklığın ise yüzde 15 arttırdığı sonucunu vermiştir. Özetle finansal liberalizasyonun büyüme üzerinde negatif etkisi söz konusuysen ticari açıklığın ve yüksek oranda para arzındaki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı yönündedir.
Jang C. Jin	2004	On the Relationship Between Openness and Growth in China: Evidence from Provincial Time Series Data	Granger Nedensellik Testi	Çin’in 27 bölgesinde ve 1978-1998 yılları arasında büyüme ve açıklık ilişkisinin analiz edildiği çalışmada; Çin’ in doğusunda kalan illerde açıklık büyüme üzerinde önemli bir etki gerçekleştirmiştir. Çin’ in ada illerinin ise yabancı sermayeyi çekecek alt yapısının olmamasından açıklık ve büyüme arasında negatif bir etki bulunduğu ortaya konmuştur.

Utku Utkulu Durmuş Özdemir	2004	Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey?	Granger Nedensellik Testi	Kişi başına düşen reel GSYİH'nin bağımlı değişken olduğu çalışmada, fiziksel sermaye (reel gayri safi yurt içi toplam yatırım / kişi başına düşen reel GSYİH) beşeri sermaye (ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısı / toplam nüfus) ticari açıklık (ihracat + ithalat / kişi başına düşen reel GSYİH) olarak üç bağımsız değişken belirlenmiştir. Değişkenlerin zaman aralığı rejim değişikliğini de ortaya koymak açısından 1950-1980 ve 1980-2000 olarak analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmek için çok değişkenli eşbütünleşme testine başvurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin GSYİH' nin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır.
Ogujiuba Kanayo Kingsley Oji George Okechukwu Adenuga Adeniyi	2004	Is Trade Openness Valid for Nigeria's Long-Run Growth: A Cointegration Approach?	Var Modeli	Nijerya ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini 1980-2003 dönemi verileri ile test edildiği çalışmada uzun dönemde açıklık ve büyüme arasındaki ilişki Johansen-Juselius ko entegrasyon analiz ile test edilmiştir. Sonuçta açıklık ve büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, kontrolsüzce dışa açılmanın yurtiçi endüstriler için olumsuz sonuçlar doğuracağı tespit edilememiş olup, dizginlenememiş bir dışa açılma sürecinin yerel endüstriler açısından zararlı sonuçlara yol açabileceği de vurgulanmıştır.
Nihat Işık	2003	Dışa Açılma ve Para Politikasının Enflasyon Üzerindeki Etkileri	Birleştirilmiş Verilere Dayalı Analiz	Işık bu çalışmasında, Türkiye'nin de aralarında olduğu 42 ülkenin 1990-2000 dönemlerini kapsayan veriler ile dışa açıklığa bağlı olarak para politikasının enflasyon üzerindeki etkisi analiz etmiştir. Çalışmada dışa açıklık; (ithalat + ihracat)/GSYİH, ithalat/GSYİH ve Balassa & Bauwens (1988)'in elde edilen koruma etkinliği vekili ölçütü olarak üç farklı şekilde tanımlanmıştır. Birleştirilmiş verilere dayalı analizde parametreler sabit etki modeli yardımı ile tahmin edilmiştir. Çalışmada dışa açıklık derecesindeki artış geliştirmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göre para politikasının enflasyon üzerinde etkisinin daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Bunun nedeninin ise gelişmiş ülkelerdeki piyasaların istikrarlı oluşuna bağlamıştır ve geliştirmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ekonomik yapıyı göz önünde tutarak para politikalarını düzenlemeleri piyasalarına istikrarı sağlayacakları yönündedir.
Rafael Reuveny Quan Li	2003	Economic Openness, Democracy and Income Inequality An Empirical Analysis	OLS Yöntemi	Bu çalışmada 69 ülke için 1960-1996 yılları verileri ile ekonomik açıklığın(ticari açıklık, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy akımları) ve demokrasinin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini ile doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy akımları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, gelir eşitsizliği ile demokrasi ve ticari açıklık arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltılması için ticari açıklığın önemli olduğu vurgulanmıştır. Demokratik açıdan iyi durumda olan ülkelere gelir eşitsizliği oranı gerilediği görülürken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ise gelir eşitsizliğini olumsuz etkilediği görülmüştür.
Halit Yanıkkaya	2003	Trade Openness and Economic	Granger Nedensellik	Çalışmaya göre; ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini bu kadar basit

		Growth: A Cross-Country Empirical Investigation	Testi	açıklanamayacağı literatür genelinde ortaya konan sonuçların aksine ticaretin üzerindeki engellerin gelişmekte olan ülkeler için büyüme üzerindeki etkisinin negatif ve istatistiki açıdan önemli olduğu vurgulanmıştır.
Jang C. Jin	2003	Openness and Growth in North Korea: Evidence from Time Series Data	Granger Nedensellik Testi	Çalışmada dış dünyaya tamamen kapalı ekonomiye sahip Kuzey Kore' nin gayri safi milli hasılasındaki düşüşün ticarete serbestleşmeye gitmemesinden kaynaklandığı vurgulanır. 1953-1999 (savaş sonrası dönemi) yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada açıklık ölçütü olarak İthalatın GSMH oranını kullanılmış ve ticari açıklığın GSMH' yı pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Kuzey Kore' de ticaretin serbest olduğu yıllarda dış ticaretin büyümeyi teşvik ettiği sonucuna varılmıştır.
Georgios Karras	2003	Trade Openness And Economic Growth Can We Estimate The Precise Effect?	Panel Veri Analizi	İki farklı panel veri setiyle dış açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada İlk seride 56 ülke için 1951-1998 yılları verilerinin, diğer seride de 105 ülke 1960-1997 yılları verilerinin ele alındığı modellerde dış açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Analiz sonucunda dış açıklıkta yüzde 10' luk bir artışın meydana gelmesinin kişi başına GSYİH büyümesinde hemen hemen yüzde 0.25 oranında artıracığını gösteriyor.
David Greenaway Wyn Morgan Peter Wright	2002	Trade Liberalisation and Growth in Developing Countries	Panel Veri Analizi	Çalışmada, 73 gelişmekte olan ülke için 1979-1991 dönemine ait veriler yardımı ile tarife, kota, ihracat engelleri endeksi(Dean, Desai ve Riedel (1994)), teşvikleri ve döviz kurunun seyrini içeren endeks ile Sachs ve Warner'ın açıklık endeksini de içeren üç farklı endeks kullanılarak ticari serbestleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışma sonuçları ticari serbestleşmenin kişi başı reel GSYİH büyümesi üzerinde gecikmeli ve olumlu etkisi olduğu göstermektedir. Ayrıca çalışmada literatürde ticari serbestleşme ile ekonomik büyüme ilişkisindeki tutarsızlıkların sebepleri de sıralanmıştır.
Haishun Sun Ashok Parikh	2001	Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China	Panel Veri Analiz	Çin'in 29 bölgesini kapsayan çalışmada 1985-1995 yıllarına ait veriler ile yapılan analizde ekonomik büyüme üzerinde ihracat ve yabancı sermaye girişlerinin pozitif bir katkısı olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada ekonomideki büyümenin büyük oranda ticari açıklıktan kaynaklandığı üzerinde de durulmuştur.
Emmanuel Anoruo Yusuf Ahmad	2000	Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries	Johansen Eş-Bütünleşme Analizi	Ahmad ve Anoruo'nun 5 ülkeye yer verdikleri (Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland) çalışmada 1960-1997 yılları arasında Ekonomik büyüme ve dış ticaret payları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada ülkelerde dış açıklık ve ekonomik büyüme değişkenlerinin eş bütünleşik olduğu ve iki değişken arasında çift yanlı nedenselliğin var olduğu sonucuna varılmıştır.
Dipendra Sinha Tapen Sinha	2000	Openness, Investment and Economic Growth in Asia	Var Modeli	Çalışmada açıklık ve yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelenmek üzere 15 Asya ülkesinin 1950- 1992 dönemine ilişkin yıllık verilerinden yararlanarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. VAR (Vektör Auto Regressif Model) analizi kullanılan modelde

				GSYİH, açıklık değişkeni olarak ithalat ve ihracat toplamı, iç yatırımlar ve nüfus gibi değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Hong Kong, Çin, İran, Irak, İsrail, Myanmar, Pakistan ve Singapur ülkelerinde ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır. Çin, Japonya, Güney Kore, Hong Kong, Filipinler, Endonezya, İsrail, Ürdün, Singapur yerli üretimin katsayısının olumlu olduğu; nüfus değişkeninin katsayısının bazı ülkelerde olumlu etkilediği bazılarında etkisiz kaldığı sonucuna varılmıştır. Sonuçta GSYİH büyüme hızının açıklık ve yatırım oranları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.
Tapen Sinha Dipendra Sinha	1999	The Relation Between Openness and Economic: Postwar Evidence from 124 Countries	Granger Nedensellik Test	124 ülkenin için Açıklık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olup olmadığına bakılan çalışmada Phillips-Perron yöntemi ile birim kök içerip içermediklerine bakılmış daha sonra Granger nedensellik sınavında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Nedensellik testi sonucunda, 11 ülke için açıklık büyümesinden GSYİH büyümesine doğru Granger nedensellik olmadığı 18 ülke için GSYİH büyümesinden açıklık büyümesine doğru nedensellik olduğu ve 124 ülkeden 94'ü için ise açıklık ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır.
Mohsen Bahmani Oskooee Farhang Niroomand	1999	Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation	Johansen Nedensellik Analizi	1960-1992 dönemi verileri ile yapılan nedensellik araştırmasında 59 ülkeden oluşan örnekleme 19 için açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Sebastian Edwards	1998	Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?	Panel Veri Analizi	Edwards çalışmasında 93 ülkedeki toplam faktör verimliliği ve açıklık arasındaki ilişkiyi 1980-1990 yılları verileri ile analiz edilmiştir. Analizde finansal açıklığın büyümeyi negatif etkilediği ticari açıklığın bu negatifliğin etkilerini azaltan pozitif bir etkisi olduğuna ulaşılmış ve dış açıklığın ülkeler için toplam faktör verimliliğinin yüksek olduğu ve bunun büyümeyi hızlandırdığı sonucuna varılmıştır.
Ann Harrison	1995	Openness and Growth: A Time Series, Cross Country Analysis for Developing Countries	Panel Veri Analizi	Gelişmekte olan ülkelerde açıklık ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ticari serbestlik ölçütü olarak ticaret politikası ve döviz kuru politikaları üzerinden ulaşılan göstergeler, tarife ve tarife-dışı müdahale araçları kullanılarak hesaplanan serbestlik ölçütü, karaborsa primi göstergesi ve dış ticaret hacminin GSYİH' dan aldığı pay gibi değişkenlerin kullanılmıştır. Analizde dışa açılma ve büyüme arasındaki ilişkinin kullanılan açıklık ölçütlerine göre değişkenlik göstermesi ile birlikte dışa açılmanın büyüme üzerinde olumlu ancak zayıf etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
David Romer	1993	Openness and Inflation: Theory and Evidence	-	Bu çalışmada açıklık ve enflasyon arasında bir bağ olup olmadığı ortaya konmak istenmiştir. Ülke çapındaki veriler doğrultusunda açıklık ve enflasyon arasında güçlü ve sağlam negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Daha açık ekonomilerde ortalama enflasyon oranlarının da daha düşük olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkeler dışında ekonomik işbirliğinin ve entegrasyonların ülkeler için olumlu olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.2. Uygulanan Yöntem ve Veriler

Bu çalışmada, Türkiye’de 2005:Q1-2018:Q1 dönemleri arasında ticari açıklığın, işsizlik oranı ve enflasyon oranı üzerindeki etkisi test edilmektedir. Modele kontrol değişken olarak, dış ticaret haddi ve büyüme değişkenleri de eklenmiştir. Ticari açıklık değişkeni, dış ticaret hacminin(ihracat+ithalat) gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranı, enflasyon oranı ve GSYH çeyrek dönemlik verileri, T.C. Merkez Bankası’nın resmi internet sitesinden; ihracat ve ithalat verileri ile dış ticaret haddi verileri, Türkiye İstatistik Kurumu’nun resmi internet sitesinden alınmıştır. Ayrıca modelin anlamlılığını sağlamak için, kontrol değişken olarak, büyüme ve dış ticaret hadleri değişken olarak eklenmiştir. Modeldeki tüm seriler, hareketli ortalama yöntemi kullanılarak, mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmıştır. Tablo 15’te, çalışmaya dahil edilen değişkenlere ait bilgiler verilmiştir.

Tablo 15: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Karakteristik Bilgileri

Değişkenler (2005Q1 - 2018Q1)	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
Ticari Açıklık Oranı	TA	(İhracat+İthalat)/GSYH(cari)	TÜİK*
İşsizlik Oranı	ISO	Yıllık Yüzde Değişim	TCMB**
Enflasyon Oranı	ENF	2003=100 sabitlemesi Kapsamında Çeyrek Dönemlik Tüketici Fiyat Endeksi	TCMB**
Büyüme	GSYH	Zincirlenmiş Fiyatlarla	TCMB**
Dış Ticaret Hadleri	DTH	İhraç malı fiyat endeksi/İthal malı fiyat endeksi	TÜİK*

*TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

**TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Zaman serileri ile yapılacak çalışmada, serilerin gelecek dönem bilgisi hakkında güvenilir sonuçlar vermesi önemlidir. Bu nedenle, öncelikle serilerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Zaman serisinin, her dönemde aldığı değerinin, kendinden önceki dönemlerde aldığı değerle regresyonunun bulunup bulunmadığı yani durağan olup olmadıkları belirlenmelidir. Aralarında regresyon ilişkisi bulunan

seriler, durağan olmayan serilerdir. Durağan olmayan serilerle kurulan model, gerçeği yansıtmayan sonuçlar vermektedir. Değişkenlerin durağanlık düzeyleri, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips- Perron birim kök sınaması ile araştırılarak, durağanlık seviyesi belirlenmiştir(Tarı, 2005: 393-394). Serilerin aynı düzeyde durağan olması durumunda değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için, Johansen eşbütünleşme analizi ve değişkenlerin aralarındaki ilişkilerinin açıklanması için Granger Nedensellik analizi kullanılmıştır.

Çalışmada, ticari açıklığın, enflasyon oranı ve işsizlik oranı değişkenleri üzerinde meydana getirdiği etkiyi açıklamak için, VAR (Vektör Otoregresyon) modeli kullanılmıştır. Ayrıca, VAR modeli analizinden hareketle elde edilen etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizi sonuçları değerlendirilmektedir.

3.2.3. Uygulama Bulguları

Modellere ilişkin ekonometrik sonuçları; Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Testi, Vektör Otoregresif (Vector Autoregression (VAR)) Modeli, Varyans Ayrıştırması ve Etki-Tepki Analizi başlıkları altında verilmektedir.

3.2.3.1. Birim Kök Testi

Zaman serilerinin, her dönemde aldığı değer, bir önceki dönemde aldığı değeri ile arasında regresyon ilişkisinin olması, yani zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olması gerekmektedir. Zaman serisi analizlerinde, durağan olmayan serilerle tahmin edilen modellerle çalışıldığında, sahte regresyon sorunu ile karşılaşılır. Bu sebeple serilerin durağanlaştırılması gerekmektedir (Tarı, 2005: 393-394). Bu çalışmada, zaman serilerinin durağanlık analizi, “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (ADF) ve Philips-Peron (PP) birim kök testleri kullanılarak yapılmıştır. Analizde, elde edilen ADF-t istatistiği ile MacKinnon kritik değerleri arasında karşılaştırma yapılır. ADF-t istatistiği mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinden büyükse serinin durağan olduğu, ADF-t istatistiği mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinden küçükse serinin durağan olmadığı sonucuna varılır. Serilerin durağan olmadığı durumda, serinin durağanlığı sağlanıncaya kadar serinin farkı alınmalıdır (Karaca, 2003: 249).

Tablo 16: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	AugmentedDickey – Fuller Test İstatistiği		Phillips Peron Test İstatistiği	
		Sabit	Sabitli ve Trendli	Sabit	Sabit ve Trendli
		t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği
Düzye değerler	LTA	-2.90	-3.18	-2.55	-2.80
	LENF	-1.24	-1.05	-2.83	-2.87
	LISZ	-2.71	-2.71	-2.00	-1.96
	LGSYH	0.07	-1.98	0.17	-1.97
	LDTH	-2.04	-2.21	-1.91	-2.07
Birinci farklar	LTA	-5.94	-5.89	-5.85	-5.80
	LENF	-9.24	-9.30	-8.50	-8.79
	LISZ	-4.80	-4.75	-4.10	-4.07
	LGSYH	-7.52	-7.49	-7.52	-7.50
	LDTH	-5.45	-5.40	-5.42	-5.40
	Kritik Değerler				
	%1	-3.565430	-4.148465	-3.562669	-4.144584
	%5	-2.919952	-3.500495	-2.918778	-3.498692
	%10	-2.597905	-3.179617	-2.597285	-3.178578

Not1: ADF Testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki MacKinnon (1996) kritik değerlerini ifade etmektedir.
Not2:PP Testi kritik değerleri %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki MacKinnon (1996) kritik değerlerini ifade etmektedir.

ADF ve PP Birim kök testine ilişkin hipotezler aşağıdaki verilmiştir:

H_0 : Seri durağan değildir (birim kök içermektedir).

H_1 : Seri durağandır (birim kök içermemektedir).

Tüm değişkenlerin durağanlık sınamasına, ADF ve PP test sınaması yapılarak bakılmıştır. ADF ve PP test istatistikleri kritik değerleri, düzey değerlerinde kritik değer istatistiklerinden küçüktür. Yani değişkenler, düzey seviyesinde durağan değildir. Tüm değişkenlerin birinci farkları alındığında, test istatistikleri kritik değer istatistiklerinden mutlak değer olarak büyük olduğu için, alternatif hipotez kabul edilmektedir. Birim kök testi analizi sonucunda değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Bu nedenle, değişkenlere fark işlemi uygulanarak modele dahil edilmiştir.

Verilerin birinci farkları alınca durağan olması sebebiyle, eşbütünleşme testine geçilmiştir. Değişkenlerin eşbütünleşme testi yapılmadan önce, değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak VAR modelleri kurulmuş ve Akaike (AIC), FBE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri yardımıyla uygun gecikme sayısı belirlenmiştir.

Tablo 17: VAR Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	216.0702	NA	1.25e-10	-8.615111	-8.422068	-8.541871
1	448.8366	408.5287	2.61e-14	-17.09537	-15.93711*	-16.65593
2	476.5193	42.93646	2.41e-14	-17.20487	-15.08140	-16.39923
3	503.8872	36.86286	2.39e-14	-17.30152	-14.21283	-16.12967
4	553.5591	56.76795*	1.03e-14*	-18.30854*	-14.25463	-16.77049*

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu
LR: sequential modified LR test statistic
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Tablo 17’de görüldüğü üzere, Modelde LR: sequentialmodified LR test statistic, FPE: Final prediction errorve, AIC: Akaike information criterion ve HQ (Hannan-Quinn Bilgi Kriteri) bilgi kriterlerinin önerdiği 4 gecikmeli modeli benimsenmiştir.

3.2.3.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan zaman serilerinde, serilerin durağan hale getirilmesi için fark işlemi uygulanmaktadır. Serilere uygulanan bu fark işlemi, değişkenler arası uzun dönem bilgisinin kaybolmasına yol açmaktadır. İki veya daha fazla değişkenin, uzun dönemde birlikte hareket edip etmedikleri, eşbütünleşme testleri ile analiz edilmektedir. Eşbütünleşme analizi, durağan olmayan serilerin de durağan doğrusal kombinasyonlarının olabileceğini ve seriler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin var olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, durağan olmayan iki zaman serisi aynı dereceden bütünleşik ise, iki seri arasında bir eşbütünleşme olabilir ve aralarındaki regresyon yanıltıcı olmaz (Tarı, 2005: 405-406).

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığı, Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) tarafından geliştirilmiş, Johansen eşbütünleşme analizi ile yapılmaktadır (Sandalcılar ve Yalman, 2012: 58). Johansen metodunda, koentegrasyon sergileyen vektörlerin sayısını bulmak için, Trace (iz) ve Max-Eigen (maksimum özgül değer) test istatistikleri kullanılmaktadır. Johansen-Juselius testinde, en çok r kadar koentegrasyon ilişkisi sergileyen vektörün olduğu şeklindeki sıfır hipotezi ve sıfır hipotezine karşılık r+1 alternatif hipotezi test edilmektedir. Trace ve Max-Eigen test istatistikleri, kritik değerden büyük ise sıfır hipotezi

reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir. Yani modelde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Testlerde kullanılacak özel kritik değerler, Osterwald-Lenum' da (1992) verilmiştir (Güneş, 2005: 132).

Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleri, sadece bu seriler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilir (Peseran vd.,2001: 290).

Seriler arasında eş bütünlemenin varlığı ile ilgili hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Eş-bütünleşmenin varlığı ve eş-bütünleşme vektör sayısını belirlemek amacıyla elde edilen test sonuçları, Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Trace İstatistiğine göre Koentegrasyon testi				
Hipotezler	Özdeğer	Trace İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Yok *	0.713280	134.0907	79.34145	0.0000
En fazla 1 *	0.506317	74.12678	55.24578	0.0005
En fazla 2 *	0.415049	40.24544	35.01090	0.0126
En fazla 3	0.255454	14.50649	18.39771	0.1611
En fazla 4	0.007212	0.347444	3.841466	0.5556
MaxEigene İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi				
Hipotezler	Özdeğer	Max-Özdeğer İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık
Yok *	0.713280	59.96391	37.16359	0.0000
En fazla 1 *	0.506317	33.88135	30.81507	0.0204
En fazla 2 *	0.415049	25.73895	24.25202	0.0316
En fazla 3	0.255454	14.15905	17.14769	0.1294
En fazla 4	0.713280	59.96391	37.16359	0.0000

Tablo 18'de yer alan Johansen eşbütünleşme testi sonucunda, hesaplanan Trace ve Max-Eigen istatistikleri, kritik değerlerden büyük olduğu ve 0.05 olasılık düzeyinde birden fazla vektör varlığı görüldüğü için, H_0 hipotezi red edilmektedir. Yani, ticari açıklık, enflasyon, işsizlik, büyüme ve dış ticaret serileri arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmaktadır. Seriler arasında bir adet eş bütünleşik vektörün bulunması, hata düzeltme mekanizması yardımı ile modelin tahmin edilmesini gerektirmektedir.

Normalleştirilmiş eşbütünleşik denklem, aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$TA = -2.04541 + 0.59ISZ - 0.08ENF - 0.40GSYH + 0.52DTH$$

Uzun dönemde enflasyon oranında meydana gelen bir birimlik artış, ticari açıklığı % 0,08 oranında düşürmektedir. İşsizlik oranında meydana gelen artış, ticari açıklığı % 0,59 oranında arttırmaktadır. GSYH'da meydana gelecek bir birimlik artış, ticari açıklığı yaklaşık % 0,40 azaltırken, dış ticaret haddinde meydana gelecek bir birimlik değişme ticari açıklığı % 0,52 oranında arttırmaktadır.

Ayrıca çalışmada, işsizlik oranı ve enflasyon oranının bağımlı değişken olduğu durumda eşbütünleşme testi yapılarak, normalleştirilmiş eşbütünleşik denklemleri kurulmuştur. Burada ulaşılmak istenen değişkenlerin uzun dönemde karşılıklı pozitif ya da negatif etkisinin ortaya konulmasıdır.

$$ISZ = -3.465986 + 1.69TA - 0.14ENF - 0.67GSYH + 0.87DTH$$

Uzun dönemde ticari açıklık oranında meydana gelen bir birimlik artış, işsizlik oranını 1,69 oranında arttırmaktadır. Enflasyon oranında meydana gelen bir birimlik artış, işsizlik oranını 0,14 oranında düşürmektedir. GSYH'da meydana gelen bir birimlik artış, işsizlik oranını 0,67 oranında azaltmaktadır. Son olarak, dış ticaret haddi değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış, işsizlik oranını, 0,87 oranında arttırmaktadır.

$$ENF = 24.20077 - 11.83TA - 6.98ISZ + 4.68GSYH - 6.10DTH$$

Uzun dönemde ticari açıklık oranında meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranını (-)11,83 oranında düşürmektedir. İşsizlik oranında meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranını (-)6,98 oranında düşürmektedir. GSYH'da meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranını 4,68 oranında arttırmaktadır. Dış ticaret haddi değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranını, (-)6,10 oranında azaltmaktadır.

Seriler arasında eşbütünleşme olması, aralarında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ifade etmektedir. Uzun dönemde dengeye ulaşamayan serilerin dengeye ulaşması için bir mekanizma oluşturulmaktadır. Engle ve Granger (1987)

tarafından geliştirilen Hata Düzeltme Mekanizması (Error-Correction Mechanism, ECM), eşbütünleşik serilerin uzun dönem dengesinden sapmasını ve her dönem sapmaların ortalamaya nasıl yaklaştığını göstermektedir. Ayrıca, serilerin kısa dönem değerleri ile uzun dönem değerleri arasında bağ kuran Hata Düzeltme Mekanizması, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizinde de kullanılmaktadır. Hata düzeltme mekanizması değerinin pozitif olması, dengeden uzaklaştığını gösterirken; negatif çıkması ise, sapmanın uzun dönemde dengeye yaklaştığını göstermektedir (Tarı, 2005: 417-418).

Tablo 19: Vektör Hata Düzeltme Modeli

Hata Düzeltme	D(LTA)	D(LISZ)	D(LENF)	D(LGSYH)	D(LDTH)
CointEq1	0.318208	-0.905995	0.472101	-0.079880	-0.134967
	(0.37206)	(0.18238)	(0.96185)	(0.14574)	(0.10946)
	[0.85525]	[-4.96755]	[0.49083]	[-0.54809]	[-1.23301]

Çalışmaya, ticari açıklığın bağımlı değişken olduğu denklemlerle devam edilmiştir. Denklemle ilişkin hata düzeltme sonuçları, Tablo 19’da verilmiştir. Tablo 19’da verilen hata düzeltme mekanizması sonuçlarına bakıldığında, en az bir değişkenin hata düzeltme terimi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu için, hata düzeltme modeli anlamlıdır. Yani, hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır ve kısa dönemde meydana gelen sapmalar, sonraki dönemde ya da dönemlerde dengeye gelecektir.

3.2.3.3. Granger Nedensellik Testi

Zaman serisi analizlerinde, değişkenler arasındaki sebep sonuç ilişkisi, nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Değişkenler arasında bir ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla, Granger (1996) tarafından kullanılan ve daha sonra geliştirilen Granger nedensellik testi yapılmıştır. Granger nedensellik analizinde, tüm serilerin durağan olması gerekmektedir. Fakat, serilerin aynı düzeyde durağan olması şartı aranmamaktadır (Enders, 1995: 327, Tarı, 2005: 419).

Granger nedensellik testinde, modeldeki bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin anlamlılığına göre yorumlar yapılır. X ve Y gibi iki değişken arasında,

Y değeri, X değişkeninin geçmiş dönem değerleri ile tahmin edilebiliyorsa, X değişkeninden Y değişkenine doğru bir Granger nedensellik ilişkisi olduğu hipotezi kabul edilir. Yani, X, Y'nin Granger nedenidir ve $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir (Granger,1969: 424-438). Granger 1969 nedensellik testi denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$X_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + u_t \quad (4)$$

H_0 : X, Y'nin Granger nedeni değildir.

H_1 : X, Y'nin Granger nedenidir.

3 ve 4 nolu denklemlerde, değişkenlerin hata terimleri arasında bir ilişki olmadığı ve gecikme sayılarının eşit kabul edildiği varsayılır. Test sonucu tahmin edilen F testi sonucu, F testi tablo değerinden büyükse, sıfır hipotezi red edilmektedir. Yani X, Y'nin Granger nedenidir alternatif hipotezi kabul edilir. Granger nedenselliğinde; Y ile X arasında tek yönlü nedensellik, çift yönlü nedensellik ilişkisi olabileceği gibi, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı da söylenebilir (Tarı 2005: 419-421).

Aralarında eşbütünlük bulunan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine ait analiz sonuçları, Tablo 20'de gösterilmektedir.

Tablo 20: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı değişken: LTA			
Dışlanan	Ki-kare	sd	olasılık
LISZ	11.93574	4	0.0178
LENF	6.647741	4	0.1557
LGSYH	14.60098	4	0.0056
LDTH	11.46108	4	0.0218
GENEL	41.13179	16	0.0005
Bağımlı değişken: LISZ			
Dışlanan	Ki-kare	sd	Olasılık
D(LTA)	18.70866	4	0.0009
D(LENF)	27.07364	4	0.0000
D(LGSYH)	38.81666	4	0.0000
D(LDTH)	9.758101	4	0.0447

All	84.84604	16	0.0000
Bağımlı değişken: LENF			
Dışlanan	Ki-kare	sd	Olasılık
D(LTA)	0.658170	4	0.9564
D(LISZ)	1.153596	4	0.8857
D(LGSYH)	3.492187	4	0.4791
D(LDTH)	1.801593	4	0.7722
All	12.18315	16	0.7313
Bağımlı değişken: LGSYH			
D(LTA)	0.931139	4	0.9201
D(LISZ)	14.03498	4	0.0072
D(LENF)	13.48793	4	0.0091
D(LDTH)	14.82387	4	0.0051
All	40.35527	16	0.0007
Bağımlı değişken: LDTH			
D(LTA)	6.646635	4	0.1558
D(LISZ)	4.026275	4	0.4025
D(LENF)	6.892078	4	0.1417
D(LGSYH)	3.690181	4	0.4496
All	23.33304	16	0.1051

Tablo 20’de değişkenler arasında kısa dönem ilişkinin yönünü belirlemek için yapılan Granger nedensellik testi sonuçları verilmektedir. Nedensellik analizi sonuçlarına bakıldığında; ticari açıklığın bağımlı değişken olduğu denklem için granger nedensellik sonuçları; işsizlikten, GSYH’den ve dış ticaret hadlerinden ticari açıklığa doğru bir nedensellik bulunmaktadır. İşsizliğin bağımlı değişken olduğu modelde; tüm değişkenlerden işsizliğe doğru granger nedensellik olduğu tespit edilmiştir Enflasyonun bağımlı değişken olduğu modelde; değişkenlerden enflasyona doğru nedenselliğe rastlanmamıştır. GSYH’nın bağımlı değişken olduğu modelde, işsizlik oranından, enflasyon oranından ve dış ticaret haddinden GSYH’ya doğru bir nedensellik görülmektedir. Dış ticaret haddinin bağımlı değişken olduğu modelde ise; değişkenlerden dış ticaret haddine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Sonuçta; ticari açıklık ve işsizlik arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır, yani ticari açıklık işsizliği etkilerken, işsizlik oranı da ticari açıklığı etkilemektedir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi red edilememiş, enflasyon oranı ve ticari açıklık değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca, GSYH ve DTH değişkenlerinden ticari açıklığa tek yönlü nedensellik vardır. Bu durumda, büyüme

ve dış ticaret hadlerinde ortaya çıkacak değişimler, ticari açıklığı olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

Şekil 1: Granger Nedensellik Test Sonuçları

3.2.3.4. Vektör Otoregresif (Vector Autoregression (VAR)) Modeli

Makro ekonomik modellerde kullanılan değişkenlerin, içsel veya dışsal olup olmadığının bilinmediği durumlarda, VAR modelleri kullanılmaktadır. VAR modelleri, Sims (1980) tarafından, eş anlı denklem modeline alternatif olarak geliştirilmiştir. Sims (1980), eş anlı denklem sistemlerinde değişkenlerin içsel veya dışsal ayrımını eleştirerek, tüm değişkenleri içsel olarak kabul etmektedir (Gujarati, 2004:852, Tari, 2005: 433-434). Var modeli analizi, bir öngörü modeli olmakla birlikte, yapısal analizlerin yorumlanmasında kullanılmaktadır. VAR modelleri, sistemdeki tüm değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer aldığı çok boyutlu doğrusal modellerdir (Temurlenk, 1998: 56). Y ve X değişkeni için basit bir VAR modeli,

$$Y_t = a_{1+} \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} X_{t-i} + u_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \theta_{1+} \sum_{i=1}^p \lambda_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_{2i} X_{t-i} + u_{2t} \quad (6)$$

şeklinde ifade edilir.

Modele ilişkin 5 ve 6 No'lu denklemlerde görüldüğü üzere, (u_t) hata terimi ve (p) gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Denklem sağ tarafında, değişkenlerin kendi gecikmeli değerleri yer almaktadır ve VAR modellerinde yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama olmaksızın tüm değişkenler içsel olarak kabul edilmektedir (Tarı, 2005: 433-434).

Serilere ilişkin tahmin edilen VAR Modeli, Tablo 21'de tahmin edilmiştir.

Tablo 21: VAR Modeli Sonuçları

	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
LTA(-1)	0.282789 (0.20469) [1.38157]	0.031980 (0.14051) [0.22760]	0.986008 (0.60693) [1.62459]	-0.209164 (0.09452) [-2.21291]	-0.038247 (0.06456) [-0.59241]
LTA(-2)	0.016796 (0.24992) [0.06721]	-0.041116 (0.17156) [-0.23966]	0.521590 (0.74104) [0.70386]	-0.073953 (0.11541) [-0.64081]	0.058232 (0.07883) [0.73871]
LTA(-3)	-0.277971 (0.24089) [-1.15392]	0.022647 (0.16537) [0.13695]	-0.422049 (0.71429) [-0.59087]	-0.031778 (0.11124) [-0.28567]	0.136928 (0.07598) [1.80209]
LTA(-4)	0.318313 (0.20629) [1.54307]	-0.181749 (0.14161) [-1.28345]	0.119076 (0.61167) [0.19467]	0.027807 (0.09526) [0.29192]	-0.159193 (0.06507) [-2.44661]
LISZ(-1)	-0.406732 (0.28017) [-1.45175]	1.193450 (0.19233) [6.20531]	0.643459 (0.83074) [0.77456]	-0.346958 (0.12938) [-2.68180]	-0.039807 (0.08837) [-0.45046]
LISZ(-2)	1.010121 (0.38429) [2.62855]	-1.144014 (0.26380) [-4.33660]	-1.059657 (1.13948) [-0.92995]	0.427750 (0.17746) [2.41045]	0.143118 (0.12121) [1.18071]
LISZ(-3)	-1.217391 (0.36598) [-3.32638]	1.097321 (0.25124) [4.36769]	1.135799 (1.08519) [1.04663]	-0.455711 (0.16900) [-2.69649]	-0.025959 (0.11544) [-0.22487]
LISZ(-4)	0.554952 (0.19835) [2.79784]	-0.435887 (0.13616) [-3.20124]	-0.950780 (0.58814) [-1.61659]	0.286864 (0.09159) [3.13192]	-0.079238 (0.06256) [-1.26651]
LENF(-1)	0.033355 (0.05917) [0.56370]	-0.035383 (0.04062) [-0.87107]	0.421737 (0.17546) [2.40366]	-0.030115 (0.02732) [-1.10212]	-0.014416 (0.01866) [-0.77237]
LENF(-2)	-0.183162 (0.06775) [-2.70360]	0.130184 (0.04651) [2.79924]	0.164027 (0.20088) [0.81653]	-0.067188 (0.03128) [-2.14765]	0.024782 (0.02137) [1.15973]
LENF(-3)	0.054385 (0.06608) [0.82299]	-0.110167 (0.04536) [-2.42852]	-0.421827 (0.19595) [-2.15277]	0.062107 (0.03052) [2.03525]	0.046828 (0.02084) [2.24662]
LENF(-4)	0.111988 (0.06444) [1.73781]	0.070033 (0.04424) [1.58309]	-0.075079 (0.19108) [-0.39292]	0.019526 (0.02976) [0.65617]	-0.045257 (0.02033) [-2.22651]
LGSYH(-1)	0.841959 (0.44905) [1.87498]	-1.016521 (0.30826) [-3.29760]	1.070612 (1.33151) [0.80406]	0.663817 (0.20736) [3.20125]	-0.098729 (0.14164) [-0.69704]
LGSYH(-2)	0.458261 (0.51264) [0.89393]	0.158063 (0.35191) [0.44915]	-2.592809 (1.52006) [-1.70573]	0.335052 (0.23673) [1.41536]	0.163216 (0.16170) [1.00939]
LGSYH(-3)	0.563972	-0.261031	0.249466	0.180581	-0.160143

	(0.55451)	(0.38066)	(1.64421)	(0.25606)	(0.17490)
	[1.01706]	[-0.68574]	[0.15172]	[0.70523]	[-0.91560]
LGSYH(-4)	-1.695062	1.203965	0.992276	-0.069261	0.103376
	(0.47409)	(0.32545)	(1.40575)	(0.21892)	(0.14954)
	[-3.57543]	[3.69941]	[0.70587]	[-0.31637]	[0.69130]
LDTH(-1)	-0.917057	0.138455	-0.241034	-0.197101	0.994619
	(0.64935)	(0.44576)	(1.92544)	(0.29986)	(0.20482)
	[-1.41226]	[0.31060]	[-0.12518]	[-0.65731]	[4.85605]
LDTH(-2)	-0.196088	-0.496196	1.594291	-0.715363	0.007474
	(0.84937)	(0.58307)	(2.51851)	(0.39222)	(0.26791)
	[-0.23086]	[-0.85101]	[0.63303]	[-1.82389]	[0.02790]
LDTH(-3)	-0.979641	0.992529	1.830554	0.190929	0.309833
	(0.92255)	(0.63331)	(2.73552)	(0.42602)	(0.29099)
	[-1.06188]	[1.56721]	[0.66918]	[0.44817]	[1.06474]
LDTH(-4)	2.183336	-0.718515	-0.993130	0.619648	-0.482444
	(0.71130)	(0.48829)	(2.10914)	(0.32847)	(0.22436)
	[3.06948]	[-1.47149]	[-0.47087]	[1.88650]	[-2.15030]
C	0.407467	0.362758	-9.620043	0.343314	0.632727
	(1.60397)	(1.10108)	(4.75604)	(0.74068)	(0.50593)
	[0.25404]	[0.32946]	[-2.02270]	[0.46351]	[1.25063]
R²	0.885202	0.960476	0.750217	0.992211	0.929387
F-istatistiği	10.79529	34.02142	4.204866	178.3489	18.42645

Var modeli sonuçlarının tek başına yorumlanması, değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanmasında yeterli olmamaktadır. Bu nedenle VAR modelinden elde edilen varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizleri sonuçları ile değişkenler arasındaki ilişki yorumlanmaktadır (Tarı, 2005: 435).

Ekonometrik tahminlerde kullanılacak uygun gecikme uzunluğunun değişen varyans ve otokorelasyon sorunu içerip içermediğinin analizi için, modelin bütünüdür durağanlık analizi yapılmalıdır. Bu amaçla, AR (Autoregressive: Otoregresiv) Polinomunun Ters Köklerine bakılarak incelenmektedir.

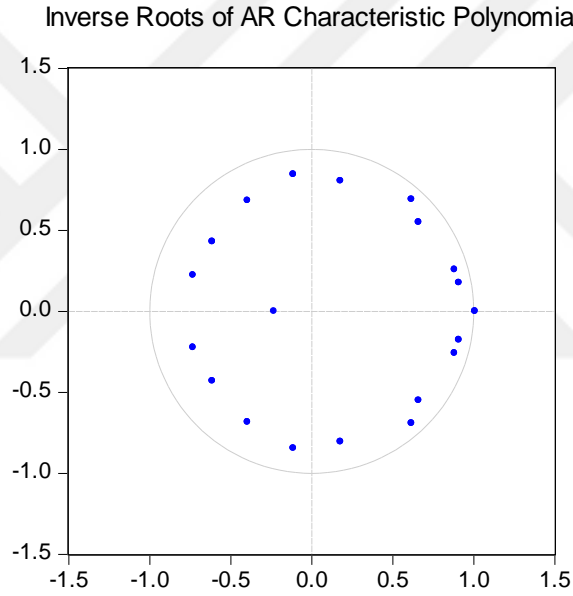
Tablo 22: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Kök	Modulus
1.008068	1.008068
0.909322 - 0.175975i	0.926193
0.909322 + 0.175975i	0.926193
0.615680 - 0.690543i	0.925155
0.615680 + 0.690543i	0.925155
0.882812 - 0.257843i	0.919696
0.882812 + 0.257843i	0.919696
0.660636 - 0.550984i	0.860246
0.660636 + 0.550984i	0.860246
-0.113082 + 0.845328i	0.852858
-0.113082 - 0.845328i	0.852858
0.177103 + 0.804288i	0.823556
0.177103 - 0.804288i	0.823556
-0.396015 - 0.682977i	0.789484
-0.396015 + 0.682977i	0.789484

-0.731889 - 0.222638i	0.765003
-0.731889 + 0.222638i	0.765003
-0.613533 - 0.430714i	0.749625
-0.613533 + 0.430714i	0.749625
-0.233726	0.233726

Tablo 22’de görüldüğü üzere, Model’e ait değişkenlerin tüm modülüs değerleri, referans aralığın içinde bulunmaktadır. Bu durum, kurulan VAR modelinin istikrarlı olduğunu göstermektedir. Aşağıda, AR karakteristik Polinomunun Ters Köklerine ilişkin bilgi şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

AR karakteristik polinomunun ters köklerinin yer aldığı Şekil 2’de verilen birim çember analizine bakıldığında, tüm ar köklerinin birim çember içinde olduğu görülmektedir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin analizi, VAR modelinin durağan olduğunu ve farklı varyans olmadığını göstermektedir.

VAR modellerine ait analizler öncesinde, Otokorelasyon LM, Normal Dağılım testi ve White Değişen Varyans testleri uygulayarak modelin uygunluğu test edilmektedir.

Tablo 23: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM istatistiği	Olasılık
1	33.31264	0.1234
2	26.32564	0.3904

3	19.45134	0.7750
4	19.08645	0.7930
5	32.15165	0.1537
6	25.55753	0.4315
7	24.77308	0.4751
8	25.74407	0.4214
9	26.85415	0.3632
10	19.87603	0.7533
11	22.83207	0.5874
12	21.36755	0.6719

Tablo 23'te tahmin edilen VAR modelindeki hata terimleri arasında, otokorelasyonun olup olmadığının analizi için, Otokorelasyon-LM testi sonuçları verilmiştir. Testin sonuçlarına göre, 12 gecikme düzeyinde modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Yani hata terimleri, bütün örneklem için sabittir ve bütün olasılık değerleri % 5 önem düzeyinden büyük olduğu içinde model anlamlıdır.

Tablo 24: Normal Dağılım Testi Sonuçları

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	1.860043	2	0.3945
2	2.681254	2	0.2617
3	2.105497	2	0.3490
4	0.394780	2	0.8209
5	2.254581	2	0.3239
Joint	9.296156	10	0.5042

Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığı, Jarque-Bera test istatistiği ile analiz edilmiştir. Jarque-Bera testi için, sıfır hipotezi değişkenler normal dağılım gösterdiğini, alternatif hipotez ise, değişkenlerin normal dağılmadığını ifade etmektedir. Tablo 24'de görüldüğü gibi, değişkenlerin normal dağıldığını ifade eden sıfır hipotezi, %5 önem düzeyinde kabul edilmektedir. Yani, modele ait değişkenler, normal dağılım göstermektedir.

Tablo 25: White Testi

Joint test:		
Chi-sq	df	Prob.
579.5232	600	0.7186

Modele ait hata teriminin farklı olması durumunda, değişen varyans sorunu yaşanması, analiz sonuçları açısından istenmeyen bir durumdur. Modelde değişen varyans probleminin saptanması için, White Heteroskedasite Testi uygulanmıştır. Tablo 25'te verilen modele ait White testi sonuçlarına göre, ki-kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans olmadığını ifade eden H_0 hipotezi % 5 önem düzeyinde red edilmiştir. White farklı varyans testinde, varyansın zamana göre sabit olmadığı, H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda, modelde değişen varyans sorunu olmadığı yani hata terimlerinin varyansının aynı olduğu görülmektedir.

VAR modelinin yapısal olarak tutarlı olduğu yönündeki analizi tamamladıktan sonra, varyans ayrıştırması ve etki tepki analizi sonuçlarına geçilmiştir.

3.2.3.5. Varyans Ayrıştırması

Varyans ayrıştırması ile serinin varyansındaki değişmeye şok süresi boyunca diğer değişkenlerin katkısı belirlenir. Varyans analizi, her bir değişkenin öngörü hata varyansının, modeldeki her bir değişkene yüklenecek bileşenlerinin oransal olarak ayrıştırılmasıdır. Varyans ayrıştırma, değişkenin varyansında meydana gelecek olan bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir (Tarı, 2005:453). Bir değişkenin varyansında meydana gelen değişimin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiği; diğer değişkenlerden kaynaklanıyorsa, değişkenin içsel olarak hareket ettiği anlaşılır. Varyans ayrıştırması ile bir değişken üzerinde en çok etkisi olan değişken belirlenirken, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi hakkında da bilgi edinilir (Enders, 1995: 311).

Tablo 26: Varyans Ayrıştırması Sonuçları

LTA Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları						
Dönem	S.E.	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
1	0.048094	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.062462	83.14655	10.03734	1.304045	2.350060	3.162007
3	0.073151	64.18644	9.518872	6.139608	10.85067	9.304412
4	0.093102	40.23127	15.90501	11.91437	8.355620	23.59372
5	0.106947	31.46551	22.63944	9.887574	6.333404	29.67407
6	0.113680	28.61299	26.50369	8.840325	5.644299	30.39870
7	0.117473	27.46913	28.53967	9.481268	5.630106	28.87983

8	0.117944	27.29095	28.49520	9.573186	5.989342	28.65132
9	0.118641	27.01439	29.02074	9.568599	6.007782	28.38849
10	0.120989	26.02930	31.06832	9.559341	5.899670	27.44337
LISZ Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları						
Dönem	S.E.	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
1	0.033015	11.27345	88.72655	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.065654	12.32491	80.17270	1.374003	6.063149	0.065239
3	0.083556	8.103973	73.82264	2.156962	15.87575	0.040671
4	0.098882	6.163257	68.36554	5.973973	16.96566	2.531575
5	0.114543	4.761012	65.07807	8.037015	13.42660	8.697305
6	0.124015	4.061985	65.34629	7.439394	11.60964	11.54269
7	0.129618	3.977133	64.95545	6.921023	11.19765	12.94874
8	0.132794	4.158363	63.63395	6.803456	10.98846	14.41577
9	0.134297	4.108710	62.27932	6.969006	10.80519	15.83777
10	0.136083	4.001927	61.38785	7.107430	11.17274	16.33006
LENF Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları						
Dönem	S.E.	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
1	0.142607	4.864816	0.018736	95.11645	0.000000	0.000000
2	0.168208	17.06988	0.150128	81.77902	0.970849	0.030121
3	0.184231	24.36783	0.411839	73.26718	1.905824	0.047330
4	0.190018	23.35812	0.407124	72.87463	3.185011	0.175111
5	0.210297	21.84712	2.494574	71.26103	3.796982	0.600291
6	0.230073	22.05157	10.26220	62.29448	4.844825	0.546927
7	0.240839	22.16855	14.78358	57.08527	4.994746	0.967856
8	0.250834	20.61171	15.96223	56.01365	5.460010	1.952396
9	0.257237	19.65036	15.57978	56.24885	5.801526	2.719487
10	0.259975	19.93912	15.27690	55.98084	5.718672	3.084474
LGSYH Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları						
Dönem	S.E.	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
1	0.022209	8.296838	34.69057	1.473994	55.53860	0.000000
2	0.030869	4.574046	54.13805	1.342795	39.34706	0.598054
3	0.038433	4.127473	45.90263	7.648201	34.04799	8.273702
4	0.045870	5.801296	48.00057	6.938826	27.68214	11.57717
5	0.053597	5.184271	53.28864	5.142737	23.77083	12.61352
6	0.059210	5.214532	55.03571	4.461102	21.61498	13.67368
7	0.062261	5.377098	54.75596	4.036108	21.86112	13.96972
8	0.064776	5.849043	53.21733	4.454254	21.77392	14.70545
9	0.066755	5.895860	51.87451	5.025480	20.99814	16.20601
10	0.068286	6.037529	50.33551	5.565145	20.58977	17.47204
LDTH Değişkeni için Varyans Ayrıştırması Sonuçları						
Dönem	S.E.	LTA	LISZ	LENF	LGSYH	LDTH
1	0.015170	18.39510	8.014120	0.025813	9.821666	63.74331
2	0.022111	25.06068	7.363174	1.304519	6.582161	59.68947
3	0.026940	23.65588	5.236674	0.958858	7.689615	62.45897
4	0.033313	15.95076	3.687837	6.176528	6.100874	68.08400
5	0.036529	13.27311	3.452980	8.469320	5.543724	69.26087
6	0.038871	11.93208	3.710524	9.542712	5.185000	69.62969
7	0.040518	10.98533	3.678215	9.390763	5.350375	70.59532
8	0.041317	11.20552	3.628600	9.100100	5.440975	70.62481

9	0.042165	11.46509	4.733483	8.775402	5.686009	69.34002
10	0.043472	11.52976	7.269783	8.310799	5.975709	66.91395

Model'e ait varyans ayrıştırma sonuçları, Tablo 26'da verilmiştir. Ticari açıklık değişkeni varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 1. dönemde, ticari açıklık değişkeninde meydana gelen değişmelerin tamamı kendinden kaynaklı şoklar ile açıklanırken, 2. dönemde, % 83,14'ü kendi tarafından açıklanmaktadır. 2. dönemde işsizliğin ticari açıklığı açıklama gücü % 10,04 olarak gerçekleşirken, diğer değişkenlerin ticari açıklığı açıklama gücü % 1-3 arasında değişmektedir. 10. dönem sonunda ise, % 26,03'ü kendinden kaynaklı şoklarla açıklanırken, enflasyon değişkeninin ticari açıklık değişkenini açıklama gücü % 9,56 iken, işsizlik oranının % 31,07, gayri safi yurtiçi hasılanın % 5,90 ve dış ticaret haddinin % 27,44 olarak görülmektedir.

Enflasyon oranı değişkeni için varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 1. dönemde değişmelerin % 95,11'i kendisi tarafından açıklanmaktadır. Ticari açıklığın enflasyonu açıklama gücü % 4,86 ve işsizliğin % 0,01 ile çok zayıf bir değer olduğu görülmektedir. 10. dönem sonunda enflasyon değişkeninin % 55,98'i kendinde meydana gelen şoklarla açıklanırken, % 19,94 ticari açıklık, % 15,28'si işsizlik oranı, % 5,72'si gayri safi yurtiçi hasıla, % 3,08'i dış ticaret haddi değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

İşsizlik değişkeni için varyans ayrıştırma sonuçlarına bakıldığında; ilk dönemde yaklaşık % 88,73 oranında kendinden kaynaklandığı görülmektedir. İlk dönemde, % 11,27'si ticari açıklık değişkeni tarafından açıklanırken, enflasyon, GSYH ve dış ticaret haddi değişkeninin işsizliğe etkisi görülmemektedir. 10. dönemde ise, işsizlik oranındaki değişikliğin yaklaşık % 61,39'u kendisi tarafından açıklanırken, diğer değişkenlerin işsizlik oranını açıklama gücü; % 4'ü ticari açıklık, % 7,1'i enflasyon, % 11,17'si gayri safi yurtiçi hasıla ve % 16,33'ü dış ticaret haddi olarak belirlenmiştir.

Gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin 1. dönemde ortaya çıkan değişmelerinin % 55'i kendisi tarafından açıklanmaktadır. 1. dönemde, % 34,69 işsizlik, % 8,29 ticari açıklık ve % 1,47 enflasyon değişkenleri tarafından açıklanmaktadır. GSYH değişkeni 1. dönemde dış ticaret haddi değişkeni tarafından açıklanmamaktadır. GSYH değişkeninde 10. döneminde meydana gelen değişmelerinin kendisi tarafından açıklanan kısmı, % 20,58 olarak belirlenmektedir. Ticari açıklık % 6,04,

işsizlik oranı % 50,34, enflasyon % 5,57 ve dış ticaret haddi ise % 17,47 oranında GSYH değişkenini açıklama gücüne sahiptir.

Son olarak dış ticaret haddi değişkeninde 10. dönemde ortaya çıkan değişimler, % 66,91 oranında kendi yapısından kaynaklı olduğu görülmektedir. Diğer değişkenlerin 10. dönem sonunda dış ticaret haddini açıklama gücüne bakıldığında; ticari açıklık % 11,53, işsizlik oranı % 7,27, enflasyon oranı % 8,31 ve gayri safi yurtiçi hasıla % 5,97 olarak belirlenmektedir.

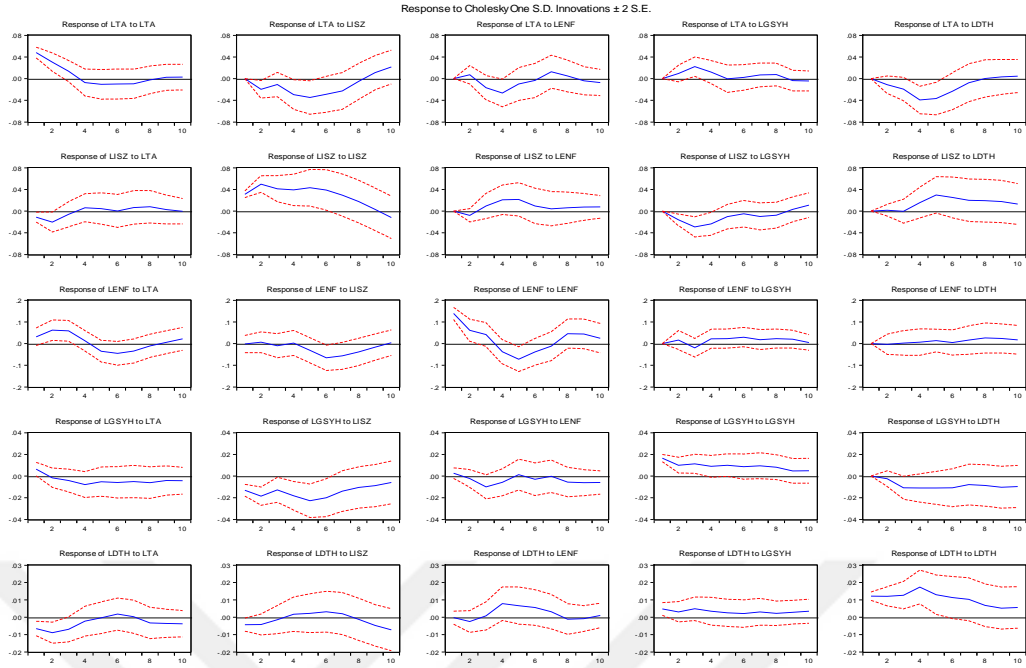
3.1.3.6. Etki-Tepki Analizi

Etki-tepki analizleri, değişkenlere uygulanan bir birim standart sapmalık şokun, kendisi veya diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmektedir (Uysal vd., 2008: 63). Etki-tepki analizlerinde, bir değişkenin hata teriminde meydana gelecek bir şoka karşılık, diğer değişkenin vereceği tepki belirlenmektedir. Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart sapmalık şokun içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan tepkisini ölçmektedir. Makro ekonomik büyüklüğün üzerinde etkili olabilecek değişkenin hangisi olduğu varyans ayrıştırması ile belirlenirken, bu etkiyi gerçekleştiren değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığı ise, etki-tepki fonksiyonları ile belirlenmektedir (Sarı, 2008: 4).

Etki-tepki analizi, modelde bulunan değişkenlerden birinde meydana gelen bir birimlik şokun değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koymanın yanında, hangi zamanda etkisinin ne olduğu hakkında da bilgi vermektedir. Değişkenlerin 10 dönemdeki hareketleri incelenerek şokların nasıl oluşacağı incelenmektedir. Grafikte yer alan sütunlar, şokların meydana geldiği değişkenleri ifade ederken; satırlar ise bu şoklara karşılık değişkenlerin verdiği tepkileri göstermektedir (Tarı, 2010: 465-468).

Aşağıda, VAR modeli tahmini sonucunda ulaşılan ± 2 standart hatalık güven aralığındaki etki-tepki fonksiyonu grafikleri verilmektedir.

Şekil 3: Model için Etki- Tepki Fonksiyonları

Model'e ait etki tepki grafikleri, yukarıdaki Şekil 3'te verilmektedir. Değişkenlere ait katsayılar, güven aralığı içinde hareket etmesi nedeniyle anlamlıdır. LTA değişkenine gelen bir birimlik şoka LENF değişkeninin verdiği tepki 3. ve 6. dönemler arasında negatifken, 7. ve 8. dönem sonunda bu tepki pozitifte dönmeye başlamış 9. dönemde tekrar negatife dönmüştür. LTA değişkenine gelen bir birimlik şoka LISZ değişkeninin verdiği tepki 8. dönem sonuna kadar negatif ilerlerken, 9. dönemde pozitifte dönmekte ve 10. dönem sonunda dengeye ulaşmaktadır. LENF değişkeninde meydana gelen bir birimlik şokun ise, LNTA değişkeni üzerindeki etkisi 5. ve 8. dönemler arasında negatif yönlü iken, 10. dönemde dengeye ulaşmaktadır. LISZ değişkeninde meydana gelen bir birimlik şoka, LNTA değişkeni ilk üç dönemde negatif tepki verirken, enflasyon ise 2. dönem dışında pozitif tepki göstermektedir. Tüm değişkenler 10. dönemde dengeye gelmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme tanımı üzerinde fikir birliği sağlanamamış da olsa, en basit ifadeyle, gelişen iletişim, haberleşme ve ulaşım teknolojileri ile dünyanın dört bir yanından bireyleri ortak bir yaşam biçiminde birleştiren kavram olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşme için ekonomik anlamda yapılacak tanım ise, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımları ile teknolojik alandaki ilerlemelerin hızla artması ve serbestleşmesi sonucunda ortaya çıkan ekonomik gelişmeler şeklinde iken, en yalın ifadeyle küreselleşme, ticaret ve finansman entegrasyonu olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun ortaya çıkmasında; kitle iletişim ve ulaşım araçlarında gelişmeler yaşanması, gelişmiş ülkelerde toplanan sermayenin riskinin dağıtılması, gelişmiş ülkelerin pazar doyumunun yeni pazarlara ulaşma isteği yaratması, gelişmiş ülkelerde yatırım maliyetlerinin artmasının karlılık oranlarını düşürmesi, sanayi ülkelerinde artan çevre sorunları nedeniyle yatırımları az gelişmiş ülkelere kaydırma isteği, ülkeleri kontrol etmenin yolunun uluslararası sermaye ile mümkün olduğunun görülmesi, yeni teknolojileri kullanmaya başlayan gelişmiş ülkelerin eski teknolojilerini GOÜ'lere pazarlamak istemesi olarak sıralanmaktadır. Küreselleşme denildiğinde ekonomi ile ilişkilendiriliyor olması, küreselleşmenin daha çok ekonomik alanda hissedilmeye başlamasından kaynaklanır. Ekonominin küresel evrilimine bakıldığında, ilk önce kendisini, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması yönünde eğilimler ile ticari alanda hissettirmiştir. Ticari alanda hissedilen küreselleşme ve ticaretin serbest olması, üretimin sınır ötesi düşünülerek yapılandırılması yönünde gelişmiş ve aynı zamanda üretim faktörlerinin serbest bırakılması ile üretimde küreselleşme gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde artan ticari bütünleşme ve dünya dış ticaretinin gidişatındaki gelişmelere bağlı olarak finansal serbestliğe yönelik adımlar atılmış ve finansal alanda küreselleşme sağlanmıştır. A. Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ve D. Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi", gibi ticaretin ülkelerin gelirlerini arttıracacağı ve böylece tüm dünyada gelir artışı olacağı yönündeki Klasik Görüş'ler, ticaretin serbestleşmesine hizmet etmiştir. Küreselleşme, özellikle de ticaretin küreselleşmesi, 1980'li yıllardan günümüze daha da güçlenerek gelmiştir.

Ülkelerin de makro ekonomik hedeflere ulaşma isteği, her daim politika kararlarında etkilidir. Bu anlamda, küreselleşmeye ayak uydurmak ve küreselleşmenin kazanç getireceği düşüncesi cezbedici etken olmuştur. Küreselleşme sürecini iyi yöneten bir ülke, bu süreçten kazançlı çıkacaktır. Ülkeler arasında sınırların ortadan kalkması, haberleşme ve iletişim alt yapılarının gelişmesine, bilginin ve teknolojinin sınır ötesine geçmesine, ekonomik anlamda dışa açık ulusal ekonomilerin gelişmesine, bütünleşmiş piyasalarda iş imkanlarının artmasına ve yine ulusal sınırlarına çekebildikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üretim ve istihdama kattığı olumlu değer artmasına, ticaretin serbestleşmesine ve dünya gelirin artmasına yol açan olumlu etkileri bulunmasının yanı sıra, bütünleşmiş dünyada kazançlar kadar, yaşanan sorunlar da bütün ülkelerin ortak sorunu olmasına yol açmış ve herhangi bir ülkede yaşanan ekonomik krizin, iç savaşların, bir bölgenin kıtlık veya hastalıkla mücadele etmesi gibi tüm dünya ülkelerini etkileyen ve tedbirler almaya iten sorunların da paylaşılması ile sonuçlanmıştır.

Dışa açıklık kavramı, bir ülkenin diğer ülkelerle hangi koşullarda bütünleştiğini, dışa ya da içe dönük olarak hangi ekonomi politikasını uyguladığını veya bunlardan hangisine daha fazla önem verdiğini ve birbirleri ile olan ticari ilişkilerinin büyüklüğünü ortaya koymak için kullanılan kavramdır. Ticari açıklık ise, ülkelerin aralarında yaptığı ticaret üzerinde uyguladıkları her türlü kısıtlamanın kaldırılmasını, yani ticaretin serbestleşmesini, ithalat ve ihracata karşı yapılan uygulamaların tamamen kaldırılmasını temel almaktadır. Bir ülkede ticari açıklığın ölçümünde kullanılan tek bir ölçüt bulunmamaktadır. Literatürde ticari açıklığın ölçümü için başvurulan yöntemlere ilişkin bir sınıflandırma yapılacak olursa; ticaret yoğunluk oranı (ticaret payları), tarifeler (politika sıklığı temelli), tarife dışı engeller, düzeltilmiş ticaret akımlar (ülke özellikleri için), gayri resmi veya niteliksel önlemler, bileşik endeksler, fiyat sonuçlarına dayanan önlemler şeklinde sıralanmaktadır. Bu ölçütler arasında en sık başvurulan yöntem, hesaplanmasındaki kolaylık nedeniyle, dış ticaret paylarının gayri safi yurt içi hasıladan aldığı paydır. Bu oran aynı zamanda bir ülkenin dış ticarete bağımlılığını ölçen bir oran olması bakımından önemlidir. Ülkeler, dünya üzerinde üretim faktörlerinin eşit dağılmamış olması sebebiyle, birbirleri ile ticari ilişkiler kurmak zorunda kalmaktadır. Ülkeleri, uluslararası fiyat farklılıkları ve uluslararası mal farklılaştırması gibi nedenler dış ticaret yapmaya itmektedir.

Tarihsel süreçte Türkiye’de, dış ticaret politikaları bağlamında farklı uygulamalar görülmektedir. Türkiye’de dış ticaret de dahil olmak üzere, ekonomi politikaları sanayileşme politikaları çerçevesinde hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikaları iki döneme ayrılmaktadır. Bu ayırım, 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları’na dayanmaktadır. 1980 öncesi dönemde zaman zaman serbest dış ticaret politikaları denenmiş olmakla beraber, ithalata dayalı sanayileşme politikası uygulamaktaydı. 1980 İstikrar Kararları sonrasında ise, ülke ekonomisinde yapısal bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişimle beraber, dış ticaret politikası da değişikliğe uğramış ve ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulanmaya başlamıştır. Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda zorunlu nedenlerle benimsenen serbest dış ticaret politikaları, 1929 Büyük Buhran’ına kadar sürmüş ve 1929 yılında yaşanan kriz, Türkiye’de de devlet müdahalesinin önünü açmıştır. 1929 yılından sonra Türkiye’de zaman zaman ticari serbestleşmeye gidilmesi yönünde adımlar atılsa da, ekonomide yaşanan gelişmeler sonucunda dış ticarete korumacı politikalar uygulanmaya devam etmiştir. Türkiye’de 1929 yılına kadar serbest dış ticaret politikalarının etkisiyle, ticari açıklık oranları % 24-25 dolayında gerçekleşirken, 1929 yılı sonrası gerilemeye başlamıştır. 1939 yılı itibariyle, dünyada savaş ekonomisi koşulları yaşandığı dönemde artan dış ticaret korumacılığının sonucunda, ticari açıklık oranı 1940-1946 yılları arasında % 10’un altına düşmüştür. Savaş sonrasında, ithalattaki korumacılığın bir miktar esnetilmesi ile ticari açıklık oranı % 15 dolayına çıksa da, uluslararası piyasalarda başlayan petrol fiyatlarındaki yükselme, 1974 yılından başlayarak, Türkiye’nin dış ticaret hadlerinde de bozulmalara yol açmıştır. Toplam dış ticaretin GSMH içindeki payı, istisnai yıllar dışında, % 10 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye’de, 24 Ocak Kararları’yla dış ticaret konusunda alınan kararlar; serbest piyasa mekanizmasının işlevinin arttırılması, kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin düşürülmesi, kambiyo denetiminin gevşetilmesi, esnek kur sistemine geçilmesi, faizlerin serbest bırakılması, yabancı yatırımların desteklenmesi ve ihracat işlemlerindeki bürokrasinin yumuşatılması olarak sıralanmaktadır. 1988 yılında, finansal serbestlik yolunda atılan adımlar ve özellikle faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda, Türk Lirası’nın değer kazanmaya başlamasının yanı sıra, 1989 yılına gelindiğinde, kambiyo rejiminin serbest bırakılmasıyla, döviz alım satımı, yurtdışına döviz çıkarılması, yurtiçine döviz transferinin serbest bırakılması ile sermaye hareketleri artmıştır. Bu gelişmenin yanında, enflasyonun da % 60-65 aralığında tutulması

eklenince, yurt içi tüketimde ve dış talepte artış yaşanmıştır. Türkiye'nin, 1990'lı yıllarda, ekonomide serbest piyasa mekanizması uygulamaları sonucu, dış piyasalarda rekabet edebilirliğinde artış gözlenmiştir. Türkiye'de 1989 yılında 11,6 milyar dolar olan ihracat, 1993 yılında 15,3 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yıllara ait ithalat değeri ise, 15,7 milyar dolardan 29,4 milyar dolara yükselmiştir. 1989-1993 döneminde toplam ithalat artışının içinde tüketim malı oranı % 7,7'den % 14'e yükselmiştir. 1980'de % 4,2 olan ihracatın GSMH'dan aldığı pay, 1999 yılında % 14,3'e ve ithalatın GSMH'dan aldığı pay % 11,6'dan % 21,9'a yükselmiştir. İthalatın GSMH'dan aldığı payın, ihracatın GSMH'dan aldığı paydan yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye'de üretimin ithal girdiye bağlılığının bir sonucudur. 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanmasıyla ithalatta bir artış görülmüş fakat ihracatta beklenen oranda bir artış gerçekleşmemiştir. 24 Ocak 1980 Kararları sonrası Türkiye'nin dış ticaretinin gayri safi yurtiçi hasılası içindeki payı, yıllar içinde artarak günümüze kadar gelmiştir. Fakat Türkiye'de dış ticaretin gayri safi milli hasıladan aldığı pay 1980 yılında % 15,6 seviyesinde gerçekleşip, 2000 yılında % 30,8'e ulaşmış 2017'de % 45,9'a yükselmiş olsa da, ticari açıklık anlamında yeterli kabul edilebilecek % 50 oranının üstüne çıkamamıştır.

Türkiye'de ticari politikaların uygulandığı dönemde, enflasyon ve işsizlik oranlarına bakılacak olursa; Türkiye'de işsizlik, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından başlayarak günümüze kadar gelen bir sorun olmuştur. 1960'lı yıllarda planlı ekonomiye geçiş ve hazırlanan kalkınma planlarında işsizlik sorununun kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ile kendiliğinden çözüleceği görüşü vurgulanmıştır. Türkiye'de uygulanan planların çoğu zaman başarısız olması ya da çeşitli sebeplerle uygulanamaması nedeniyle, işsizlik sorunu bir çözüme kavuşturulamamıştır. Türkiye'de enflasyon oranı ise, 1970'lere kadar ciddi bir yükseliş göstermemiş olsa da, 1970 yılı sonrasında, iç ve dış piyasalarda yaşanan ekonomik gelişmelerin de etkisiyle, hızla yükselmiş ve 1970'lerde, çift haneli rakamlara çıkarak, kronik enflasyon sorunu halini almıştır. Enflasyonun aşırı yükselmesi sorunu, zaman zaman alınan istikrar kararları ile yavaşlatılmıştır. Türkiye'de, 2002 yılına kadar yükselerek gelen enflasyon oranı, 2002 yılında uygulamaya geçilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile tek haneli rakamlara kadar düşürülmüştür. Güçlü Ekonomiye Geçiş ve Enflasyon Hedeflemesi uygulamasına başlanması ile, çok uzun yıllar süren yüksek kronik enflasyon sorununun çözüldüğü görülmektedir.

Dünya üzerinde küreselleşme ile birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, birçok ülkede enflasyon ve işsizlik önemli bir ekonomik sorun olarak görülmektedir. Bu açıdan, ticari açıklık, enflasyon ve işsizlik oranları arasındaki ilişkinin belirlenmesi, ülkelerin ekonomi politikalarının belirlenmesine katkıda bulunacaktır. Literatürde yapılan çalışmalar, çoğunlukla ticari açıklık ve büyüme ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalara göre, ticari açıklığın büyüme üzerinde olumlu yönde bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Diğer yandan literatürde, ticari açıklığın işsizlik ve enflasyon göstergeleri ile olan ilişkisini açıklayan çalışmalar da yapılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye için ticari açıklık, enflasyon ve işsizlik göstergeleri arasındaki ilişki, 2005Q1-2018Q1 çeyrek dönem veri seti ile araştırılmıştır. Ticari açıklığın bağımlı değişken olarak belirlendiği modele ayrıca, kontrol değişkeni olarak, büyümeyi temsilen gayri safi yurtiçi hasıla ve ülkenin refah düzeyine etkisi olduğu düşünülen dış ticaret haddi dahil edilmiştir. Çalışmaya ilişkin verilerin incelenmesinde, VAR analizinden yararlanılmıştır. Serilere ait durağanlık ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmış ve tüm değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmüştür.

Çalışmada Var analizine geçmeden önce, değişkenler arasında kısa dönem ve uzun dönem ilişkisinin ortaya konulması adına, Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin analizi için, Johansen eş-bütünleşme testi uygulanmış ve seriler arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisine rastlanmıştır. Değişkenlere ait uzun dönem denkleminin ortaya koyduğu sonuçlara göre; enflasyon oranında ve gayri safi yurt içi hasılda meydana gelen bir birimlik artış, ticari açıklık oranını negatif yönde etkilemektedir. İşsizlik oranında ve dış ticaret haddinde meydana gelen artışlar ise, ticari açıklık oranını pozitif etkilemektedir. İşsizlik oranının bağımlı değişken olarak belirlendiği denklemde, ticari açıklık ve dış ticaret haddi değişkenlerinde ortaya çıkan bir birimlik artışın işsizlik oranını yükselttiği, enflasyon oranı ve gayri safi yurt içi hasıla değişkeninde ortaya çıkan bir birimlik artışın, işsizlik oranını azalttığı sonucuna varılmıştır. Enflasyon oranının bağımlı değişken olarak belirlendiği denklemde ise, ticari açıklık oranı, işsizlik oranı ve dış ticaret haddi değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranında düşmeye yol açarken; gayri safi yurt içi hasılda meydana gelen bir birimlik artış, enflasyon oranında artışa yol açmaktadır.

Seriler arasında eş-bütünleşme olması ve birinci farklarında durağan hale gelmesi, uzun dönem bilgisinde kayıplara yol açacağı için, hata düzeltme modeli kurularak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, ticari açıklık ve işsizlik arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır, yani ticari açıklık işsizliği etkilerken, işsizlik de ticari açıklığı etkilemektedir. Diğer taraftan, enflasyon oranı ve ticari açıklık değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ayrıca, GSYH ve dış ticaret haddi değişkenlerinden ticari açıklığa tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu durumda, büyüme ve dış ticaret hadlerinde ortaya çıkacak değişimler ticari açıklığı olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

Kurulan VAR modelinin anlamlı olup olmadığının sınanması için, AR karakteristik polinomu, LM otokorelasyon testi, Normallik testi ve White testleri kullanılmıştır. Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığının tespiti için, LM otokorelasyon testi uygulanmış ve 12 gecikmede 0.05 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Değişkenlerin normal dağılım gösterdiği Jargue-Bera istatistiği sonucuna bakılarak belirlenmiş ve modeldeki değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, modelde değişen varyans sorunun tespiti için White testi uygulanmış ve VAR modelinde değişen varyans sorunu olmadığı anlaşılmıştır.

Var analizine ilişkin varyans ayrıştırma sonuçları; ticari açıklık değişkeni 10. dönemde % 26,03'ü kendinden kaynaklı şoklarla açıklanırken, enflasyon değişkeninin ticari açıklık değişkenini açıklama gücü % 9,56, işsizlik oranının % 31,07, gayri safi yurtiçi hasılanın % 5,90 ve dış ticaret haddinin % 27,44 olarak görülmektedir. Ticari açıklık değişkeni 10. dönem sonunda diğer değişkenler içinde en yüksek etkiyi, işsizlik ve dış ticaret haddi değişkenlerinden almaktadır. 10. dönem sonunda enflasyon ve gayri safi yurtiçi hasılanın ticari açıklığa etkisi çok düşük kalmaktadır. Enflasyon oranı değişkenine ait varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, 10. dönem sonunda enflasyon değişkeni % 55,98 gibi yüksek bir oranda kendi şoklarından etkilenirken, daha sonra sırasıyla ticari açıklık, işsizlik oranı, gayri safi yurtiçi hasıla ve dış ticaret hadlerinden etkilenmektedir. 10. dönem sonunda ticari açıklığın enflasyonu açıklama gücü % 19,94 iken, işsizlik oranının enflasyonu açıklama gücü % 15,28'dir. İşsizlik oranı için varyans ayrıştırma sonuçlarına göre; 10. dönemde, işsizlik oranındaki değişikliğin yaklaşık % 61,39'u kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer taraftan, ticari açıklık ve enflasyonun işsizliği açıklama gücü

zayıf kalırken, gayri safi yurt içi hasıla ve dış ticaret hadlerinin işsizliği açıklaması % 10'un üzerinde bir değer almıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin 10. döneminde meydana gelen değişmelerinin kendisi tarafından açıklanan kısmı % 20,59 olarak belirlenirken, diğer değişkenler içinde açıklama gücü en yüksek gerçekleşen işsizlik oranıdır. İşsizliğin gayri safi yurtiçi hasılayı açıklama gücü % 50,34 olarak belirlenmiştir. Dış ticaret hadlerine ait varyans ayrıştırma sonuçlarına göre ise, en fazla etkinin kendisinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Analize ilişkin etki-tepki sonuçlarına göre, ticari açıklık değişkenine gelen bir birimlik şoka enflasyon oranının verdiği tepki ilk dönemlerde düşmekte, daha sonra 7. ve 8. dönemden itibaren artıp 9. dönemde tekrar düşme eğilimi göstermektedir. Ticari açıklık değişkeninde meydana gelen şoka, işsizlik değişkeninin verdiği tepki 8. dönem sonuna kadar düşmekte iken, 9. dönem sonunda artış göstermektedir. Enflasyon değişkeninde meydana gelen bir birimlik şoka ise, ticari açıklık değişkeni 5. ve 8. dönemler arasında azalış yönlü tepki verirken, 10. dönemde artış yönlü tepki vererek, dengeye ulaşmaktadır. İşsizlik değişkeninde meydana gelen şoka, ticari açıklık değişkenin tepkisi, ilk üç dönemde azalış şeklinde gerçekleşmektedir, enflasyon ise 2. dönem dışında azalış yönlü tepki göstermektedir. Tüm değişkenler, 10. dönemde dengeye gelmektedir. Tüm bu sonuçlara bakıldığında, ticari açıklık değişkeninin enflasyon ve işsizlik üzerinde kesin ve istikrarlı bir etki göstermediği ve dönemler itibari ile etkilerde dalgalanma yaşandığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan enflasyonda ortaya çıkan şoklar, kısa dönemde ticari açıklıkta olumsuz sonuçların elde edilmesine yol açarken, uzun dönemde uygulanacak politikalarla olumlu sonuçlar elde edileceği yönündedir.

Enflasyon ve işsizliğin ticari açıklıkla ilişkisi, her ülkenin sahip olduğu yapısal farklılıklara göre değişim göstermektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de ticari açıklık ve enflasyon arasında kısa dönemde bir ilişkinin bulunmadığı, uzun dönemde ise enflasyon oranları arttıkça ticari açıklığın azaldığı, ticari açıklık artarken enflasyonun düştüğü görülmektedir. Diğer taraftan etki tepki sonuçlarına bakıldığında, ticari açıklık değişkeninde meydana gelecek bir şok, enflasyon değişkenini önce azaltmakta sonra arttırmaktadır. Ticari açıklık ve enflasyonun karşılıklı etkilerine bakıldığında, enflasyonun yüksek olduğu ortamda ticari açıklığın azalacağı söylenebilirken, ticari açıklığın ise enflasyon oranındaki etkisi zamana yayılmaktadır. Enflasyonun kontrol altında tutularak, ticari açıklık üzerindeki etkisi bakımından ülke lehine sonuçlar doğurması yönünde politikalar uygulamalıdır.

Ülkede enflasyonun uzun vadede kontrol altında tutulması adına, yerli üretim, iç talebi karşılayacak ölçüde arttırılmalıdır. Ülke içinde üretimi yapılamayan ya da üretimi yetersiz kalan ürünlerin ithalatı kontrollü bir şekilde serbest bırakılmalıdır. Ayrıca enflasyonun dış ticaret dengesi üzerinde yaptığı baskı, ülkede verimliliğin düşmesine, ekonomide belirsizliğin artmasına ve güven ortamının zarar görmesine yol açmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin, uluslararası piyasalarda rekabet gücünü olumsuz etkiler, yapılacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini engeller, istihdamında olumsuz etkilenmesine yol açar. Bu nedenle, ülkede ekonomik istikrarın sağlanması yönünde adımlar atılmalıdır.

Türkiye'de ticari açıklık ve işsizlik arasında ise, kısa dönemde çift yönlü bir ilişki bulunurken, uzun dönemde, işsizlikte görülecek artışın ticari açıklığı arttıracığı, ticari açıklık oranında bir artışın ise işsizlik oranlarını yükselteceği yönündedir. Ticari açıklık ve işsizlik oranı arasında varlığı kabul edilen ters yönlü ilişki, Türkiye için pozitif çıkmıştır. Bu durumda, her ülkenin kendi ekonomik yapısından kaynaklanan, kendine özgü farklılıklar taşıdığı söylenebilir. Türkiye'de, ticari dışa açıklık, işgücü piyasalarına ilişkin sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Son yıllarda, Türkiye'de, ticari açıklık oranları artarken, ihracatın emek yoğun mallardan, sermaye yoğun mallara kayması, işgücü piyasalarını olumsuz etkileyerek istihdamı düşürmektedir. Türkiye gibi yüksek emek gücüne sahip bir ülkede, istihdam oranlarında bir artışın sağlanması için emek yoğun üretim yapan sektörlerin desteklenmesi, ülkenin sahip olduğu işgücünün niteliklerinin yükseltilmesi adına eğitim sisteminde gerekli düzenlemelerin yapılması, işgücü piyasalarına ilişkin koşulların yeniden gözden geçirilmesi ve istihdam oranını arttıracak politikalar uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, Türkiye'de üretimin büyük oranda ara malı ithalatına bağlı olması ve döviz kurunda meydana gelen aleyhte değişimlerin ülkede üretimi olumsuz etkilemesi de istihdam oranlarının azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, istikrarlı bir döviz kuru ülkede öncelikle üretimi ve dolaylı olarak istihdamı olumlu etkileyecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'de ticari açıklığın olumlu etkilerinden faydalanmak adına, yerli üretimin desteklenmesi, ihraç ürünlerinin çeşitliliğinin arttırılması, yeni teknolojilerin hızlıca benimsenmesi ve uygulanması, Ar-Ge yatırımlarına yoğunluk verilmesi, ülkenin sahip olduğu beşeri sermayeye yani potansiyel işgücüne yatırım yapılması ve niteliklerinin arttırılması, yabancı sermaye yatırımlarının önünü açacak yapısal reformların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aren, Sadun. “**İstihdam Para ve İktisadi Politika**”, Savaş Yayınevi, 11. Baskı, Ankara, 1998.

Bocutoğlu, Ersan. “**Makro İktisat Keynesyen Teori ve Politikalar**”, Derya Kitapevi, 2. Basım, Trabzon, 2001.

Bocutoğlu, Ersan. “**İktisadi Düşünceler Tarihi**”, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012.

Başol, Koray. “**Türkiye Ekonomisi**”, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2012.

Bilgili, Yüksel. “**Karşılaştırmalı İktisat Okulları**”, İkinci Sayfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2012.

Dinler, Zeynel. “**İktisata Giriş**”, Ekin Kitapevi, 11. Basım, Bursa, 2011.

Doğruel, Fatma, A. Suut Doğruel. “**Türkiye'de Enflasyonun Tarihi**”, TCMB Yayınları, Ankara, 2005.

Eğilmez, Mahfi. “**Makro Ekonomi Türkiyeden Örnekler**”, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009.

Eren, Aslan. “**Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar**”, Muğla Üniversitesi yayınları, 2002.

Erol, İbrahim, Ece Demiray Erol. “**Makro Ekonomi**”, Emek Matbaacılık, Manisa, 2011.

Gujarati, Damodar N. “**Basic Econometrics**”, Tata McGraw-Hill Education, U.S.A., 2004.

Hepaktan, Cemal. Erdem. “**Uluslararası İktisat**”, Emek Matbaacılık, Manisa, 2016.

Karakayalı, Hüseyin. “**Makro Ekonomi**”, Emek Matbaacılık, Manisa, 2005.

Karakayalı, Hüseyin. “**Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi**”, Güleç Matbaacılık, 2.Baskı, İzmir, 2003.

Karluk, Rıdvan. “**Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**”, Beta Basım, İstanbul, 2014.

Karluk, Rıdvan. “**Uluslararası ekonomi, Teori ve Politika**”, Beta Basım, 7. Baskı, İstanbul, 2006.

Kazgan, Gülten. “**Küreselleşme ve Ulus Devlet**”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2015.

Kazgan, Gülten. “**Türkiye Ekonomisinde Krizler, 1929-2001**” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.

Özdurak, Tufan Samet. “**Makro İktisat**”, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Parasız, İlker. “**Türkiye Ekonomisi**”, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2004.

Parasız, İlker, Nazım Ekren. “**Uluslararası İktisat**”, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2013.

Pekin, Tefik. “**Makro Ekonomi**”, Zeus Kitabevi, 6. Basım, İzmir, 2012.

Serter, Nur. “**Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**”. İstanbul Üniversitesi, 1. Basım, İstanbul, 1993.

Seyidoğlu, Halil. “**Uluslararası İktisat Teori ve Politika**”, Güzem Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Şahin, Hüseyin. “**Türkiye Ekonomisi**”, Ezgi Yayınları, Bursa, 2006.

Savaş, Vural. “**Politik İktisat**”, Beta Basım, 2. Basım, İstanbul, 1994.

Şaylan, Gencay. “**Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**”, İmge Kitabevi, Ankara, 1995

Tarı, Recep. “**Ekonometri**”, Umuttepe Yayınları, Genişletilmiş 6. Baskı, Kocaeli, 2010.

Tarı, Recep. “**Ekonometri**”, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Kocaeli, 2005.

Tutar, Hasan. “**Küreselleşme Sürecine İşletme Yönetimi**”, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000.

Türkbal, Aydın. “**İktisada Giriş**”, Aktif Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 2005.

Ülgener, Sabri F.. “**Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**”, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

Ünsal, Muzaffer Erdal. “**Makro İktisat**”, 8.Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2013.

Zaim, Sabahattin. “**Çalışma Ekonomisi**”, Filiz Kitapevi, 10. Baskı, İstanbul, 1997.

Williamson, John. “**Estimating Equilibrium Exchange Rates**”. Peterson Institute, 1994.

MAKALELER, BİLDİRİLER, RAPORLAR VE DİĞERLERİ

Adıyaman, Ahmet Turan. **“Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri”**, Sayıştay Dergisi, Cilt:6, Sayı:62, 2006, ss.21-45.

Anderson, James E., J. Peter Neary. **“A New Approach To Evaluating Trade Policy”**, The Review of Economic Studies, Vol:63, Issue:1, 1996, pp.107-125.

Anorou, Emmanuel, Yusuf Ahmad. **“Openness And Economic Growth: Evidence From Selected ASEAN Countries”**, Indian Economic Journal, Vol:47, Issue:3, 2000, pp.110-117.

Ataman, Berrin Ceylan. **“İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:53, Sayı:1, 1998, ss.59-72.

Aydemir, Cahit, Mehmet Kaya. **“Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı :20, 2007, ss.260-282.

Aydın, Noyan. **“İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme”**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 32, 2012, ss.119-134.

Bahmani-Oskooee, Mohsen, Farhang Niroomand. **“Openness and Economic Growth: an Empirical Investigation”**, Applied Economics Letters, Vol:6, Issue:9, 1999, pp.557-561.

Barro, Robert J., Jong-Wha Lee. **“Sources Of Economic Growth”**, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Vol:40, 1994, pp.1-46.

Bayar, Fırat. **“Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”**, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı:32, 2008, ss.25-34.

Bayrakdar, Seda, Ahmet İncekara. **“Türkiye’nin Genç İşsizlik Profili”**, Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2013, ss.15-38.

Bhalla, Surjit, Lawrence J. Lau. **“Openness, Technological Progress and Economic Growth in Developing Countries”**. World Bank, 1992.

Bilman, Aslı Seda. **"Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma"**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Bozdağlıoğlu, Yasemin E. **"Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları"**, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, 2008, ss.45-65.

Büyükakın, Tahir. **"Phillips Eğrisi: Yarım Yüzyıldır Bitmeyen Tartışma."** İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:39, 2008, ss:133-159.

Cenger, Hatice, İbrahim Çütcü. **"İthalattaki Değişimin Genç İşsizliğe Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama"**, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt:8, Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı, 2018, ss.485-503.

Ceyhan, M. Said, Ahmet Akpolat, Mehmet Akif Peçe. **"Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013)"**, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 2016, ss.45-61.

David, Harry Lane. **"So Many Measures of Trade Openness and Policy: Do Any Explain Economic Growth?"**, Claremont Üniversitesi Doktora Tezi, UMI No. 3179497, 2005.

Dollar, David. **"Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 Idcs, 1976-1985"**, Economic Development and Cultural Change, Vol:40 Issue:3, 1992, pp.523–544.

Romer, David. **"Openness And Inflation: Theory and Evidence"**, The quarterly journal of economics, Vol:108 Issue:4, 1993, pp.869-903.

Dollar, David, Aart Kraay. **"Growth is Good for the Poor"**, Journal of economic growth, Vol:7, Issue:3, 2002, pp.195-225.

Edwards, Sebastian. **"Trade Orientation, Distortions and Growth in Developing**

Countries”, Journal of Development Economies, Vol:39, Issue:1, 1992, pp.31–57.

Edwards, Sebastian. **“Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?”**, The economic journal, Vol:108, Issue:447, 1998, pp.383-398.

Enders, Walter. **“Applied Econometric Time Series”**, New York: Iowa State University, 1995, pp.306-311.

Erbay, Yusuf; **“Kavram Olarak Küreselleşme”**, Yeni Türkiye, 21. yy Özel Sayısı-I, Sayı:19, 1998, ss.168-174.

Ercan, Onur. **Türkiye’de Bölgesel Ticari Açıklık-İşsizlik İlişkisi: Düzey 2 Bölgeleri İçin Panel Veri Analizi**”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Erdinç, Zeynep. **“Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması”**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:18, 2007, ss.99-117.

Ersoy, Ersan. **“Tarihsel kapitalizmden güncel kapitalizme küreselleşme”**, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Cilt:1, Sayı:1, 2008, ss.143-153.

Fisunoğlu, Mahir ve Bilge Köksel Tan. **“Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:20, Sayı:70, 2009, ss.31-66.

Frankel, A. Jeffrey, Andrew K. Rose. **“Estimating The Effect Of Currency Unions On Trade And Output”**, National Bureau of Economic Research, 2000.

Frankel, Jeffrey A, David Romer. **“Trade And Growth: An Empirical Investigation”**. National Bureau of Economic Research, No:5476, 1996, pp. 379-399

Gelir İdaresi Başkanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü. **“GATT Bilgilendirme Rehberi”**, Yayın No:95, Ankara, 2009.

Göçer, İsmet ve Bekir Elmas. **“Geniştirilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye’nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi”**, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, Cilt: 7, Sayı: 1, 2013, ss: 137-157.

Granger, Clive. **“Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”**, Econometrica, Vol: 37, 1969, pp 553-560.

Greenaway, David, Wyn Morgan, Peter Wright. **“Trade Liberalisation and Growth in Developing Countries”**, Journal of development Economics, Vol:67, Issue:1, 2002, pp.229-244.

Gül, Ekrem, Ahmet Kamacı. **“Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:4, 2012, ss.23-32.

Güneş, Şahabettin, Fatih Konur. **“Türkiye Ekonomisinde Dış Açıklık ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz”**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2013, ss.7-20.

Güneş, Sabahattin. **“Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonomik Bir Analiz”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:60, Sayı:3, 2005, ss.123-136.

Güney, Alptekin. **“İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”**, Kamu-İş Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 4, 2009, ss: 135-159.

Harrison, Ann. **“Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country analysis for Developing Countries”**, Journal of Development Economics, Working Paper No:5221, 1996, pp.419-447.

Hepaktan, Cemal Erdem. **“Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”**, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 2008.

Idris, Jamilah, Zulkornain Yusop, Muzafar Shah Habibullah. **"Trade Openness and Economic Growth: A Causality Test in Panel Perspective."** International Journal of Business & Society, Vol:17, Issue:2, 2016, pp. 281-290.

Işık, Nihat. **"Dışa Açılma ve Para Politikasının Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Bir Uygulama"**, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt:14, Sayı:48, 2003, ss.87-96.

İlter, Şener, Bahar Burtan Doğan. **"Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Oranı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği"** Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:15, 2018, ss.89-115.

Jin, Jang C. **"On The Relationship Between Openness and Growth in China: Evidence From Provincial Time Series Data"**, World Economy, Vol:27, Issue:10, 2004, pp.1571-1582.

Jin, Jang C. **"Openness and Growth in North Korea: Evidence from Time-Series Data"**, Review of International Economics, Vol:11, Issue:1, 2003), pp.18-27.

Kader, Özlem. **"Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi"**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2013.

Kalyoncu, Figen, Cüneyt Sevim, Zafer Sezgin. **"Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni"** Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, 2013, ss: 39-60.

Kaplan, Cafer. **"Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği"**, TCMB, Tartışma Tebliği No: 9910, Nisan 1999.

Kaplan, Fatih, Sevda Yapraklı. **"The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis on Middle Income Countries"**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, Sayı:20, 2014, ss.104-123.

Kar, Muhsin, Osman Peker, Muhittin Kaplan. **"Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in The Long Term: The Case of Turkey"**, South East European Journal of Economics and Business, Vol:3, Sayı:2, 2008, pp.25-38.

Kar, Muhsin, Şaban Nazlıoğlu, Hüseyin Ağır. **"Trade Openness, Financial Development And Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis"**, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Cilt: 8, Sayı: 1, 2014, pp.63-86.

Karaca, Orhan. **"Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi"**, Dogus Üniversitesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, ss.247-255.

Karras, Georgios. **"Trade Openness And Economic Growth Can We Estimate The Precise Effect?"**, Applied Econometrics and International Development, Vol: 3, Issue: 1, 2003, pp.7-25.

Kıran, Burcu, Burak Güriş. **"Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme"**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, ss.69-80.

Kızmaz, Zahir. **"Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme"**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, 2003, ss:279-304.

Kim, Dong-Hyeon. **"Trade, Growth and Income."** The Journal of International Trade & Economic Development, Vol: 20 Issue: 5, 2011, pp.677-709.

Kim, Jaewon. **"The Effects of Trade on Unemployment: Evidence From 20 OECD Countries."** Stockholm University, Department of Economics Research Papers in Economics, 2011, pp.1-46.

Kim, MinKyoung, Hamid Beladi. **"Is Free Trade Deflationary?"**, Economics Letters, Cilt: 89, Sayı: 3, 2005, pp.343-349.

Kurt, Serdar, Metin Berber. **"Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme"**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2008, ss58-80.

Kurt, Şenol. **"İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri"**, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 51, 2006, ss.357-379.

Leamer, Edward E. **"Measures Of Openness. In: Trade Policy Issues And Empirical Analysis"**, University of Chicago Press, 1988, pp.145-204.

Lotfalipour, Mohammad Reza, Samaneh Montazeri, Somayeh Sedighi. **"Trade Openness and Inflation. Evidence from MENA Region Countries"**, Economic Insights-Trends and Challenges, Vol: 2, Sayı: 2, 2013, pp.1-11.

Mercan, Mehmet, İsmet Göçer. **"Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz"**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 22, 2014, ss.27-44.

Mercan, Mehmet, İsmet Göçer, Şahin Bulut, Metin Dam. **"The Effect of Openness on Economic Growth For BRIC-T Countries: Panel Data Analysis"**, Eurasian Journal of business and economics, Cilt: 6, Sayı: 11, 2013, ss.1-14.

Mputu, Christelle Luengu. **"Terms of Trade, Trade Openness and Economic Growth in Sub-Saharan Africa"**, Culminating Projects in Economics, Paper 3, 2016.

Munir, Sehar, Hamid Hasan, Malik Muhammad. **"The Effect Of Trade Openness on İnflation: Panel Data Estimates From Selected Asian Economies (1976-2010)"**, Southeast Asian Journal of Economics, Vol:3 Issue:2, 2015, pp.23-42.

O'Rourke, Kevin. **"Globalization and Inequality: Historical Trends"**, National Bureau of Economic Research Working Paper 8339, Cambridge MA, 2001, pp.56-57.

Ogujiuba, Kanayo, George Oji, Adeniyi Adenuga. **"Is "Trade" Openness Valid For Nigeria's Long-Run Growth: A Cointegration Approach?"**, EconWPA, 2004.

Onur, Sara. **"Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki"**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2005, ss.127-152.

Omisakin, Olusegun, Oluwatosin Adeniyi, Ayoola Omojolaibi. **"Foreign Direct Investment, Trade Openness And Growth in Nigeria"**, Journal of Economic Theory, Vol: 3 Issue: 2, 2009, ss.13-18.

Özdemir, Ünal, Güzin Kantürk Yiğit ve Muhammed Oral. **"Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi"**, Eastern Geographical Review, Cilt: 20, Sayı: 35, 2016, ss.149-174.

Özdil, Sami. **"Türkiye'de Dışa Açıklığın Makro Ekonomik Etkileri"**, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Özel, Hasan Alp. **"Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği"**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 19, 2012, ss.1-30.

Özel, Hasan Alp. **"Türkiye'de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi"**, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, ss.73-92.

Özpınar, Ömer, Ergün Şimşek. **"Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri"**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2, 2003, ss.1-11.

Paul, Satya, Andrew Marks. "**Modelling Productivity Effects Of Trade Openness: A Dual Approach**", Australian Economic Papers, Vol: 48, Issue: 2, 2009, pp.105-123.

Pilinkiene, Vaida. "**Trade openness, economic growth and competitiveness. The case of the central and eastern European countries.**", Inzinierine Ekonomika-Engineering Economics Vol: 27, Issue:2, 2016, pp.185-194.

Ramazan Ekinci, Ramazan, Osman Tüzün, Fatih Ceylan, Hakan Kahyaoğlu. "**Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz**", Sosyo-Ekonomi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 31, ss.45-73.

Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin, Richard J. Smith. "**Bounds testing approaches to the analysis of level relationships**", Journal of Applied Econometrics, Vol: 16, Issue: 3, 2001, pp.289-326.

Reuveny, Rafael, Quan Li. "**Economic Openness, Democracy and Income Inequality: An Empirical Analysis**", Comparative Political Studies, Vol: 36, Sayı: 5, 2003, pp.575-601.

Romer, David. "**Openness and Inflation: Theory and Evidence**", The Quarterly Journal Of Economics, Vol: 108, Issue: 4, 1993, pp.869-903.

Rose, Andrew K. "**Do WTO Members Have More Liberal Trade Policy?**", Journal of international Economics, Vol: 63, Issue: 2, 2002, pp.209-235.

Sachs, Jeffrey D., Andrew Warner. "**Economic Reform And The Process Of Global Integration**", Brookings Papers On Economic Activity, Issue:1, 1995, pp.1-118.

Saçık, Sinem Yapar. "**Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)**", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Sandalcılar, Ali Rıza, İlkay Noyan Yalman. **"Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri"** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, 2012, ss.49-65.

Sarı, Aydın. **"Parasalıcı Görüşe Göre Türkiye'de Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanmasında Otomatik Denkleşme Mekanizmalarının Etkinliği"**, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 2008, ss.1-12.

Sarkar, Prabirjit. **"Trade Openness And Growth: Is There Any Link?"**, Journal Of Economic Issues, Vol:42, Sayı:3, 2008, pp.763-785.

Seyidoğlu, Halil. **"Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri"**, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2003, ss.141-156.

Sinha, Dipendra, Tapen Sinha. **"Openness, Investment and Economic Growth in Asia"**, Indian Economic Journal, Vol:49, Issue:4, 2002, pp.90-95.

Sinha, Tapen, Dipendra Sinha. **"The Relation Between Openness and Economic Growth: Postwar Evidence From 124 Countries"**, Seoul Journal of Economics, Vol:12, Issue:1, 1999, pp.67-83.

Soyak, Alkan, Cengiz Bahçekapılı. **"İktisadi Krizler, İmf Politikaları İlişkisi Ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları"**, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 1998, Cilt:13, Sayı:144, 48-61.

Stein, Jerome L. **"The Fundamental Determinants Of The Real Exchange Rate Of The US Dollar Relative To Other G-7 Currencies."**, IMF Working Paper, No. 95/81, 1995.

Sun, Haishun, Ashok Parikh. **"Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China"** Regional Studies, Vol:35, Issue:3, 2001, pp.187-196.

Saçık, Sinem Yapar. **"Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık"**, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:18, 2009, ss.273-294.

Şahbaz, Ahmet, Abdülkadir Buluş, Fatih Kaleci. **"Dışa Açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yoksulluk İlişkisi: Türkiye Örneği"**, Gaziantep University Journal of Social Sciences, Cilt:15, Sayı:4, 2016, ss.1106-1117.

Şahin, Burcu Yılmaz. **"Dışa Açıklığın Ölçüm Yöntemleri"**, International Journal of Social Science, 2015, 455-463.

Şen, Semih. **"Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Ekonomik ve Mali Etkileri: Güncel Bir Değerlendirme"** Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt: 51, Sayı: 589, 2014, ss: 37-52.

Şimşek, Muammer. **"İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960-2002"**, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, 2003, ss:43- 63.

Şimşek, Ufuk, Selçuk Ilgaz. **"Küreselleşme ve Ulusal Kimlik"**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, 2007, 189-199.

Taş, H. Yunus, Mahmut Küçükoglu, Mehmet Demirdöğmez. **"Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri"**, Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 18, 2018, ss.279-249.

Taşci, H. Mehmet, S. Çağrı Esener, Burak Darici. **"The Effects of Openness on Inflation: Panel Data Estimates From Selected Developing Countries"**, Investment Management and Financial Innovations, Vol:6, Issue:4, 2009, pp.28-34.

Tatlıcı, Özge, Alaattin Kızıltan. **"Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama"**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 2011, ss.287-299.

Temurlenk, M. Sinan. **“Türkiye’de İktisadi Dalganmaların Analizi: Bir Yapısal VAR Modeli Uygulaması”** Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, 1998, ss.55-70.

Thomas, Chrystol. **"Trade Openness And Inflation: Panel Data Evidence For The Caribbean"** The International Business & Economics Research Journal, Vol:11, Issue:5, 2012, pp.507-516.

Tonus, Özgür. **“Openness and Industrialization in Turkey After The Customs Union”**, Munich Personal RePEc Archive (MPRA), Paper 5124, 2007.

Topallı, Nurgün. **“Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği”**, Doğu Üniversitesi Dergisi Cilt:17, Sayı:1, 2016, ss.83-95.

Turhan, Salih Evren. **“Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”** Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Türedi, Salih, Metin Berber. **"Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz"**, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:35, 2010, ss.301-316.

TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, **“Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik”**, İstanbul: TÜSİAD Yayını, Yayın No: T/2002/12-354, Ankara, 2002.

Utkulu, Utku, Hakan Kahyaoğlu. **“Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?”**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:2005/13, 2005.

Utkulu, Utku, Dilek Seymen. **“Trade And Competitiveness Between Turkey and The EU: Time Series Evidence”**, Discussion Paper, Turkish Economic Association, No. 2004/8, 2004.

Utkulu, Utku, Durmuş Özdemir. **"Does Trade Liberalization Cause A Long Run Economic Growth in Turkey"**, Economics of Planning, 37, 2004, pp.245-266.

Utkulu, Utku. **"Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler"**, 2005, <http://debis.deu.edu.tr/userweb//utku.utkulu/dosyalar/utkulu.pdf> (03.03.2018)

Uysal, Doğan, Mehmet Mucuk, Volkan Alptekin. **"Türkiye Ekonomisinde Vektör Otoregresif Model İle Enflasyon-Büyüme İlişkisinin Analizi"**, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8, 2008, ss.55-72.

Ümit, A. Öznur. **"Türkiye'de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı"**, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı:1, 2016, ss.255-272.

Yanikkaya, Halit. **"Trade Openness And Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation"**, Journal of Development Economics, Vol:72, Issue:1, 2003, pp.57-89.

Yapraklı, Sevda. **"Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama"**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Ekonometri ve İstatistik Sayı:5, 2007, ss.67-89.

Yiğit, Özlem, Atilla Gökçe. **"Türkiye Ekonomisi İçin NAIRU Tahmini"** Ekonomik Yaklaşım, Cilt:23, Sayı:83, 2012, ss.69-91.

Wacziarg, Romain. **"Measuring the Dinamic Gains from Trade"**, The World Bank Review, Vol:15, Issue:3, 1999, pp.393-429.

İNTERNET KAYNAKLARI

Elçin, Bora. "Küreselleşmenin Tarihi", Ankara, 2012.
<http://www.meritymm.com/wpcontent/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>
(09.01.2018)

TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. "**Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu**", Yayın No: Dpt, 1995, 25.
[file:///C:/Users/HP/Downloads/oik439%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/oik439%20(1).pdf) (09.01.2018)

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Raporu 2016,
http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Tim_Ekonomi_Raporu_2016.pdf
(08.11.2018)

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) Raporu 2017,
http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/T%C4%B0M_Ekonomi_Raporu_2017.pdf (08.11.2018)

World Development Report 1987,
<http://documents.worldbank.org/curated/en/458211468158384680/pdf/105960REPLACEMENT0WDR01987.pdf> (29.01.2018)

Dünya Yatırım Raporu (WIR) 2017, UNCAD,
https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf?user=46 (22.01.2018)

Dünya Ticaret Örgütü Raporu 2018,
https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_trade_report18_e.pdf
(05.09.2018)

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm
(05.09.2018)

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tuik-enflasyon-sepetinde-degisiklige-gitti-40345753> (12.10.2018)

<http://www.libertedownload.com/Piyasa/12/03-ogul-zengingonul-kuresellesme-kavrami-uzerine-bir-deneme.pdf> (17.03.2017)

<http://www.mahfiegilmez.com/2015/01/talep-enflasyonu-mu-var-maliyet.html>
(07.09.2018)

<http://www.mahfiegilmez.com/2018/03/issizlik-sorunu-nasl-cozultur.html>
(11.10.2018)

<https://www.noktavirgul.com/ekonomi/kuresellesme.html> (18.01.2018)

TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2013
http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=160
(12.09.2018).

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2006/turkce/metaveri/tanim/index.html
(20.08.2018)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27697> (15.10.2018)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27699> (15.10.2018)

Dış Ticaret Haddi verisi, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1054
(8.10.2018)

Dış Ticaret verisi, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> (19.01.2018)

TCMB veri tabanı, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>
(19.01.2018)

TC Merkez Bankası, Enflasyon Hedeflemesi Rejimi 2006,
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/07d5ced0-3f5c-4fa8-bd23-619f6b3c1d6b/EnflasyonHedeflemesiRejimi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-07d5ced0-3f5c-4fa8-bd23-619f6b3c1d6b-m5lkSAW>
(18.09.2018)

TC Merkez Bankası, "**Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılında Para ve Kur Politikası**" TCMB Basın Duyurusu No:2005/56,
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d569623f-b40c-4ff3-9e64-10ccd5c9562a/TBB_aralik2005.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d569623f-b40c-4ff3-9e64-10ccd5c9562a-m3fBeXg (18.09.2018)

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon/Enflasyonun+Hedefleri>
(18.09.2018)

TC Merkez Bankası, Para Ve Kur Politikası 2018
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6a7bcb27-bfce-4968-a63b-2f545f875be3/2018parakur.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-6a7bcb27-bfce-4968-a63b-2f545f875be3-m3fB7u3> (18.09.2018)

<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (19.09.2018).

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>,
(4.11.2018)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977,
<http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf> (12.09.2018)